

Henkirikos, sukupuoli, oikeus

—

**Puukkojunnkari-ilmion sukupuoliittunut
vakivallankäyttö 1800-luvun alun Etelä-
Pohjanmaalla**

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Tieteiden ja aatteiden
historia
Pro gradu -tutkielma
Merja Pyykkönen
26.4.2022

Sisällysluettelo

Johdanto	3
Tutkimustehtävä	5
Tutkimustilanne	6
Aiheen rajaus ja lähdeaineisto	10
Tutkimusmenetelmät ja etiikka	15
Teoreettinen viitekehys ja käsitteistö	17
1. Teon tarkoituksellisuuden määrittelyä	19
1.1 Väkivallan impulsiivisuus ja hyväksynnän rajat	20
1.2 Henkirikoksen suunnitelmallisuuden tutkinta oikeusprosessissa	33
1.3 Ruumiintutkimuksen merkityksellisyys	43
2. Yksilön moraal- ja ihannekuvat käräjillä	56
2.1 Alkoholin käyttö	58
2.2 Henkirikosten osallisten ulkoisen olemuksen ja käytöksen tarkastelu	66
2.3 Maineen ja menneisyyden arviointi: sukupuolittuneita eroavaisuuksia	74
2.4 Puukkojunnari-ilmion sukupuolten välinen väkivalta	86
Loppulause	97
Liitteet	100
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	101

Johdanto

Tässä tutkimuksessa tarkastelen puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheen henkirikoksiin liittyvää sukupuolitematiikkaa, kuten väkivallan sukupuolirooleja ja sukupuolten kohtelua oikeudessa Etelä-Pohjanmaalla ajanjaksolla 1804–1825. Tutkimuksen lähdeaineisto koostuu kuuden henkirikostapauksen tuomiokirja-aineistosta, joiden avulla tutkin henkirikoksen oikeudenkäyntiprosessia. Tutkimuksessani pohdin puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheen luonnetta sukupuolten toimintaan kiinnittyvistä tutkimusnäkökulmista. Näkökulmat täydentävät jo entuudestaan kattavaa puukkojunkkari-ilmion tutkimusta, jossa sukupuolikysymykset ovat jääneet katveeseen. Puukkojunkkareihin liittyvät kulttuuriset narratiivit ovat tästä hyvä esimerkki: 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla puukkojunkkariksi tai häjyksi nimitettiin miestä, joka käytti väkivaltaa vahvistaakseen valtaansa ja mainettaan yhteisön keskuudessa. Mutta millä tavalla suhtauduttiin aikakauden naiseen, joka heilutti puukkoa, tai vaikkapa suostutteli muita henkirikoksen tekoon?

Kokonaisuudessaan puukkojunkkari-ilmio rajoittui Etelä-Pohjanmaan maakuntaan 1700-luvun lopulta 1800-luvun loppuvuosikymmeniin.¹ Ilmion keskeisempiin piirteisiin kuuluivat korkea henkirikollisuus ja kylätappelut. Maakunnan pitäjien arkea järkyttivät surmat, jotka seurasivat yhteisön jäseniä kaikkialle: tansseihin, kirkollisiin tilaisuuksiin sekä muihin yhteisiin kokoontumisiin. Henkirikoksia esiintyi koko maakunnan alueella ja jokaisessa sosiaaliryhmässä, vaikkakin henkirikollisuus aatelisten keskuudessa oli harvinaista.² Yleisin surman uhri ja syytetty oli mies, kun taas naisten osallisuus henkirikoksiin oli miehiin verrattaessa alhaisempi.³ Ilmion miessukupuolisia väkivallantekijöitä on kutsuttu *puukkojunkkareiksi* ja *häjyiksi*. Termeillä viitattiin miehiin jotka harjoittivat väkivaltaa, varastelua tai muutoin levotonta elämäntapaa.⁴ Kansanlaulut ja jopa lehdistö ihannoivat häyjä 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla,⁵ ja sittemmin väkivaltaisista vuosikymmeniä on muisteltu myös romaanien ja näytelmien muodoissa.⁶

¹ Ylikangas 1976, 229-Ylikangas 1998, 38–45; Verkko 1949, 67–82.

² Ylikangas 1976, 46–104.

³ Ylikangas 1976, 134–136.

⁴ Haavio-Mannila 1958, 70–83, 117–129; Ylikangas 1973, 90–101; Ylikangas 1976, 109–125, 168–189.

⁵ Ylikangas 2017, 198.

⁶ Ks. esim. Alkio 1894; Alanen 1931.

Puukkojunkkari-ilmiötä on selitetty etenkin taloudellisilla muutoksilla, jotka liittyivät esimerkiksi elinkeinojen painopisteen siirtymiseen tervanpoltosta viljelyyn. Myös *laskeva säätykierto* ja siitä juontuneet vaikutukset ulottuivat erityisesti työväestön yhteiskunnalliseen elämään ja talouteen. Laskevassa säätykierrossa perherakenne muuttui, esimerkiksi tilan perimysjärjestyksen kohdalla, mikä synnytti epävarmuutta elinkeinon hankintamahdollisuuksista.⁷ Taloudelliset muutokset ja laskeva säätykierto heikensivät ja vaikeuttivat elinkeinon hankintaa ja avioitumismahdollisuuksia. Kyseiset vaikeudet kohdistuivat erityisesti miehiin, jotka kantoivat pääasiallisen vastuun elannon hankinnasta itselleen ja perheilleen. Maakuntaan syntyi uudenlaista yritteliäisyyttä ja vaurautta, jonka hankintaan ei kaikilla vaikuttanut olevan tasapuolisia mahdollisuuksia.⁸

Henkirikollisuuden lisääntymiseen myötävaikutti myös aikakauden lainsäädäntöön ja tuomioiden langettamiseen liittyvät ongelmakohdat. Edellä mainitut yhteiskunnalliset muutokset muokkasivat maakunnan ihmisten arvomaailmaa, jolloin myös oikeudenkäyttö kuten rangaistusvarmuus, kärsi ihmisten yhä kasvavasta välinpitämättömyydestä. On havaittu että 1700-luvulla henkirikoksen tehnyt oli suhteellisen hyvin perillä siitä, miten tehdystä rikoksesta pystyi selviämään rangaistuksesta. Tämän lisäksi todistajat usein pelkäsivät henkirikoksen tehneen kosta, jolloin he vaikenivat tai muuttivat kertomuksiaan.⁹ Ilman syytetyn omaa teon tunnustusta tai kahden jäävittömän todistajan silminnäkijälausuntoa ei syytetylle pystytty langettamaan ankaraa tuomiota.¹⁰ Pelko heijastui myös ei-kuolemaan johtaneiden väkivallantekojen syytteiden näennäiseen laskuun 1800-luvun alkupuolella. Pahoinpitelyistä vaiettiin, sillä huoli tekijän kosta oli aiheellinen terrorin ja uhkailun vuoksi. Myös lahjontaa käytettiin hiljentämisen keinona.¹¹

Tämän tutkimuksen ensimmäisessä luvussa tarkastelen henkirikosoikeudenkäynneissä esille tulleita syytetyn, todistajien ja kuolemansyyntutkijoiden lausuntoja, joihin annettu tuomio pitkälti perustui. Tutkin sitä, millä tavalla alioikeuden käräjämiehet ja hovioikeus hyödynsivät eri osapuolten lausuntoja ja kuolemansyyntutkijan raportteja määritellessään teon tarkoituksellisuutta. Toisessa luvussa tutkin millaisia painotuksia – tai häivytyksiä –

⁷ Ylikangas 1976, 255–294.

⁸ Ylikangas 1976, 255–294, 309–314; Kallio 2009, 167.

⁹ Ylikangas 1976, 190–222.

¹⁰ Menettely on tunnettu *legaalina todistusteorian*a. Nousiainen 1993, 201–205, 389–406; Pihlajamäki 1996, 150, 262; Pihlajamäki 2004, 83–92.

¹¹ Myös osapuolten eri sosiaaliasemat saattoivat vaikuttaa kanteen nostamiseen. Ylikangas 1973, 198–236; Ylikangas 1976, 178–185.

tuomiokirjoissa esiintyy liittyen henkirikosten osallisten moraalisuuden ja ihanteiden odotuksiin, kuten erilaisten käyttäytymis- tai tunnemallien käsittelyyn. Luvun lopussa pohdin minkälaista väkivaltaa tässä tutkimuksessa tarkasteltavat surmat puukkojunkkari-ilmion piirissä edustavat, ja millaisia uusia näkökulmia sukupuolten toimintaan keskittyvä ilmiön tutkimus voi tuoda aiemman tutkimuksen täydentämiseksi.

Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa keskityn kuuteen eri henkirikokseen Etelä-Pohjanmaan maakunnan alueella vuosien 1804—1825 aikana. Yksi tarkasteltavista tapauksista sijoittuu ajalle ennen Venäjän valtaa¹², ja viimeinen tarkasteltava tapaus on vuodelta 1825. Neljä muuta tapausta ajoittuvat vuosille 1812—1818. Tuomiokirjojen avulla tutkin millaista väkivaltaa naisten ja miesten välillä esiintyi, ja kuinka sukupuolten eri väkivallanmuotoihin suhtauduttiin oikeusistuimissa ja yhteisössä.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Kuinka sukupuolten väliseen väkivaltaan suhtauduttiin oikeuslaitoksen ja yhteisön taholta puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheessa?
- Vaikuttiko tekijän sukupuoli siihen, millä tavalla henkirikosta ja sen vakavuutta tai suunnitelmallisuutta käsiteltiin oikeudessa?
- Millä tavoin naiset ja miehet käyttivät ääntään käräjäistunnoissa, ja onko sukupuolten välillä tämän suhteen havaittavissa eroavaisuuksia?

Tutkimuksessa kiinnitän erityistä huomiota naisten tekemään ja naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Keskittymällä etenkin naisten kokemuksiin tarkastelen puukkojunkkari-ilmiota uudesta näkökulmasta ja tutkin, ovatko tarkastelemani henkirikostapaukset irrallisia ilmiöstä. Tutkimuksen laajempaan tehtävään on pohtia sitä, onko myös jatkossa perusteltua sulkea naisten tekemä ja heihin kohdistunut väkivalta puukkojunkkari-ilmion ulkopuolelle¹³, vai olisiko syytä laskea myös väkivallan keskiöstä kuuluvat naisten äänet huomionarvoiseksi osaksi ilmiötä.

¹² Venäjän valta alkoi vuonna 1809. Suomessa säilytettiin Ruotsin vallan aikaiset lait, joita noudatettiin oikeusasioissa ja -prosesseissa. Nousiainen 1993, 407; Pihlajamäki 1996, 218.

¹³ Vrt. Ylikangas 1976, 134–139.

Tutkimustilanne

Laajimmin puukkojunkkari-ilmiön syntyvaihetta on tutkinut Heikki Ylikangas (1973, 1976, 1998), jonka teokset käsittelevät Etelä-Pohjanmaan väkivaltaisuuksia ja henkirikollisuutta aikavälillä 1790—1825. Ylikankaan mukaan väkivaltarikollisuuden lisääntyminen maakunnassa oli monen tekijän summa, joka koostui eritoten taloudellisista ja yhteiskunnallisista muutoksista. Etenkin nuorten miesten toistuvan väkivallan ja ilkivallan harjoittamisen taustalla oli turhautuneisuutta ja kilpailunhalua, jota synnytti aikaisempaa näkyvämmät varallisuuserot ja yritteliäisyyttä korostava arvojärjestelmä.¹⁴ Ilmiön teemoja kuten häiriökäyttäytymistä esiintyi maakunnassa jo 1700-luvun jälkipuoliskolla, mutta varsinaiseksi ilmiön syntymävaiheeksi on Ylikangas rajannut 1790-luvun.¹⁵

Maakunnan henkirikollisuutta on tilastoinut ja tutkinut myös Lars-Otto Backman (1984, 1989, 1990, 1994). Laajan henkirikoksia käsittelevän lähdeaineistonsa Backman on koostanut erilaisiin tuomioita ja niiden piirteitä valottaviin tilastoihin aikaväliltä 1775—1899. Hän on myös laatinut jokaisesta henkirikoksesta oman lyhyen tiivistelmän, jossa ilmenee henkirikoksen osapuolet, ajankohta, paikka, rikos ja siitä määrätty tuomio. Backmanin tutkimus painottuu erilaisten tuomioiden tilastollisiin jaotteluihin, jolloin hypoteesit esimerkiksi siitä, miksi ja millä tavoin henkirikollisuus lisääntyi juuri Etelä-Pohjanmaalla kyseisenä aikana jäävät hänen tutkimuksensa ulkopuolelle.

Reino Kallio (2009) on tutkinut puukkojunkkari-ilmiötä Etelä-Pohjanmaan pitäjäkurin ja kansan sakottamisen kautta. Kallion mukaan ilmiön yhtenä syntymis- ja kehitymissyynä voidaan nähdä nuorison turhautuminen esivaltaa kohtaan, sillä maakunnan sakkotuomioiden määrällinen kasvu on yhteneväistä henkirikollisuuden kasvun kanssa. Kallio kirjoittaa, että nuoriso koki ylenmääräinen sakottamisen turhauttavana ja kapinoi kurinpitoa vastaan.¹⁶ Ylikankaan, Backmanin ja Kallion tapaan myös vanhempaa ilmiön tutkimusta edustavat tai siihen viittaavat teokset keskittyvät isolta osin tilastollisiin katsauksiin, kuten Veli Verkon teos vuodelta 1949. Myös Elina Haavio-Mannila on sivunnut ilmiötä *Kylätappelut* (1958) -tutkimuksessaan. Teoksessaan hän tarkastelee puukkojunkkari-ilmiön synnyn yhtä piirrettä, kylätappeluita, ja niiden sosiologisia

¹⁴ Ylikankaan analyysia laajemmin ks. Ylikangas 1976, 252.

¹⁵ Ylikangas 1976, 229–239.

¹⁶ Kallio 2009, 55–62, 85–90, 111–120, 155–179.

taustoja. Analyysissaan Haavio-Mannila tukeutuu sosiaalisen disorganisaation käsitteeseen ja selittää väkivaltaisista kylätappeluita muun muassa vanhojen ja uusien normien yhteentörmäyksellä.¹⁷

Puukkojunkkari-ilmion nimekkäimpänä tutkimuksena on pidetty Heikki Ylikankaan teoksia, joissa hän on todistanut aiempien puukkojunkkaritutkimuksien hypoteesit suurelta osin virheellisiksi. Ylikangas muun muassa kumoaa käsitykset siitä, että kansanluonteella tai huonolla viinapäällä olisi ollut tekemistä vakavan väkivaltarikollisuuden lisääntymisen kanssa.¹⁸ Ylikankaalta erityisesti vuonna 1976 ilmestynyt puukkojunkkaritutkimus onkin ollut yksi Suomen henkirikollisuuden historian tutkimuksen peruspilareista. Vastavuoroisesti taas Lars-Otto Backmanin laajalle, ilmiön koko satavuotista historiaa käsittelevälle tilastolliselle tutkimukselle ei sen sijaan ole löytynyt paikkaa ilmiön tutkimuspiirissä. Yhtenä mahdollisen syynä voi olla se, että Backmanin teoksissa tutkimuksen pääpaino on ilmiön ominaisuuksien tutkimuksen sijaan massiivisen lähdeaineiston tilastoinnissa, eivätkä tilastot itsessään anna vastausta sille, *miksi* ilmiö syntyi tai mitä piirteitä ilmiössä esiintyi.¹⁹

Aikaisempi puukkojunkkaritutkimus on keskittynyt pääosin miesten toimintaan. Tätä on perusteltu muun muassa sillä, että tilastojen perusteella naisten rooli henkirikoksen tekijöissä ja uhreissa on ollut miehiä vähäisempi. Esimerkiksi Ylikankaan mukaan hänen kokoamansa henkirikostilastot sekä tuomiokirjoissa esiintyvät surmien motiivit osoittavat merkkejä naissukupuolen vähäisestä osallisuudesta Etelä-Pohjanmaan puukkojunkkari-ilmion syntyyn. Naisiin kohdistunut ja naisten tekemä väkivalta ei myöskään noudatellut muita puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheeseen liitettyjä ominaisteemoja kuten runsasta alkoholinkäyttöä, rehentelyä ja pilkkanimien käyttöä, yleistä mellastusta julkisilla paikoilla tai kilpakumppaneiden surmaamista eliminointitarkoituksessa.²⁰

Koska Ylikankaan ilmiön syntyvaiheen henkirikollisuuden tutkimuksessa on pääosin tarkasteltu miesten toimintaa ja toiminnan eri muotoja, aikakauden naisiin liittyvien surmien yksityiskohtaisempi tutkimus on jäänyt vähemmälle huomiolle. Tällöin muun muassa miesten naisiin kohdistaman väkivallan tutkimus jää pimentoon, kuten se,

¹⁷ Haavio-Mannila 1958, 155–158.

¹⁸ Ylikangas 1976, 276–284.

¹⁹ Backman huomauttaa, että yksityiskohtaisemmat tutkimukset ilmiöstä voisivat antaa enemmän vastauksia maakunnan kulttuuristen muutosten vaikutuksista rikollisuuteen ja sen kehityssuuntiin. Backman 1989, 219–229; Backman 1990, 171.

²⁰ Ylikangas 1973, 111–116; Ylikangas 1976, 94–104, 134–139, 265–267.

minkälaista väkivalta oli luonteeltaan. Erottamalla naisten tekemät ja naisiin kohdistuneet henkirikokset omaksi erilliseksi ryhmäksi henkirikoksen tekijöiden motiivien perusteella, ja samalla viitaten naisiin liittyvien henkirikosten vähäiseen määrään Ylikangas rajaa naisiin kohdistuneet ja heidän tekemänsä henkirikokset ainakin ilmiön syntyvaiheen ulkopuolelle. Miesten keskinäistä väkivaltaa synnyttäneet tekijät kuten yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset eivät Ylikankaan mukaan koskettaneet naisia.²¹

Puukkojunkkari-ilmiötä kartoittava, aikaisempi tieteellinen tutkimus pääosin perustuikin tilastollisille katsauksille. Ilmiön tutkimuksen tilastollista yksipuolisuutta on kyseenalaistanut kuitenkin Vaasan vankilan historiaa tutkinut Jukka Muiluvuori, joka huomauttaa, ettei ilmiön muusta rikollisuudesta, kuten naisiin kohdistuneesta väkivallasta löydy tutkimusta juuri ollenkaan. Muiluvuori kritisoi kertomaperinteen synnyttämää ja osittain myös tutkimuskirjallisuuden toistamaa väitettä siitä, että naiset jätettiin ilmiön aikana rauhaan. Tietynlaisia rikollisuuden muotoja, kuten seksuaalista väkivaltaa, on haastavaa tutkia pelkästään tilastojen avulla.²²

Suvi Ronkainen esitti vuonna 1998 ilmestyneessä Naistutkimusraportti 2/1998 teoksessaan *Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa – Tutkimuksen katveet valokeilassa* huolen muun muassa siitä, millä tavalla naisten ja miesten välistä väkivaltarikollisuutta on aikaisempina vuosikymmeninä Suomessa tutkittu. Ronkainen pohti sitä, kuinka suomalaisessa väkivallantutkimuksen piirissä väkivaltarikollisuus on suoraan mielletty miesten rikollisuudeksi, jolloin kysymykset naissukupuolen toiminnasta ovat jääneet toissijaisiksi. Hänen mukaansa kriminologiassa sekä oikeushistoriallisen tutkimuksen piirissä keskittyminen miehen asemaan ja kokemukseen väkivaltarikoksen uhrina tai siitä syytettynä on jättänyt henkirikoshistorian tutkimuksen katveeseen perhe- ja parisuhdeväkivallan sekä naisiin kohdistuneen seksuaalisen väkivallan historian tutkimuksen.²³ Ronkainen huomauttaa, että perinteiset rajanvedot myös tilastoihin tukeutuvassa väkivaltatutkimuksessa jättävät väkivallan muita muotoja ja kokemuksia ulkopuolelle. Tällöin tutkimuksessa tukeudutaan liiankin usein teon

²¹ Ylikankaan tutkimuksessa ilmiön syntyvaiheen naisten tekemien ja heihin kohdistuneiden henkirikosten motiivit on jaoteltavissa etenkin kolmeen eri ryhmään: aviolliset tai erotiikan alueelle sijoittuvat ristiriidat, toimeentulo- ja elatusvaikeudet psyykkisellä stressillä, ja taloudellisen hyödyn tavoittelu. Ylikangas 1976, 137.

²² Muiluvuori 2014, 48, 82–91.

²³ Ronkainen 1998, 6–8.

motiivipohjien kategorisointiin, eikä niinkään uhrien ja syytettyjen kokemusmaailman ja väkivallan kontekstien tarkasteluun.²⁴

Sittemmin naisiin suuntautunut historian tutkimus on yleistynyt sekä monipuolistunut Suomessa. Sukupuolten välisestä epätasa-arvosta huolimatta myös naiset ovat vaikuttaneet yhteiskunnan oloihin monin tavoin, eikä ole enää realistista suhtautua menneisyyden naisiin täysin avuttomina ja passiivisina hahmoina. Suomenkin historiassa vallitseva sukupuolten epätasa-arvoisuus on tästä huolimatta heijastunut sukupuoliin kohdistuneisiin odotuksiin, ihanteisiin ja asenteisiin, jotka ovat ulottuneet ihmisten elämän jokaiseen osa-alueeseen. Kyseisiä teemoja sekä naisten oikeudellista asemaa historiassa ovat tutkineet muun muassa Satu Lidman (2013, 2015) ja Mona Rautelin (2009). Myös Jari Eilola (1997, 2002, 2003, 2012) ja Jonas Liliequist (2002) ovat tutkineet Suomen ja Ruotsin oikeushistoriassa esiintyneitä sukupuolituneita asenteita. Ruotsissa Marie Lindstedt Cronberg (1997, 2004, 2009) on tutkinut etenkin 1800-luvun Ruotsin naisiin kohdistunutta väkivaltaa avioliitossa. Lindstedt Cronbergin tutkimukset antavat kattavaa tietoa siitä, minkälaisia merkityksiä naiseen kohdistuneelle väkivallalle annettiin erilaisissa konteksteissa, kuten poliittisissa ja oikeudellisissa ympäristöissä. 1800-luvun naisten Ruotsissa tekemiä henkirikoksia on tutkinut muun muassa Roddy Nilsson (2017).

Suomen historian korkeiden väkivalta- ja henkirikollisuussuhdanneaikojen sukupuolten välistä väkivaltaista toimintaa kartoittava historiantutkimus on ollut verrattain vähäistä. Yhtenä poikkeuksena esiintyy Anu Koskivirran itäsuomalaisista henkirikollisuutta 1748–1808 käsittelevä väitöskirja *Sisäinen vihollinen: henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä* (2001), jossa Koskivirta on tarkastellut myös naisiin kohdistuneita ja naisten tekemiä henkirikoksia. Savossa ja Karjalassa kyseisellä ajanjaksolla naisten tekemät ja heihin kohdistuneet henkirikokset olivatkin suhteellisen yleisiä, sillä henkirikollisuuden lisääntyessä naistenkin tekemät surmat lisääntyivät. Eritoten aviopuolisot surmasivat toinen toisiaan. Koskivirta esittää väkivallan mahdollisesti juontuneen muun muassa karjalaisten tuolloisesta lastenkasvatuksesta, sukupuolikurin ja valvonnan heikkenemisestä, taloudellisista vaikuttimista ja turhautumisesta.²⁵

²⁴ Ronkainen 2004, 44.

²⁵ Koskivirta 2001, 69–71, 82–83, 289–301.

Toisena väkivalta- ja henkirikollisuuden ilmiön naisten kokemuksia valottavana tutkimuksena voidaan mainita Juha Rajalan väitöskirja *Kurittajia ja puukkosankareita: Väkiältä ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885—1917* (2004) jossa korkean väkivaltarikollisuuden ajanjakso sijoittuu Kannaksen rajaseudulle vuosien 1885—1917 välille. Puukkojunnkari-ilmiölle tyypillisesti myös Kannaksella suurin osa väkivallan harjoittajista koostui nuorista miehistä ja heidän muodostamistaan ryhmistä. Perinteisen miesten välisen väkivallan tarkastelun lisäksi Rajala on tosin tutkinut myös aikakauden naisiin kohdistuneita väkivallantekoja. Tutkimuksessaan Rajala yhdistää parisuhde- ja perheväkivallan ja seksuaalisen väkivallan tarkasteltavaan ilmiöön. Nämä kolme väkivallanmuotoa Rajala määrittelee Kannaksella esiintyneeksi yksityiseksi väkivallaksi, johon viralliset kontrollitoimenpiteet kohdistuivat hyvin heikosti.²⁶

Sukupuolten väliseen väkivaltarikollisuuteen keskittyvää historian tutkimusta löytyy suhteellisen paljon Suomen ulkopuolelta, etenkin muualta Länsi-Euroopasta. Esimerkiksi Iso-Britannian 1800-luvun sukupuolten henki- ja väkivaltarikollisuutta on tutkinut muun muassa Martin Wiener (2006). Iso-Britanniassa naisiin kohdistuneeseen väkivallankäyttöön suhtautuminen muuttui, uhrin sosiaalisesta asemasta riippuen, jopa hyvin jyrkäksi.²⁷ 1800-luvun eurooppalaiset oikeusjärjestelmien muutokset eivät kuitenkaan kaikki olleet Iso-Britannian kanssa samassa linjassa. Vaikka suhtautuminen väkivaltaan muuttui jyrkemäksi Hollannissakin, ei sukupuolten tuomioiden jakaumasta löydy merkittäviä eroja jotka osoittaisivat miesten käyttämän väkivallan olleen tuomittavampaa kuin naisten.²⁸ Naisten väkivaltaisuus, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta, on ollut miehiin verrattuna vähäistä Euroopassa keskiajalta moderniin aikaan.²⁹

Aiheen rajaus ja lähdeaineisto

Ajallisesti, alueellisesti ja temaattisesti puukkojunnkari-ilmiö rajoittui 1700-luvun lopulta 1800-luvun lopun Etelä-Pohjanmaalle. Tämä rajaa siis automaattisesti pois muiden Suomen korkeiden väkivaltarikollisuuden aikojen, paikkojen ja ilmiöiden tarkastelun. Uudemmassa puukkojunnkaritutkimuksessa ilmiön konkreettinen syntyvaihe on ajoitettu

²⁶ Rajala 2004, 125–162, 170–179, 236–240, 366–373.

²⁷ Ks. esim. Wiener 2006, 169.

²⁸ Van der Heijden & Pluskota 2015.

²⁹ Ks. esim. Spierenburg 1997; Eisner 2003.

vuosiin 1790—1825.³⁰ Tämän tutkimuksen tarkasteltavaksi ajanjaksoksi olen rajannut 1800-luvun alkupuolen, näin ollen jättäen käsittelyn ulkopuolelle maakunnan jo 1790-luvulla esiintyneet sukupuolten väliset henkirikokset. Henkirikosten 1880-luvulle asti jatkuneen korkean lukumäärän³¹ ja yhteiskunnassa tällä ajanjaksolla esiintyneiden muutosten³² vuoksi pysyttäydyn tässä tutkimuksessa 1800-luvun alkupuolella.

Suomen sotaa edeltävältä ajalta on tarkasteltaviin tapauksiin nostettu esiin yksi henkirikos, ja kyseinen tapaus sijoittuu vuoteen 1804. Suomen sodan aikana 1808—1809 henkirikokset näennäisesti vähenivät Etelä-Pohjanmaalla, ja muutamina sodan jälkeisinä vuosina henkirikollisuuden määrällinen kasvu ei välittömästi ollut yhtä voimakasta kuin mitä se oli ollut ennen sotaa. Viimeistään 1810-luvun myöhemmällä puoliskolla tilanne muuttui hyvin nopeasti, sillä maakunnan henkirikollisuus kasvoi jyrkästi.³³ Suomen sodalla ei siis ollut henkirikosten esiintyvyyteen kovin merkittävää, yhdensuuntaista vaikutusta, vaan sota on nähty eräänlaisena puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheen osittain katkonaisena vaiheena, tietynlaisena lyhyenä taukona.

Työn tutkimuskysymyksistä ja lähdeaineistosta on rajattu pois lapsenmurhat eli pääsääntöisesti naisten tekemät vastasyntyneen lapsen surmat.³⁴ Henkirikostutkimuksessa on tyypillisesti erotettu toisistaan lapsenmurhat ja muut henkirikokset.³⁵ On tosin huomautettava, että henkirikosten lisäksi myös lapsenmurhat lisääntyivät maakunnassa puukkojunkkari-ilmion alkutaipaleella jo 1790-luvulta lähtien. Syiksi on epäilty heikentyneiden taloudellisten mahdollisuuksien synnyttämää tilannetta ja väkivaltakulttuurin luomaa uudenlaista, myötämielisempää suhtautumista irtosuhteisiin.³⁶ Lapsenmurhien suhteellisen suuren esiintyvyyden³⁷ takia niiden tutkimus olisi tärkeää, jotta voitaisiin pohtia sitä, voidaanko lapsenmurhien lisääntymistä

³⁰ Ylikangas 1976, 16; Ylikangas 1998, 22.

³¹ Verkko 1949, 82; Backman 1989, 126; Backman 1990, 76.

³² Esimerkiksi vuodesta 1848 myös naispuolisia kuolemaantuomittuja alettiin karkottamaan Siperiaan. 1860-luvulla Suomessa tehtiin rangaistuksia lieventäviä rikosoikeudellisia uudistuksia. Kekkonen 1991, 258–269; Juntunen 1983, 38. Lakimuutosten lisäksi katovuodet, herännäisyysliikkeet ja siirtolaisuus Amerikkaan olivat asioita, jotka vaikuttivat Etelä-Pohjanmaalla 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla.

³³ Ylikangas 1976, 42–45; Backman 1989, etenkin sivut 145–146. Backmanin ja Ylikankaan päätelmät eivät ole henkirikollisuuden lisääntymisen suhteen keskenään täysin yhteneväisiä.

³⁴ Lapsenmurhista Suomessa ks. Rautelin 2009.

³⁵ Ks. esim. Spierenburg 1994, 707.

³⁶ Ylikangas 1973, 184–190; Ylikangas 1976, 171–189.

³⁷ Backman 1989, 172–174; Backman 1990, 106–110; Autonomian ajan Suomen lapsenmurhien tilastituksesta ks. Vuorela 2021, 81–84.

tarkastella esimerkiksi yhteiskunnallisten muutoksien aiheuttamien paineiden synnyttäminä tekoina.³⁸ Aihe vaatisi oman tutkimuksensa.

Koska muunlainen, tavallisten ihmisten elämään liittyvä lähdemateriaali on hyvin vähäistä, tarkastellaan tässäkin työssä puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheen teemoja maakunnan rikollisen toiminnan kautta. Ei-kuolemaan johtaneiden pahoinpitelytapauksen käsittely voisi myös laajentaa ilmion väkivaltarikollisuuden tutkimushorisonttia, mutta työn laajuuden, oikeustapauksien rajallisen määrän ja tutkimuskysymysten vuoksi jätän sakoilla tuomitut pahoinpitelytapaukset käsittelyni ulkopuolelle. Niinpä lähdemateriaali on rajattu henkirikoksiin.

Tapahtunutta henkirikosta käsiteltiin ensin kihlakunnan alioikeudessa eli käräjillä (*Härads rätt*), ja hovioikeudella (*Hov rätt*) oli päävastuu langettaa henkirikoksesta tuomio, jolloin se hyödynsi tuomioistuinprosessissaan heille alioikeudelta saapuneita asiakirjoja kuten tuomiokirjoja. Alioikeus järjesti vuositasolla kahdet käräjät, syys- ja talvikäräjät. Poikkeustapauksissa, kuten vakavan henkirikoksen ilmaantuessa, pitäjässä järjestettiin välikäräjät.³⁹ Alioikeuden tuomiokirjoista saa yleensä kattavan kuvan oikeusprosessin piirteistä, sillä alioikeudessa käsiteltiin henkirikosta suhteellisen yksityiskohtaisesti. Hovioikeudelle lähetetyt, alkuperäisten *konseptituomiokirjojen* siistityt versiot tunnetaan *renovoituina* tuomiokirjoina.⁴⁰ Tässä tutkimuksessa lähteinä hyödynnän alioikeuden renovoituja tuomiokirjoja sekä hovioikeuden päätöstaltioita, sillä tutkimieni henkirikosten konseptituomiokirjoja ei ole löytynyt.

Etelä-Pohjanmaan puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheen naisten ja miesten välisten henkirikostapauksien lukumäärää aikavälillä 1790—1825 on piilorikollisuuden takia mahdotonta selvittää. Arviot maakunnan aikavälin 1800—1825 henkirikosten (poisluettuna lapsenmurhat ja selkeät vahinkokuolemat) naissyytettyjen- ja uhrien lukumäärästä liikkuvat noin 40—50 välillä.⁴¹ Tutkimukseeni olen ottanut tarkasteltavaksi kuusi henkirikostapausta työn laajuuden ja tutkimuskysymysten rajoittaessa

³⁸ 1800-luvun Suomen loppupuolen lapsenmurhia väitöskirjassaan tarkastellut Pasi Saarimäki huomioi naisen oman ajatusmaailman lapsenmurhan taustalla, johon saattoi liittyä mm. huolta omasta asemasta yhteiskunnassa naimattomana äitinä. Syitä lapsenmurhalle oli monia. Saarimäki 2010, 98–108.

³⁹ Letto-Vanamo 1991, 32–35; Nousiainen 1993, 318–329, 345–357, 362–363, 385–389; Pihlajamäki 2004, 132–137.

⁴⁰ Tuomiokirjatyyppit eroavat toisistaan siten, että konseptituomiokirjaan on saattanut jäädä ns. ylimääräistä tietoa kuten muistiinpanoja, jota ei siistimisvaiheessa enää haluttu ottaa mukaan. Saarenheimo 1994, 152–153.

⁴¹ Ylikangas 1976, 136, 354–380; Ylikangas 1996, 120, 266–285; Backman 1984, 14–299.

tarkasteltavien surmien määrää. Pelkästään yksittäisen tapauksen ali- ja hovioikeuden tuomiokirjoista voi muodostua pitkä ja paljon tietoa omaava kokonaisuus tapahtuneesta henkirikoksesta ja sen tutkintaprosessista. Tutkimuksen läpinäkyvyyden kannalta on myös huomautettava, että kuudesta tarkasteltavasta henkirikoksesta kahdesta tapauksesta en ole onnistunut paikantamaan kaikkia henkirikostutkinnan tuomiokirjoja.⁴² Kyseisten tuomiokirjojen puute luo tutkimukseeni kipukohtia, joka tosin on normaalia historiantutkimuksessa: vanhaa tietoa arvioidaan uuden tiedon avulla.

Tarkasteltavissa tapauksissa teoista syytettynä ja uhreina on sekä miehiä että naisia. Tämän lisäksi valitsin tarkasteltavaksi henkirikoksia, joissa syytettynä oli mahdollisimman monipuolisesti eri sosiaalisen aseman omaavia ihmisiä. Tarkasteltaviin henkirikoksiin olen valinnut kaksi tapausta, joissa henkirikoksesta on ollut syytettynä useampi kuin yksi henkilö. Ryhmätapauksissa arvioin, millä tavoin oikeus selvitteli ryhmän eri jäsenten syyllisyyttä tai syyttömyyttä, ja päätti, kenelle vastuu lankesi ja millä perustein. Ryhmätapaukset ovat myös kiinnostavia siksi, että niissä on esillä useamman kuin yhden henkilön esittämiä kertomuksia ja kertomuksien äänenpainoja. Näiden ryhmätapausten, kuten muidenkin esillä olevien henkirikosten tuomiokirjojen avulla on mielenkiintoista tarkastella, minkälaisia puolustusmetodeja syytetyt käyttivät, ja mihin asioihin omilla lausunnoilla mahdollisesti pyrittiin kiinnittämään huomiota — tai toisin päin.

Tuomiokirjat voivat olla haasteellisia alkuperäislähteitä, sillä rikkeet sekä niiden käsittely ovat kirjattu ylös ohjesääntöjen varassa.⁴³ Tuomiokirjoihin kirjattiin tuomion langettamisen kannalta merkitykselliset asiat, ja todistajien ja syytetyiden antamat lausunnot luettiin heille ääneen. Tämän toimenpiteen avulla asiassa kuullut henkilöt pystyivät esimerkiksi muuttamaan lausuntojaan ennen niiden virallista ”sisäänjättämistä”.⁴⁴ Asiakirjat voivat vaieta monista asioista, ja aikakauden toimijat ovat voineet tarkoituksellisesti vähätellä surmaan liittyneitä piirteitä tai vedota tiettyjen asioiden kohdalla omaan epävarmuuteen.⁴⁵

Tapahtunut rikos ja oikeuskäsittelyn vaiheet on kirjattu ylös virkamiesten toimesta ja muita virkamiehiä varten. Tällöin tuomiokirjojen tieto on auktoriteetin eli käräjämiesten

⁴² Nämä kaksi ovat Kaisa Yrjäksi tapausta vuodelta 1804 ja Matti Kosolan tapausta vuodelta 1812.

⁴³ Virrankoski 1970, 132; Saarenheimo 1994, 154–163; Vilkuna 2009, 13, 310–314.

⁴⁴ Nousiainen 1993, 389–395. Tuomiokirjoissa lausunnon virallinen sisäänjättäminen on ”afträda”.

⁴⁵ Tähän liittyen ks. Lidman 2015, 40–42.

tietoisesti ylös kirjattavaksi valikoimaa materiaalia. Tutkimuksen lähteet esittävät siis osaltaan suppean ja yksipuolisen tarkastelunäkökulman tapahtuneesta henkirikoksesta ja osallisista sekä itse oikeusprosessin kulusta. Vaikka tietoa voi määrällisesti kertyä paljon jo yhdelle tuomiokirjalle, ei kaikki tieto ole aina tutkimustehtävälle hyödyllistä. Henkirikostapauksien osapuolia tarkastellaan tuomiokirjoissa rikoksen tekijöinä, uhreina ja todistajina. Todellisuus on tältä pohjalta rakentunut oikeuden omasta merkitysmaailmasta ja oikeusprosessin sekä siinä esiintyvien osapuolten vuorovaikutuksesta.

Etenkin Etelä-Pohjanmaan puukkojunnari-ilmiiölle ominainen todistusvoiman puute ja todistajien vaikeneminen haastavat jo ennestään tiedoltaan niukkojen tuomiokirjojen tutkintaa. On siis oleellista huomioida se, että myös tämän tutkimuksen lähdemateriaalina toimiviin tuomiokirjoihin kirjatut tekojen taustat, lausunnot ja havainnot voivat olla osittain tai kokonaan keksittyjä ja/tai väritettyjä. Jari Eilola huomauttaakin, että oikeudessa muodostunut totuus ei välttämättä aina perustunut tosiasioille tai faktoille, vaan totuus syntyi oikeuden virkamiesten ja maallikoiden keskinäisestä kanssakäymisestä.⁴⁶ Omilla narratiiveillaan todistajat ovat voineet pyrkiä suojelemaan itseään ja läheisiään henkirikoksen tekijän kostolta, tai syytetyt torjumaan heihin kohdistetut vakavat syytökset. Todistajalausuntoja on voitu jättää pois, tai kuolemansyyntutkintaan on suhtauduttu vähäpätöisesti, jolloin totuuden muodostuminen on nimenomaan ollut totuuden rakentamista oikeudelle mielekkäällä tavalla.

Tutkimukseni poikkeaa aiemman puukkojunnari-ilmiiön tutkimusperinteestä. Aineisto pysyy samana (tuomiokirjat), mutta uudet näkökulmat, rajaukset ja tutkimuskysymykset kyseenalaistavat lähdeaineiston yksipuolista, tilastollista kerrontaa ja nostavat esille aiemmin marginaaliin jääneiden ilmiiön ihmisten äänet — naisten. Lähdeaineiston luonne luo tutkimukseni johtopäätösten suhteen tietynlaisia, jo tutkimuksen alkuvaiheessa tiedostettavia linjauksia. Esimerkiksi tutkijan tietoisesta sukupuolinäkökulmasta voi tutkimukselle olla hyötyä sekä haittaa, ja yleistyksien välttämiseksi täytyykin pystyä tunnistamaan tutkimuksen rajallisuudet. Koska lukumäärällisesti tutkimukseni kuusi henkirikostapausta edustavat vain murto-osaa sukupuolten välisestä henkirikollisuudesta lähes sata vuotta kestäneen puukkojunnari-ilmiiön ajanjaksolla, laajoja johtopäätöksiä ilmiiön mahdollisesta väkivallan sukupuolittuneisuudesta tai vastavuoroisesti, tasa-

⁴⁶ Eilola 2012, 119–120.

arvoisuudesta, on vaikea tehdä. Näiden kuuden henkirikoksen tutkimuksen kautta haluan kuitenkin avata dialogin ilmiön sukupuolten välisen väkivallan tarkasteluun ja pohtia sitä, minkälaista uutta tietoa ilmiön laajempi tutkimus voisi tuoda eritoten suomalaiselle henki- ja väkivaltarikollisuuden tutkimuskentälle. Se, esiintyikö ilmiössä sukupuolten välillä mahdollisia eroavaisuuksia ja vaihteluita pitkällä aikavälillä, ja minkälaisia sellaisia, jää siis jatkotutkimuksen tehtäväksi.

Tutkimusmenetelmät ja etiikka

Edellä esitetyt lähdemateriaalin ongelmat ja puutteet luovat kriteereitä tutkimusmenetelmän valinnalle. Menetelmän käyttöönottoon vaikuttavat myös tutkimuskysymykset sekä niiden synnyttämät rajoitteet. Tässä työssä keskityn eri ihmisten kärkeillä antamiin lausuntoihin ja siihen, kuinka oikeuden toimijat (käräjämiehet) määrittävät väkivallankäytön yhteisöllisesti ja oikeudellisesti sovittuja rajoja. Tällaisten yksityiskohtien tarkastelua on hankala toteuttaa pelkän tilastollisen katsauksen avulla, minkä takia väkivallan eri konteksteja täytyykin tutkia lähempää. Jotta pääsisin lähemmäs eri toimijoiden kuten syytetyn, tuomarin tai todistajan ajattelua, tutkin tuomiokirjoja mikroperspektiivistä.

Mikrohistoria tutkimusotteena on käytännöllinen, kun halutaan tarkastella vaikkapa vaikeasti havaittavien valtarakenteiden ja sosiaalisten rakenteiden vaikutusta tutkittavaan ilmiöön. Jopa yksittäisestä tekstistä voidaan tulkita tekstin rakenteeseen ja sisältöön vaikuttaneita yhteiskunnallisia valta-asetelmia ja hierarkioita, kunhan tutkija tiedostaa sen, ettei yksittäistapauksilla voi pyrkiä yleistykseen ja olettamuksiin.⁴⁷ Mikrohistoria ei myöskään rajoitu tietyn kontekstin tai tulkinnan piiriin, vaan lähteistä voi löytyä monenlaisia, toistensa kanssa risteäviä konteksteja ja tulkintoja todellisuudesta.⁴⁸ Toisin sanoen, ei ole olemassa vain yhtä totuutta, näkökulmaa, varmaa motiivia tai tarkoituspää, sillä ihmiset ovat toimineet heille parhaiksi näkemillään tavoilla eri tilanteissa.

Tavoitteenani on purkaa auki tuomiokirjojen kerrontaa eli narratiivisuutta, jossa yksittäisillä sana- ja lausevalinnoilla sekä hiljaisuudella voi aina kulloisenkin tarkasteltavan tapauksen kontekstin suhteen olla suurta merkitystä. Hiljaisuuden tulkinta

⁴⁷ Ahlbeck-Rehn 2005, 255–259.

⁴⁸ Ollila 2010, 68–73.

on mikrohistorian periaatteen mukaisesti myös tulkintaa: tutkimustulos voi joskus olla se, mitä lähteestä on saatettu tarkoituksenomaisesti jättää pois. Kerrontaa vuorostaan tarkastelen narratiivisen analyysin avulla. Metodologisella tasolla tämä voi tarkoittaa esimerkiksi kielenkäytön analyysia sekä sen tarkastelua, minkälaisia mahdollisia tarkoituseriä tietyillä lähteissä esiintyvillä kertomuksilla ja painotuksilla on voinut olla.⁴⁹ Tutkimuksessani tarkastelen kerrontaa kahdesta eri näkökulmasta: kuinka käräjämiehet rakensivat oikeudelle uskottavaa ja luotettavaa kerrontaa, ja kuinka henkirikoksen syytetyt ja todistajat rakensivat omaa kerrontaansa.

Työssä esiintyvät havainnot perustuvat ruotsin kielen käännöksille. Tutkimuksen käännöstyön apuna olen käyttänyt kahta sanakirjaa, joiden tarkat tiedot löytyvät lähdeluettelosta. Työn helppolukuisuuden takia olen suomentanut henkirikosten uhrien, syytetyiden ja todistajien nimet, sillä suomalaisten ihmisten ja paikkojen nimet kirjattiin tuomiokirjoihin pääsääntöisesti ruotsiksi. Kuudesta käsiteltävästä henkirikoksesta yhdessä tapauksessa henkirikosten osallisten sukunimet viittaavat ruotsalaisiin sukuyhteyksiin, joten olen pelkästään suomentanut kyseisen tapauksen osallisten etunimet. Piirilääkäreiden ja käräjillä virkaa toimittavien miesten nimet olen jättänyt niiden alkuperäiseen muotoon.

Henkirikollisuus, itsemurhat sekä erilaiset seksuaalirikokset ovat historian tutkimuksessa aihealueita, jotka vaativat tutkijalta erityistä hienovaraisuutta ja tarkkuutta. Sensaatiohakuinen kirjoitustyyli ei tuo oikeutta menneisyyden ihmisille, vaan pahimmassa tapauksessa lähteiden ja lähteissä esiintyvien asioiden ylikorostaminen voi asettaa tutkijan tavoitteet sekä itse tutkimustulokset kyseenalaisiksi ja epäluotettaviksi. Tässä tutkimuksessa käsittelen väkivallan peruuttamattominta muotoa, henkirikosta. Henkirikos on tapahtunut menneisyydessä, ja joissakin tapauksissa oikeusprosessi sekä henkirikos itsessään ovat olleet monimutkaisia ja aikalaisiaan järkyttäviä tapahtumia. Tapahtumat ovat voineet tuottaa monille tuskaa, häpeää, surua sekä traumoja. Vaikka henkirikokset ovat ikänsä puolesta ja lainsäädännön puitteissa vapaasti tutkittavia kohteita, tutkimuksessa täytyy kunnioittaa henkirikosten eri osallisia ja heidän kokemuksiaan.⁵⁰

⁴⁹ Ks. esim. Löytönen, Teija: ”Minäkö tutkija? Johdanto laadulliseen/postpositivistiseen tutkimukseen.”

⁵⁰ Lidman et al. 2017. En viittaa yhteen ainoaan artikkeliin teoksesta, sillä kyseisen teoksen kaikki tekijät kirjoittavat tutkittavien ihmisten ja arkaluontoisten asioiden kunnioittavasta tutkimus- ja kirjoittamistavasta, sekä lähteiden kriittisestä arvioinnista eettisistä näkökulmista katsoen.

Eettisten ohjenuorien noudattamisesta voi ajoittain muodostua tutkijalle perustavanlaatuisen pulma, eritoten mikäli omat tutkimuskysymykset pureutuvat syvästi kiinni henkirikostapauksen tematiikkaan. Esimerkiksi: kuka teki, ja mitä, millä tavoin? Mitä teon piirteet voivat kertoa menneisyyden ihmisistä ja heidän ajatusmaailmastaan? Kuten edellä määrittelin, tuomiokirjat kertovat tapahtumista vain yhden version, joka luonteeltaan on käräjämiesten eli auktoriteettien itse konstruoima versio todellisuudesta. Tutkimuseettisessä mielessä on tärkeää myös huomioida, ettei tämän tutkimuksen tavoitteena ole jälkikäteen tuomita tai kyseenalaistaa henkirikoksen eri osapuolia ja tapauksia tutkineita käräjämiehiä eikä heidän toimintaansa. Tuomaroinnin sijasta on hedelmällisempää keskittyä tutkimaan sukupuolten välisen henkirikollisuuden ja siihen liittyvien väkivallankäytön käsitteiden oikeustematiikkaa aikakauden omista konteksteista käsin.

Teoreettinen viitekehys ja käsitteistö

Tämä tutkimus on aatteiden historian tutkimusta, jossa pääpaino on ihmisten ajattelun ja toiminnan yhteyden tarkastelussa. Aatehistorian tutkimus on sen tarkastelua, minkälaisia merkityksiä ihminen on antanut kokemalleen tai näkemälleen asialle, mikä on koettu itselle tärkeänä ja merkityksellisenä.⁵¹ Siten tutkimus osaltaan nivoutuu mentaliteettihistorian piiriin, jossa esimerkiksi ajattelutavat ovat tutkimuksen tarkastelun kohteita. Ajattelun ja toiminnan yhteyttä voidaan tarkastella sekä yksilön omien että yhteisön kollektiivisten mentaliteettien kautta: mitä asioita on omaksuttu, ja miten omaksutut ajattelutavat vaikuttavat toiminnan eri piirteisiin.⁵² Tältä ajatuspohjalta tarkastelen etenkin oikeuden käräjämiesten ajattelua ja asenteita.

Yksi tutkimuksen keskeisistä käsitteistä on *sukupuoli*, jonka erilaisia ulottuvuuksia kuten mies- ja naissukupuoleen liitettyjä määritelmiä tutkin 1800-luvun Etelä-Pohjanmaan oikeudellisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista. Sukupuolen voidaan yhdellä tapaa käsittää olevan sosiaalinen konstruktio, käsite ja asema, johon liitetään eri kulttuureissa ja ajassa esiintyviä toimintaan kohdistuneita odotuksia.⁵³ Saarimäki kutsuu sukupuoleen keskittyvää tutkimusta *sukupuoliherkäksi* tutkimukseksi, jolloin tutkimuksessa

⁵¹ Hyrkkänen 2002, 27.

⁵² Hyrkkänen 2002, 72.

⁵³ Ollila 2010, 108.

tarkastellaan muun muassa sukupuolittuneita normeja lainsäädännössä tai ihmisten keskinäisessä kanssakäymisessä.⁵⁴

Tähän työhön nivoutuu myös *sukupuolittuneen väkivallan* käsite, jonka ympärille tässä tutkielmassa kytkeytyy erityisesti naisiin kohdistuneen väkivallan tutkimus. Käsite ei kuitenkaan automaattisesti aina pidä sisällään olettamusta pelkästään naisiin kohdistuneen väkivallan tutkimuksesta, vaan käsitteen ympärillä voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, minkälaista merkitystä sukupuolella on ollut tietynlaisen väkivallan syntymisessä ja sen piirteissä.⁵⁵ Väkipalta on sukupuolittunutta esimerkiksi silloin, kun nainen valikoituu väkivallan uhriksi juuri sukupuolensa takia. Sukupuolittunut väkipalta ei aina ole ollut rangaistuksen alaista, vaan tietynlaisen väkivallan kohdistaminen naista kohtaan on ollut hyväksyttävää.⁵⁶ Monet sukupuolten väliset eroavaisuudet eivät kuitenkaan käy lähteistä suoraan ilmi, kuten esimerkiksi *miehuuden* ja *naiseuden* käsitteistö, ja tähän käsitteistöön latautuneet asenteet väkivallan ympärillä. Tällaista tietoa voidaan kartoittaa esimerkiksi tarkastelemalla tuomiokirjoissa sukupuolten toimintaan liitettyjä kuvauksia, kuten syntiä, vihaa, tekijän/uhrin luonteenpiirteitä, huoruutta, kuria tai vaikkapa pahuutta.

Tutkimuksessani tuon lyhyesti esille myös uuden käsitteen, *virkavaltakuri*. Tällä tarkoitan virkavallan työntekijän, kuten nimismiehen, papin, poliisin tai muun valtion tai kirkon palveluksessa olevaa työntekijää, jonka vastuulla on ollut kansalaisten valvonta. Tutkimuksessani käsitteeseen sisältyy virkamiehen käyttämä fyysinen väkipalta, jonka käyttöä on perusteltu kurittamisen tarkoituksella.

⁵⁴ Saarimäki 2010, 11–14.

⁵⁵ Lidman 2015, 22, 59; Ronkainen 2017, 29.

⁵⁶ Nousiainen & Pylkkänen 2001, 145–161.

1. Teon tarkoituksellisuuden määrittelyä

Varhaismodernissa Suomessa ihmisen kuoltua epäilyttävissä olosuhteissa, joita ei heti yhdistetty luonnolliseen kuolemaan, paikkakunnan käräjillä pyrittiin selvittämään mahdollisen surman taustat ja sen tekijät. Myös kirkko muistutti alamaisia henkirikoksen ilmoittamisesta esivallalle, mikäli oli syytä epäillä, että surma tehtiin tahallisesti.⁵⁷ Yhteisön parissa kiertäneet huhut riittivät usein syytteen nostamiseen esimerkiksi nimismiehen toimesta. Tärkeimpänä todistusaineistona pidettiin syytetyn omaa tunnustusta, ja oikeudessa kuulusteltiin myös henkirikoksen todistajia ja heidän kokemuksiaan syytetystä ja uhrista.⁵⁸ Mikäli syytetty ei tunnustanut tekoa, pappi saattoi suostutella syytettyä myöntämään tekonsa, ja suostuttelukeinona käytettiin kristinuskon ohjenuoria kuten kadotukseen joutumisen uhkaa. Painostus ei toiminut enää yhtä hyvin 1700- ja 1800-lukujen Suomessa, sillä syytetty usein tiedosti oman tunnustuksensa vaikutuksen tuomion langettamiseen.⁵⁹ Vakavissa henkirikostapauksissa, jossa syytetty itsepintaisesti puolsi syyttömyyttään, hänet voitiin lähettää tutkintavankeuteen.⁶⁰

Käräjillä käsiteltiin myös kuolemantapaa. Kuolemantavan selvittämiseksi tukeuduttiin piirilääkärin tekemään ruumiin tutkimusraporttiin, jotka yleistyivät Suomessa 1700-luvulla. Piirilääkäri tutki kuolleen ruumiin ja antoi käräjille lausuntonsa siitä, mihin vammaan uhri oli lopulta kuollut.⁶¹ Tekotavalla sekä -aseella oli omat merkityksensä, sillä oikeus pyrki määrittelemään surman tarkoituksellisuutta tarkastelemalla surman yksityiskohtia ja piirteitä. Surma-ase ja tapa vahvistivat mahdollisia epäilyjä teon suunnitelmallisuudesta, siitä, tehtiinkö surma äkkipikaistuksissa vai harkintaa käyttäen.⁶² Havainnot syytetyn sekä uhrin toimista olivat oikeudessa tärkeitä.

Rikokseksi laskettiin vahingoittamisen tarkoituksessa tehty teko, ja henkirikokset määriteltiin tietyin perustein aina vahinkotaposta törkeään murhaan. *Rangaistusvarmuutta*⁶³ eli todennäköisyyttä saada rikoksen tekijä tuomituksi heikensi muun muassa pikaistuksissa tehty surma, tekovälineen puuttuminen tai kuolemansyyn

⁵⁷ Koskivirta 2009, 294–295.

⁵⁸ Backman 1989, 94; Nousiainen 1993, 396–406; Pihlajamäki 1996, 284–290; Koskivirta 2001, 188–192.

⁵⁹ Ylikangas 1976, 190–222; Pihlajamäki 1996, 282; Koskivirta 2001, 245–253.

⁶⁰ Pihlajamäki 1996, 151–153, 269–275, 294–298, 303–304; Koskivirta 2001, 110.

⁶¹ Koskivirta 2001, 102; Koskivirta 2009, 294–303; Koskivirta 2014.

⁶² Koskivirta 2001, 48.

⁶³ Koskivirta 2001, 12, 210–221.

moniselitteisyys kuten mahdollisuus siihen, että uhri oli itse vaikuttanut teoillaan omaan kuolemaansa. Erityisen törkeiksi henkirikoksiksi katsottiin sellaiset surmat, jotka oli tehty vaikkapa vihassa tai kostonhalussa, tietyn tavoitteen kuten rahan motivoimana, tai uhrin ollessa puolustuskyvyttömässä tilassa. Vakavissa tapauksissa henkirikosta käsiteltiin murhana (*mord*) tai tappona (*dråp*). Nykytermein muotoiltu kuolemantuottamus katsottiin kuoleman aiheuttamiseksi tai siihen osallisuudeksi (*döds vållande*). Suunnitellusta henkirikoksesta kovin rangaistus oli kuolemantuomio, kun taas vaikkapa pikaistuksissa tehdystä surmasta pystyi selviämään sakkotuomiolla.⁶⁴

Ensimmäisessä luvussa tarkastelen sitä, miten ali- ja hovioikeus tutkivat ja määrittelivät erilaisia henkirikoksia. Kiinnitän huomiota siihen, minkälaiset lausunnot olivat oikeudelle tärkeitä jotta henkirikoksesta saatiin koostettua kokonaiskuva. Ensimmäisessä alaluvussa tutkin henkirikoksia joita käräjillä käsiteltiin pikaistuksissa tehtyinä väkivallantekoina. Toisessa alaluvussa tutkin henkirikoksen suunnitelmallisuutta kartoittavaa kärjäprosessia. Kolmannessa alaluvussa tarkastelen sitä, kuinka tärkeäksi piirilääkäriin kuolleesta uhrista tehty raportti lopulta oikeudelle muodostui ja millä tavalla raporttia pyrittiin hyödyntämään ei pelkästään kärjämiesten, vaan myös yhden syytetyn, toimesta.

1.1 Väkivallan impulsiivisuus ja hyväksynnän rajat

Uudessakaarlepyyssä elokuussa vuonna 1804 talollinen Jaakko Juhaninpoika Yrjäs pahoinpiteli vaimoan Kaisa Jaakontytär Yrjästä. Kaisa oli ollut raskaana, ja kuukausi pahoinpitelyn jälkeen hän synnytti kuolleen lapsen menehtyen itsekin synnytykseen. Saman vuoden joulukuussa alioikeus tuomitsi Jaakon maksamaan syyttä tehdystä yhdestä lyönnistä 5 taalerin sakkotuomion, ja hovioikeus hyväksyi tuomion helmikuussa 1805. Käräjillä Jaakko kertoi lyöneensä vaimoan yhden kerran korville. Jaakko hartaasti vakuutti olevansa syytön vaimonsa ja lapsensa kuolemaan, väittäen, ettei hän ollut tuottanut yhdellä lyönnillään vaimolleen minkäänlaista vammaa.⁶⁵

⁶⁴ Backman 1989, 104–124; Koskivirta 2001, 48–59.

⁶⁵ Etelä-Pohjanmaan tuomiokunta, Uudenkaarlepyyn syyskäräjät 6.12.1804. (Kansallisarkisto, jatkossa KA, digitaaliarkisto)

Kaisan kuoleman esille nostoon näytti vaikuttavan yhteisössä kiertäneet huhut ja kuulopuheet. Uuden ajan alun ihmiset olivat hyvin perillä esivallan harjoittaman kontrollipolitiikan seurauksista, ja yhteisön jäsenet osallistuivat kontrollitoimiin esimerkiksi huhuja levittämällä. Huhut leimasivat epäilyn mainetta, ja vaihtoehtona oli haastaa huhujen levittäjä(t) käräjille tai pyrkiä palauttamaan yhteisöllinen tasapaino fyysisin keinoin.⁶⁶ Huhut vaikuttivatkin johtavan siihen, että Jaakkoa alettiin epäillä vaimonsa keskenmenon ja kuoleman aiheuttamisesta. Jopa Jaakon veljeä Per Yrjästä kohtaan nostettiin syyte. Se, miksi myös veljeä epäiltiin Kaisan kuolemasta, ei kuitenkaan ole selkeää. Per vapautettiin käräjillä sekä myöhemmin hovioikeudessa syytteistä, sillä todisteita tämän osallisuudesta Kaisan kuolemaan ei löytynyt.

Käräjillä ja hovioikeudessa selvityksen alla oli se, oliko Jaakon tekemä väkivalta ollut sittenkin vakavampaa ja moniulotteisempaa, kuin mitä alustavasti oli ajateltu. Todistajien mukaan Jaakko oli elokuussa 1804 lyönyt Kaisaa mahaan niin kovaa, että Kaisa oli siitä lähtien valittanut sairasteluaan ja että hänen korvastaan vuoti verta.⁶⁷ Jaakon vakuuttelu ja konkreettisten todisteiden puute johtivat siihen, että häntä sakotettiin vain korville kohdistuneesta lyönnistä ja juopuneisuudesta. Alioikeus painotti päätöksessään sitä, että yksi todistajista kertoi Kaisan kuolinvuoteellaan sanoneen ääneen, ettei hän varmuudella pysty syyttämään miestänsä Jaakkoa lapsen aikaisesta syntymästä eli keskenmenon aiheuttamisesta. Koska Kaisa oli todistajan mukaan sellaista sanonut, ei oikeuskaan voinut enää syyttää Jaakkoa.⁶⁸

Oikeuden oma huomio on kuitenkin jo luonteeltaan ristiriitainen, sillä Kaisa oli nimenomaan puhunut varmuuden puutteesta. Itse tulkitsen asian niin, että mikäli todistaja kertoi oikein, Kaisa ei tarkoituksenomaisesti halunnut vapauttaa Jaakkoa keskenmenon aiheuttamisesta vaan vain todennut sen, ettei hän voinut olla varma asian yhteydestä — oliko kuukautta aikaisemmin Jaakon tekemä lyönti vatsaan ollut syy hänen siitä seuranneelle huonolle ololleen ja lapsen enenaikaiselle syntymälle. Käräjämiehille todistajan kertomus oli silti osoitus Jaakon viattomuudesta. Hovioikeus hyväksyi

⁶⁶ Jokiahho 2002, 203–220.

⁶⁷ ”Jacob Johansson Yrjäs [] slagit afledne Caisa Jacobsdotter Yrjäs som var hafvande så hårdt öfver magen [] at Caisa Jacobsdotter vål efter slagsmålet klagad at hon därmed af svaranden Jacob Johansson blifvit slagen och derefter kändt sig illa mände, samt at det henne tilfogade slag vid örat förorsakat hos henne öranlig blodgång.” Etelä-Pohjanmaan tuomiokunta, Uudenkaarlepyyn syyskäräjät 6.12.1804. (KA, digitaaliarkisto)

⁶⁸ ”Afledne Caisa Jacobsdotter på sitt yttersta och kort före sin död förklarar at hon med öfvertygelse icke kunde tilräkna svaranden Jacob Johansson Yrjäs stillade till hennes tidiga barnsbörd.” Etelä-Pohjanmaan tuomiokunta, Uudenkaarlepyyn syyskäräjät 6.12.1804. (KA, digitaaliarkisto)

alioikeuden päätöksen, että Jaakko vapautettaisiin syytteestä vaimonsa kuoleman aiheuttamisesta. Hovioikeus viittasi myös alioikeuden huomioon Kaisan lausahduksesta niin, että koska Kaisa *itse* oli keskenmenon jälkeen vapauttanut Jaakon hänen kuolemansa aiheuttamisesta,⁶⁹ Jaakko oli syytön myös hovioikeuden edessä.

Kaisan tapauksessa alioikeuden ja hovioikeuden päätökset selkeästi perustuivat Kaisan omalle lausahdukselle sekä Jaakon hartaalle vakuuttelulle, että hän oli lyönyt vaimoaan ainoastaan vain yhden kerran, korville. Jaakon mukaan lyönnistä ei Kaisalle tullut minkäänlaista vammaa.⁷⁰ Tässä tapauksessa Jaakon sanalla oli siis paljon valtaa sille, minkälainen päätös asiasta lopulta annettiin, ja kokonaisuudessaan Kaisan tapaus kertookin oikeudellisen todistelun vaikeuksista ja oikeuden ajoittaisesta häilyväisyydestä. Anu Koskivirta nimittäin huomauttaa että joskus jopa se, että syytetty myönsi antaneensa väkivaltaan kuolleelle uhrille vain korvatillikan, saattoi toimia ylemmissä oikeusasteissa osittaisena tunnustuksena ja siten jopa kuolemantuomion langettamisen perusteena. Henkirikoksen muu asiayhteys oli tällaisissa tapauksissa myös tuomiota määrittävä tekijä, kuten uhrin selkeät vammat ja silminnäkijälausekset.⁷¹ Kaisan tapauksessa muut asianhaarat, kuten se, että alioikeus kirjasi Kaisan tehneen omia askareitaan⁷² Jaakon väittämän korvatillikan jälkeen, vaikuttivat siihen ettei Jaakko ollut edesvastuussa vaimonsa keskenmenosta ja kuolemasta. Alioikeuden ja hovioikeuden päätökseen vaikutti myös se, ettei Kaisan ruumista oltu tutkittu. Käsittelen tätä osuutta luvussa 1.3.

Talollisen vaimo Anna Simonintytär Hintta oli ollut raskautensa loppuvaiheessa, kun hän nosti kanteen syyskäräjillä 2.12.1818 miestänsä talollista Heikki Juhaninpoika Hinttaa vastaan. Annan mukaan juopunut Heikki oli paria viikkoa aikaisemmin lyönyt häntä muun muassa jakkaralla ja aiheuttanut tälle mustelmia ja verinaarmuja.⁷³ Koska Heikki ei tuona päivänä suostunut saapumaan kärjäistuntoon, tapauksen käsittelyä päätettiin

⁶⁹ ”Och hon som först den 10. nästvekena October blifvit förlöst sjelf frikalladt Jacob Yrjäs från tilmålet at han vore til hennes död vållande, befriat Jacob Yrjäs från alt ansvar derutinnan.” Vaasan hovioikeus 12/1805. (KA Vaasa)

⁷⁰ ”[Jacob Yrjäs] en resa slagit Caisa Jacobsdotter utan åkomma.” Vaasan hovioikeus 12/1805. (KA Vaasa)

⁷¹ Koskivirta 2001, 150–157.

⁷² ”[] hon förrättat sin egenliga göromål.” Etelä-Pohjanmaan kärjäkunta, Uudenkaarlenpyyn syyskäräjät 6.12.1804. (KA, digitaaliarkisto) Oman tulkintani mukaan tämän huomion avulla haluttiin vihjata, että Kaisan keskenmenon saattoi olla seurausta normaaleista arkiaskareista ja/tai ettei Jaakon lyönti ollut niin kova, että se olisi fyysisesti lamaannuttanut Kaisan.

⁷³ ”[] uti ett af starka drycker öfverlastat tillstånd fattat i en karmstol och dermed, utan anledning, tillfogat Klaganden flere slag i ansigtet, hvaraf blånader och blodviten upkommit.” Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 2.12.1818. (KA Vaasa)

siirtää talvikäräjille 1819.⁷⁴ Seuraavan kerran tapaus nostettiin käräjillä esille vasta huhtikuun 1819 lopulla, ja tuolloin tilanne oli Annan kohdalta ratkaisevasti jo muuttunut. Heikki oli pahoinpidellyt Annaa uudelleen ja moneen otteeseen joulukuussa 1818, ja Anna synnytti kuolleen, täysikasvuisen lapsen 27.12. ja myös itse menehtyi keskenmenon jälkeisiin komplikaatioihin 31.12. Annan kuolemasta ja sen olosuhteista ei kuitenkaan huolestuttu kuin vasta lähes neljä kuukautta kuoleman jälkeen, ja kuoleman tutkimiseen keskeisesti näytti vaikuttaneen Annan oman äidin nimismiehelle esittämät vetoomukset. Annan äiti, Anna Mikaelintytär Hintta, epäili että Heikki oli aiheuttanut Annan ja tämän kuolleenä syntyneen lapsen kuoleman ja hän halusi nostaa syytteen Heikkiä kohtaan.⁷⁵

Kun Annan kuolemaa alettiin huhtikuun lopulla tutkimaan, käräjämiehet saivat pian selville Heikin jo pitkään kohdistaneen väkivaltaa vaimoaan kohtaan. Todistaja toisensa jälkeen kertoi tienneensä Heikin säännöllisesti pahoinpidelleen vaimoaan. Anna oli avoimesti kertonut naapureilleen häneen kohdistuneesta väkivallasta, ei pelkästään muille naisille vaan myös miehille. Se, kuinka paljon Annaan kohdistuneesta väkivallasta muistettiin, vaihteli kuitenkin nais- ja miestodistajien välillä. Naiset kertoivat Annan useiden vammojen laaduista ja lukumääristä, ja lainasivat Annan heille lausumia asioita.

Vaikka myös useat miespuoliset todistajat jopa myönsivät nähneensä Heikin pahoinpidelleen Annaa, kuulleensa pahoinpitelykerroista muilta ja itse Annalta, heidän lausunnoistaan jäivät puuttumaan yksityiskohtien tarkentaminen ja siten varmistus todistetuille tapahtumille. Esimerkiksi talollinen Heikki Latva todisti että Anna oli useasti tullut hänen luokseen ja valittanut miehensä väkivaltaisuutta. Latva kielsi koskaan itse nähneensä syytetyn Heikki Hintan pahoinpitelevän vaimoaan tai kuullut hänen myöntävän pahoinpitelyä.⁷⁶ Latva ei osannut tarkentaa tapahtumien päivämääriä tai haavojen laatua muutoin kuin myöntämällä, että Anna oli useina kertoina tullut hänen luokseen ”mustelmien ja verihaavojen peittämänä”.⁷⁷

Sen sijaan Heikki Latvan tytär Maria Heikintytär Latva kertoi käräjillä, että Anna oli esimerkiksi joulun 1818 alla tavan mukaan saapunut hänen vanhempiansa talolle ja kertonut, että Heikki Hintta oli lyönyt tätä kirveen hamaralla vatsaan sekä muualle

⁷⁴ Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 2.12.1818. (KA Vaasa)

⁷⁵ Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)

⁷⁶ ”Dock hade vittnet aldrig personligen sett angifven Hintsa illa behandla sin hustru eller hört honom vid något tillfälle sådant erkänna.” Laihian kärjäkunnan välikäräjät 29.6.1819. (KA Vaasa)

⁷⁷ ”Öfverhöljld af blånader och blodviter.” Laihian kärjäkunnan välikäräjät 29.6.1819. (KA Vaasa)

vartaloon. Maria, kuten muutama muukin todistaja, kertoi Annan olleen erittäin huolissaan vauvasta ja omasta hengestään.⁷⁸ On vaikeaa kuvitella, että Heikki Latva ei olisi jostain syystä myös kuullut näitä yksityiskohtia, sillä kertomuksien tapahtumapaikkana oli jälleen Heikin oma talo eikä Anna ollut aikaisemminkaan kertonut pahoinpitelykerroista vain naapuruston naisille. Siksi onkin hieman epäilyttävää, ettei Heikki Latva itse osannut kertoa Annan kertomista asioista tyttärensä kaltaisella tarkkuudella, vaan hänen, kuten monen muunkin miespuolisen todistajan lausunnot olivat siistittyjä versioita naispuolisten todistajien lausuntojen rinnalla.

Samassa henkirikostutkinnassa kuultu talollinen Matti Mikaelinpoika Latva kertoi että hän oli kuullut huhuttavan Heikin kohtelevan kaltoin vaimoaan Annaa. Marraskuussa 1818 Matti oli sattumalta löytänyt muiden mies- ja naistodistajien kanssa Hinttojen talolta verisen ja pahasti lyödyn Annan. Matti kertoi ettei hän ollut laskenut Annan haavoja tai tarkemmin tutkinut niiden laatua. Matin lausuntoa myötäilivät myös muutamat muut miespuoliset todistajat.⁷⁹ Renki Matti Matinpoika Hintta vuorostaan aluksi kertoi tienneensä Heikki Hintan usein pahoinpitelevän vaimoaan muttei osannut antaa tarkkoja aika- ja paikkatietoja pahoinpitelyistä.⁸⁰

Annan joutuessa uudelleen miehensä pahoinpitelemäksi jouluna 1818, Anna oli useassa lähipiirissä sanonut ääneen että keskenmenosta ja hänen mahdollisesta omasta kuolemastaan tulisi syyttää hänen miestään Heikkiä.⁸¹ Annan syytöksiä Heikkiä kohtaan keskenmenosta ja omasta mahdollisesta kuolemastaan eivät kuitenkaan naispuolisten todistajien ja avioparin lasten lisäksi muistaneet aluksi kuulleen muuta kuin yksi miespuolinen todistaja, talollisen poika Mikael Juhaninpoika Svarti.⁸²

Myöhemmin etenkin Heikki Latva, Matti Latva ja Matti Hintta joutuivat tarkempaan syyniin ja heiltä kysyttiin aiempaa yksityiskohtaisempia kysymyksiä tapauksesta ja sitä, mitä he olivat milloinkin todistaneet. Hovioikeus ei nimittäin hyväksynyt ensimmäistä alioikeuden päätöstä, jossa syytetty tuomittiin sakkoihin. Hovioikeuden näkemyksen

⁷⁸ Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819, Laihian kärjäkunnan välikäräjät 29.6.1819. (KA Vaasa)

⁷⁹ ”Dock af ryktet hört att Henric Hints a illa skall bemött sin aflidne hustru Anna Simonsdotter, och hade vittnet för öfrigt den 16. November förledit år händelsevis kommit till Hints hemman hvarvid vittnet funnit Anna Simonsdotter vara blodig och slagen [] utan att vittnet räknat hennes åkommer eller närmare undersökt deras beskaffenhet.” Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)

⁸⁰ Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)

⁸¹ ”Om jag vid denna barnsbörd dö, är min man Henric dertill skylden.” Laihian kärjäkunnan välikäräjät 29.6.1819. (KA Vaasa)

⁸² Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819, 20.4.1820. (KA Vaasa)

mukaan tietyiltä todistajilta oli jätetty kysymättä henkirikostutkinnan kannalta tärkeitä kysymyksiä ja se palautti asian uudelleen alioikeudelle tutkittavaksi.⁸³ Uudessa tutkinnassa selvisi esimerkiksi että Matti Hintta ei ollut pelkästään kuullut ja osittain nähnyt läheltä vuoden 1818 marraskuista pahoinpitelyä, vaan hän oli Heikki Hintan talolla renkinä ollessaan jatkuvasti itse nähnyt Heikin pahoinpitelevän vaimoan, osittain kuin hetken mielijohteesta, osittain päihtymyksestä. Vaikka Anna oli Matin mukaan luonteeltaan ollut hurskas ja jatkuvasti huolella pyrkinyt ennaltaehkäisemään miehensä tyytymättömyyttä, oli Heikki kohdellut häntä kaltoin ilman syytä.⁸⁴

Samaisessa kärjäistunnossa uudelleen kuultiin myös talollista Mikael Hinttaa. Mikael oli Anna Hintan sisken Susanna Simonintyttären aviomies, ja häntä oli kuultu todistajana jo huhtikuussa 1819. Ensimmäisessä, huhtikuussa 1819 antamassaan lausunnossa Mikael kertoi nähneensä Annaa usein Svartien talolla, *Missä todistaja kyllä usein kuuli edesmenneen puhuvan hänen raskautensa tilasta, ilman että todistaja miehenä tähän kiinnitti lähempää tarkkaavaisuutta taikka nyt pystyisi antaa jotain tietoa siitä.*⁸⁵ Samalla Mikael myös kertoi Annan puhuneen hänelle pahoinpitelyistä sekä tämän omasta epäilyksestä, että hänen sisällään oleva lapsi oli kuollut, ilman että Anna olisi antanut mahdollista syytä lapsen kuolemalle. Puolitoista vuotta myöhemmin lokakuussa 1820 Mikaelia kuultiin uudelleen, jolloin hän sanoi Annan kertoneen hänelle marraskuussa 1818 tapahtuneesta pahoinpitelystä ja epäilleen kyseisen pahoinpitelykerran vammojen aiheuttaneen lapsen kuoleman kohdussa — ja kuinka Anna oli pelännyt oman kuolemansa olevan seuraava.⁸⁶

Annan tapauksen miespuoliset todistajat siis avautuivat tietämistään asioista vasta silloin, kun heidät otettiin tarkempaan kuulusteluun. Mielenkiintoista onkin huomata, kuinka pitkälle eritoten Matti ja Mikael menivät yrittäessään salata tietämiään asioita. Ensimmäisessä todistajanlausunnossaan Matti viittasi tietävänsä Anna Hintan kaltoinkohtelusta, ja puolitoista vuotta myöhemmin hän kertoi itse nähneensä

⁸³ Vaasan hovioikeus 36/1820. (KA Vaasa)

⁸⁴ ”Och hade vittnet alltid då Hintsan misshandlat sin hustru dels såsom nyckter och dels i rusigt tillstånd [] funnit, at sådant skedt utan ringaste anledning, såvida hustrun haft ett fromt sinnelag och alltid med sorgfällighet sökt undvika alla anledningar till missnöje å mannens sida.” Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 21.10.1820. (KA Vaasa)

⁸⁵ ”Hvarvid vittnet väl ofta hört den aflidna omtala sitt hafvande tillstånd, utan att vittnet dock såsom karl härpå fästare närmare upmärksamhet eller nu kunde aflämnat några uplysningar derom.” Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 20.4.1819. (KA Vaasa)

⁸⁶ Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 20.4.1819, Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 21.10.1820. (KA Vaasa)

pahoinpitelykertoja. Tämän lisäksi Matti myös jätti kertomatta, että hän oli todistanut marraskuista pahoinpitelyä läheltä. Mikael oli vuorostaan ensin vaiennut Annan hänelle kertomistaan asioista, jopa viittaamalla samassa yhteydessä siihen, ettei hän sukupuolensa takia kiinnittänyt huomiota Annan puheisiin. Puolitoista vuotta myöhemmin uudessa tutkinnassa Mikael yhtäkkiä muistikin Annan puheet hyvin tarkasti. On mahdollista, että aluksi Mikael yksinkertaisesti unohti Annan puheet. En kuitenkaan usko että raskaana olleen naisen jatkuva, fyysinen pahoinpitely oli aikansa normi, vaan ennemminkin yhteisöä sisäisesti järkyttänyt ja huolestuttanut asia. Tämän ajatuksen, sekä väkivallantäyteisen tapahtumasarjan ja tapauksen osallisten sukulaisuuden huomioon ottaen onkin todennäköistä, että Mikael ensin valehteli.

Todistajalausuntojen luonne vaihteli siis miesten ja naisten välillä. Useat, jopa Annan verisenä ja haavoittuneena nähneet miehet vetosivat yksityiskohtien unohtamiseen ja jättivät kertomatta asioita. Tämä voi johtua siitä, etteivät pitäjän tai naapuruston miehet uskaltaneet kertoa aivan koko totuutta. He siis myötäilivät sitä, mitä oli tapahtunut, mutta jotkin yksityiskohdat haluttiin peittää ja jättää kertomatta. Ei liene sattumaa, että nämä yksityiskohdat olivat laadultaan sellaisia, joiden selvittämistä ali- ja hovioikeus pitivät erittäin tärkeänä, jotta Heikki Hintan syyllisyydestä voitaisiin saada selkeämpi kuva. On tosin inhimillistä etteivät kaikki, edes aina naiset, osanneet kertoa Annan haavojen lukumääriä ja laatua. Naisten ja miesten lausunnoista on kuitenkin tulkittavissa sukupuoleen liittyviä eroavaisuuksia.

Todistajien tietoisten taktisten valintojen lisäksi Anna Hintan kuolemaa käsittelevästä oikeusprosessista on myös tulkittavissa syytetyn omaa taktikointia. Syytetty Heikki Hintta kieltäytyi saapumasta talvikäräjille 1818, jonne hänen nimismiesten toimesta pyydettiin saapumaan kuultavaksi vaimonsa nostamasta pahoinpitelysyytteestä.⁸⁷ Lähes vuotta myöhemmin marraskuussa 1819 Heikki ei saapunut määrätuille käräjille kuultavaksi. Kyseessä oli jo kolmas istunto koskien Annan keskenmenoä ja kuolemaa.⁸⁸ Koska Heikki oli ruumiiltaan ja mieleltään täysin terve, eikä hänellä ollut antaa syytä käräjiltä poisjäämisilleen, tulkitsen Heikin poisjättäytymiset laskelmoiduiksi toimenpiteiksi. Kunnioitus esivaltaa kohtaan alkoi rakoilla maakunnassa jo 1700-luvun

⁸⁷ ”Men Svarande befants vara, utan anmält Pröfva, frånvarande, ehuru han enligt Nämndemannerne Jacob Seppäläs och Matts Loukos nu afgifva intygan blifvit [] i denne sak behörigen inkallade.” Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 2.12.1818. (KA Vaasa)

⁸⁸ Laihian talvikäräjät 25.11.1819. (KA Vaasa)

lopulla, jolloin pääsääntöisesti pikkurikoksista syytetyt alkoivat jättäytyä pois käräjiltä eivätkä saapuneet paikalle. Vaikka syytetyille oli asetettu uhkasakko käräjiltä jättäytymisestä, monet rikokset jäivät tällä tavoin rankaisematta vielä 1800-luvullakin.⁸⁹ Esimerkiksi Juha Rajala mainitsee Kivennavalta vuodelta 1906 yhden pahoinpitelytapauksen, jossa naisen aviomiestään toistuvista pahoinpitelyistä kohtaan nostama kanne raukesi, koska syytetty ei suostunut saapumaan käräjille.⁹⁰

On siis hyvin mahdollista, että Heikki saattoi omassa mielessään ajatella että henkirikossyytteestä voitaisiin kokonaan luopua ajan saatossa, tai hän voisi omalla toiminnalla ainakin hidastaa prosessia loputtomiin välttelemällä käräjille saapumista. Heikki oli jo ensimmäisellä käräjiltä poisjättäytymisellä pystynyt viivästyttämään Annan häntä kohtaan nostaman pahoinpitelykanteen käsittelemistä. Tämän jälkeen Anna oli kuollut, eikä kukaan Annan äitiä lukuun ottamatta puhunut esivallalle asiasta mitään. Heikki saattoi kerran jo luulla päässeensä pälkähästä, ja hän yritti samaa taktiikkaa uudelleenkin. Heikki mahdollisesti myös kielsi pahoinpitelykertoja todistaneita lapsiaan noudattamasta nimismiesten käskyjä tulla käräjille, sillä Heikin ja Annan 20-vuotiasta poikaa Jaakkoa ja 15-vuotiasta tytärtä Mariaa pyydettiin ainakin kolmeen eri otteeseen saapumaan käräjille, mutta Jaakko ja Maria katosivat aina silloin, kun odotettu käräjäpäivä saapui.⁹¹

Anna Hintan henkirikostutkinnassa on viitteitä alioikeuden epävarmasta suhtautumisesta naiseen kohdistuneen fyysisen väkivallan tarkastelussa, määrittelyssä ja rankaisemisessa. Näkyvimmin epävarmuus heijastui ennen Annan kuolemaa tapahtuneissa tilanteissa, mutta myös alioikeuden lautamiehille esittämässä kysymyksissä. Lähes viimeisinä tapauksessa todistamaan kutsuttiin nimittäin kahta lautamiestä Matti Sarvelaa ja Jaakko Seppälää, joita oli erikseen pyydetty 16.11.1818 menemään Latvojen talolle. Syynä oli Heikin Annaan kohdistama edellä mainittu vakava pahoinpitely, johon apua oli ensin hakenut naapureilta pariskunnan Jaakko-poika. Anna oli tapahtuneen jälkeen viety Latvojen talolle. Heikki oli omien sanojensa mukaan vain kurittanut vaimoaan sen takia, koska Anna ei suostunut antamaan hänelle ruokaa hänen saavuttuaan kotiin, vaan yritti

⁸⁹ Nousiainen 1991, 294–296; Nousiainen 1993, 365–367; Ylikangas 1973, 191; Ylikangas 1976, 178, 221; Kallio 2009, 48. Ylikankaan ja Kallion mukaan haasteiden laiminlyönnit lisääntyivät maakunnassa, vaikka tutkijat ovatkin eri mieltä virallisen kontrollin kiristymisestä.

⁹⁰ Rajala 2004, 131.

⁹¹ Lapset saapuivat käräjäistuntoon vasta 20.4.1820 eli vuosi sen jälkeen, kun tapausta ensin oli alettu tutkimaan. Laihian käräjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819, välikäräjät 29.6.1819, syyskäräjät 25.11.1819, välikäräjät 22.1.1820, talvikäräjät 19.4.1820. (KA Vaasa)

paeta talosta. Lapset, etenkin Maria-tytär, kertoivat kuitenkin hätääntyneensä pahasti koska Heikki oli tuolloin pahoinpitelyn ohella useaan otteeseen etsinyt puukkoa talosta ja uhannut surmaavansa Annan kunhan sellaisen löytäisi.⁹²

Lautamiehistä Matti Sarvela oli pintapuolisesti katsellut Annan haavoja Latvojen talolla, ja kertoi tämän olleen monin tavoin hyvin huonossa kunnossa. Lyömäaseena Anna oli Matille kertonut Heikin käyttäneen muun muassa pientä puista jakkaraa, ja että Heikki oli vetänyt tätä hiuksista lattiaa pitkin. Matin saapuessa Hinttojen talolle myöhemmin samana päivänä tämä löysi Annan mainitsemat paikat, kuten lattian, olleen veren peitossa samoin kuin Heikin vaatteet ja kädet. Käräjillä Matti Sarvela ja Jaakko Seppälä kertoivat tuolloin kysyneensä Heikiltä mitä oli tapahtunut, ja miksi hän oli veren peitossa. Jaakko kertoi vielä erikseen kysyneensä Heikiltä syytä tapahtuneelle, jolloin Heikki kertoi viittauksen ruoan tarjonnan puutteesta. Tämän jälkeen kummatkin lautamiehet lähtivät talolta.⁹³

Sarvela ja Seppälä olivat ainoita todistajia, joilta ei kertaakaan kysytty heidän mahdollisia tietoja Heikin aikaisemmasta väkivaltaisuudesta Annaa kohtaan. Pimementoon siis jäi tieto siitä, oliko lautamiehet tai joku pitäjän nimismiehistä joskus aikaisemminkin hälytetty paikalle, vai oliko kyseinen kohtaaminen ainoa laatuaan. Kyseinen marraskuinen väkivaltakohtaaminen oli selvästi järkyttänyt asianomaisia sekä naapurustoa, sillä lautamiehet oli erikseen kutsuttu paikalle. Vaikka lautamiesten vastuulla oli pitäjissä esiintyneiden rikosten ilmiantaminen ja jopa niihin puuttuminen,⁹⁴ ei Sarvelan ja Seppälän kuitenkaan edes odotettu tehneen minkäänlaisia toimenpiteitä kohdatessaan näinkin vakavaa väkivaltaa. Käräjillä tuomari, lautamiehet tai syyttäjä eivät nimittäin missään vaiheessa kysyneet lautamiehiltä vaikkapa sitä, olivatko he nuhdelleet Heikkiä tapahtuneesta. Heikin kuuleminen heti tapahtuneen jälkeen ei myöskään luonteeltaan ollut kuulustelua. Kukaan pitäjän nimismiehistä ei nostanut tapahtuneesta Heikkiä kohtaan kannetta, vaan

⁹² "[] börjat eftersöka knif, för at, som han utlätit sig, slakta henne [] derunder hotat at dräpa henne endast han återfunne någon knif." Laihian käräjäkunnan talvikäräjät 19.4.1820, 20.4.1820. (KA Vaasa)

⁹³ "Hvarå vittnen begifvit sig till Hints hemman och dervid funnit de af Anna upgifne ställen å gålfvet, bänken och däggen vara blodige, äfvensom Henric som varit hemma, haft blod på händer och kläder." Laihian käräjäkunnan talvikäräjät 20.4.1820. (KA Vaasa)

⁹⁴ Lautamiesten vastuuta on tutkittu pitäjien kirjallisten sääntöjen ja erilaisten kirjeiden kautta. Vastuun toteutuksesta sen sijaan ei ole tutkimusta. Heidän odotettiin puuttuvan rikoksiin ja epäjärjestykseen, mutta ei ole tietoa siitä, kuinka ja millä tavoin lautamiehet toteuttivat tehtäviään. Kallio 1982, 150–161; Kallio 2009, 63–69, 77–78, 89.

Anna yritti yksin hakea itselleen oikeutta.⁹⁵ Annan tapauksen perusteella olisikin olennaista pohtia sitä millaista epäjärjestyksien valvontaa ja rikoksiin puuttumista esimerkiksi lautamiehiltä odotettiin, ja ulottuiko maakunnan nimismiesten ajoittain jopa systemaattinen epäjärjestyksien valvonta ja kontrollitoimenpiteet kotiväkivallan piiriin ainoastaan silloin, kun väkivallan uhri kuoli heti tai lyhyen ajan sisällä väkivallan seurauksena.⁹⁶

Vasta lautamiesten ja pariskunnan omien lasten kuulemisen jälkeen tapahtuneeseen alettiin suhtautua vakavuudella, ja tutkintaprosessia nopeutettiin hyvin äkkiä. Heikki vangittiin kyseisen kärjäistunnon päätyttyä, lähes puolitoista vuotta Annan kuoleman jälkeen. Naiseen kohdistuneen väkivallan väheksyntä vahvistuikin viimeistään oikeusprosessin loppuvaiheessa. Vaikka Annan yleisellä tasolla tiedettiin olleen uhri pitkäaikaiselle fyysiselle väkivallalle, tämän oikeuksia eivät pystyneet kukaan muu valvomaan kuin Anna itse. Lautamiehiä kuulusteltiin tapauksessa vasta viimeisimpänä, jolloin väkivallan vakavuus vasta kunnolla tuli esiin. Näin jälkikäteen on mielenkiintoista pohtia sitä, olisiko tapaus edennyt aivan toisenlaiseen suuntaan, mikäli esimerkiksi paikkakunnan nimismies olisi itse asettanut Heikin syytteeseen marraskuisesta pahoinpitelystä tai mikäli Annan kuolemaan olisi heti kiinnitetty huomiota — tai jos lautamiehiä Sarvelaa ja Seppälää olisi kuultu käräjillä heti, kun oikeusprosessi käynnistyi.

Koskivirta on havainnut, että Suomen itärajalla 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella eritoten naisiin kohdistuneita surmia pyrittiin salaamaan.⁹⁷ Kaisa Yrjäksen ja Anna Hintan kuolemat ovatkin siinä valossa mielenkiintoisia, että heidän kuolemistaan kiinnostuttiinkin vasta joko huhujen (Kaisa) tai lähiomaisen kanteen (Anna) myötä. Sekä mies- että naispuoliset todistajat olivat jo pidemmän aikaa nähneet Heikin säännöllisesti pahoinpitelevän vaimoan, mutta vakavaankaan väkivaltaan ei puututtu. Annan tapauksessa on havaittavissa, esivallan välinpitämättömyyden lisäksi, tämän kuoleman salaamista ja pimittämistä esivallalta lähiyhteisön toimesta. Erona Kaisa Yrjäksen keskenmenoon ja kuolemaan oli se, että Annan tapauksessa häneen kohdistuneesta vakavastakin väkivallasta oltiin tiedetty jo pitkään jolloin kyse ei ollut enää ainoastaan

⁹⁵ Annaa avustamaan pahoinpitelykanteessa nimettiin nimismies Adolf Sandberg. Jaakko Seppälä ja Matti Louko olivat auttaneet Annaa sen verran, että he olivat kutsuneet Heikin saapuvaksi pahoinpitelyä käsitteleville talvikäräjille 2.12.1818.

⁹⁶ Tiukasta esivallan kurista ja kontrollista maakunnassa ks. Kallio 2009. Olisi aiheellista tutkia sitä, kuinka miesten ja naisten väliseen väkivaltaan Suomessa puututtiin esivallan taholta. Tämä tutkimus ei kuitenkaan mahdollista kyseisen aiheen tarkempaa tutkimusta.

⁹⁷ Koskivirta 2001, 188–192.

huhuista. Väkivallasta tiesivät kaikki, osittain jopa paikkakunnan lautamiehet. Häilyvä raja kotikurin ja tarpeettoman väkivallan välillä oleellisesti vaikutti syytteeseen asettamiseen ja itse asian ajamiseen käräjillä.

Vähässäkyrössä kesäkuun 26. päivä vuonna 1825 virkatehtävää toimittamassa ollut nimismies Joosef Timming keräsi avukseen joukon miehiä avustamaan häntä pidätyksessä.⁹⁸ Ryhmä suuntasi talollisen Jaakko Hakalan ja tämän vaimon Riitta Mikaelintytär Hakalan talolle, jossa tiedettiin epäillyn rikollisen Matti Matikan pitävän majapaikkaa. Talon asukkaiden jäädessä pellolle töihin Riitta palasi kotiinsa, jolloin Joosefin ja Riitan välille vaikutti puhjenneen konflikti. Joosef kertoi lyöneensä Riittaa selkään kahteen eri otteeseen tuppeen peitettyllä sapelillaan. Riitta kuoli Vaasan kaupungin parantalossa muutamaa päivää myöhemmin märkivä ja pahasti tulehtunut haava vasemmassa kädessään.

Riitan kuolema ja välikohtaus otettiin heti heinäkuussa 1825 välikäräjillä selvittelyn alle, ja käräjät jatkuivat saman vuoden lokakuuhun asti. Yhtä merkittävää osaa käräjillä näytteli kirves, jonka Joosef väitti heittäneen Riitalle, jotta hän sen avulla avaisi lukitun oven huoneeseen missä Matti Matikka majaili. Joosef kertoi Riitan ottaneen kirveen lattialta, jolloin he kahdestaan nousivat ylisille, mistä Matin huone löytyi. Riitta oli nimismiehen mukaan pudottanut kirveen alas lattialle portaille niin, että terä osoitti kohti häntä, mistä Joosef omien sanojensa mukaan suuttui ja löi Riittaa kerran sapelilla selkään.⁹⁹ Käräjillä Joosef arvuutteli, että Riitta sai vasemmassa kädessään olleen verisen haavan silloin, kun hän laski tai pudotti kirveen alas portaille. Heti lääkärin lausunnon lukemisen jälkeen käräjillä Joosef väitti, että Riitta oli itse pahentanut omia haavojaan, ja hän vaati itseään vapautettavaksi syytteistä.¹⁰⁰

Hakalan talon eteistupaan ja ylisille meneville portaille oli kokoontunut joukko miehiä jotka olivat seuranneet tapahtumia läheltä. Ylioppilas Knut Blanckia lukuun ottamatta kaikki joko kielsivät tai vetosivat unohdukseen sen suhteen, oliko Riitta ottanut kirveen mukaan ylisille.¹⁰¹ Todistajien antamista lausunnoista onkin tulkittavissa että Joosefin lattialle heittäämä kirves oli myös jäänyt lattialle, ja Joosef käytti asiakohtaa vain

⁹⁸ Kyseisestä tapauksesta lyhyesti ks. myös Ylikangas 1976, 224–225.

⁹⁹ ”[] hon nedfällt yxan emot Timming som äfven varit å trappan, [Timming] blifvit uppretad samt vid ankomsten upp på vinden slagit Brita Michelsdotter ett slag öfver å ryggen med den då jemväl betäcka sabeln.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

¹⁰⁰ Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

¹⁰¹ Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825, 19.9.1825, 13.10.1825. (KA Vaasa)

tietynlaisena perusteena toiselle Riittaa kohtaan tekemälleen lyönnille. Käräjillä Joosef käytti väittämäänsä Riitan kirveen käsittelyä uhkakuvana, joka hänen mielestään oli tarvinnut reagointia.

Toinen merkittävä asiakohta oli sen selvittäminen, millä tavalla ja kuinka monta kertaa Joosef oli lyönyt Riittaa, ja oliko Joosefilla ollut vakaata aikomusta pahoinpidellä Riittaa vielä uudelleen. Jotkut todistajista kertoivat kuulleensa portaiden ylisiltä useita (sapelin) lyöntejä ja Riitan avunhuutoja. Tilanteeseen ylisillä ei kuitenkaan puuttunut kukaan muu kuin torppari Mikael Knöpi, joka oli omatoimisesti seurannut miesryhmää Hakaloiden talolle. Mikael kertoi selvästi muistavansa, ettei Riitta ottanut kirvestä porstuan lattialta noustessaan ylös portaita¹⁰², ja että hän Riitan hätähuudon myötä nousi ylisille, jolloin lyönnit lakkasivat ja Mikael näki Joosefin pitelemän sapelin olleen poissa tupesta.

Useat todistajat kertoivat, että talon pihalla Joosef yritti uudelleen karata Riitan päälle, sen jälkeen, kun Riitta oli näyttänyt nimismiehelle verta vuotavaa kättään ja syyttänyt tätä kyseisen haavan aiheuttamisesta. Joosef oli vastannut syytökseen, ja tämän jälkeen astunut Riittaa kohti. Todistajat eivät kuitenkaan olleet yhtä mieltä siitä, oliko Joosef itse luopunut aikeestaan vai oliko häntä estetty. Muutamat heistä olivat nähneet lautamiehen Jaakko Sallin puuttuneen tilanteeseen ja estäneen Joosefia, kuten tarttumalla Joosefin käteen.¹⁰³

Jaakko, kuten monet muutkin tapauksen nähneet todistajat, vetosi unohdukseen, sillä käräjillä hän ei aluksi enää muistanut oliko Joosef halunnut hyökätä uudelleen Riittaa kohti.¹⁰⁴ Lähes kahta kuukautta myöhemmin Jaakko myönsi oikeudessa, että hän *pihalla kyllä kielsi syytettyä Timminkiä, sillä lailla yrittäen karkaamasta Riitta Mikaelintyttären päälle, mutta sanoi ettei voinut muistaa, ottiko hän häntä kädestä kiinni vaiko ei.*¹⁰⁵ Muutoin yllättävänkin yksityiskohtaisesti tapahtumista kertonut Jaakko vaikutti siis juuri tämän kohdan suhteen unohtavan asioita. Ensin hän kielsi tienneensä Joosefin aikomuksesta hyökätä uudelleen Riittaa kohti, mutta jälkeinpäin hän muistikin asian varmuudella. Unohdusta uskottavampi selitys voi tosin olla se, ettei Jaakko uskaltanut

¹⁰² ”Tydiligen mindes att Brita Hakala då hon begifvit sig uppföre trapporne från farstufva gålfvet icke upptagit den af Timming framkastade yxa.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

¹⁰³ ”Men af vittnet Jacob Salli, hvilken tagit angifne Timming om armen, blifvit hindrad att tillfoga henne något ondt.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 19.9.1825. (KA Vaasa)

¹⁰⁴ Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

¹⁰⁵ ”[] uppå gården väl nekat angifne Timming att, på sätt han ämnat, förföra sig å Brita Michelsdotter, men sade icke kunna draga sig till minne, huruvida han tagit honom om armen eller ej.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 19.9.1815. (KA Vaasa)

myöntää kyseistä yksityiskohtaa. Yksityiskohta ei nimittäin ollut mitätön: vaakapuntarissa oli Joosefin oma halu ja aikomus uudelleen pahoinpidellä Riittaa, tai vastavuoroisesti halu luopua aikomuksesta omalla päätöksellä.

Voi myös olla mahdollista, ettei Jaakko halunnut Joosefin näyttävän heikolta käräjillä, sillä toisen miehen puuttuminen väkivallankäyttöön voitiin nähdä nöyryyttävämpänä, kuin jos puuttujana olisi ollut nainen.¹⁰⁶ Jaakon ja todistajien näennäisellä unohduksella oli omat seurauksensa, sillä koska Joosefin käteen tarttumista ei voitu vahvistaa tai kieltää, kyseinen yksityiskohta sekä Joosefin myöhemmät uhkaukset¹⁰⁷ väkivallasta Riittaa kohtaan Jaakon esittämän unohduksen jälkeen sivuutettiin täysin ja unohdettiin.

Riitta Hakalan tapauksessa miespuolisten todistajien käyttäytyminen käräjillä oli samankaltaista kuin Anna Hintan kuolemaa käsittelevien käräjien miestodistajien käyttäytyminen. Etenkin sellaisista yksityiskohdista vaiettiin, jotka vaikuttavat olleen käräjämiehille tärkeitä. Tapauksien naispuoliset todistajat sen sijaan olivat hieman avoimempia henkirikosten yksityiskohdista. Heikki Ylikangas on havainnut, että usein miespuoliset todistajat pyörsivät aikaisemmin antamiaan lausuntoja, kielsivät muistavansa mitään tai kutsuivat surmaa ympäröiviä tapahtumia leikiksi.¹⁰⁸ Ylikangas on myös esittänyt, että henkirikoksen naispuolisilla todistajilla oli tietyllä tapaa helpompi puhua oikeuden edessä, sillä heihin ei hiljentämiskeinona haluttu kohdistaa fyysisistä väkivaltaa, minkä takia he kertoivatkin asioista avoimemmin.¹⁰⁹ Koska jälkimmäiselle väitteelle naispuolisten todistajien eriarvoisesta kohtelusta ei kuitenkaan löydy tapausesimerkkejä tai tutkimuksen osoittamia tuloksia, eikä väitettä perustella millään lailla, suhtaudun ajatukseen varauksella. Lähtökohtaisesti, sukupuolesta riippumatta, todistajalausunnon antaminen on voinut olla vaikeaa ja niin mies- kuin naispuolisia todistajia ja heidän perheitään on voitu uhata fyysisellä väkivallalla. Väkivallan sukupuolittunutta uhkailua on kuitenkin haastava tutkia ilman tuomiokirjojen lähempää ja systemaattisempaa tarkastelua. Edellä tarkasteleman tapaukset antavat viitteitä siitä,

¹⁰⁶ Ks. esim. Kietäväinen-Sirén 2008, 12–15.

¹⁰⁷ Useiden todistajien mukaan Joosef oli sanonut Riitalle ”*Ansaitisit vielä enemmän*”, kun Riitta oli näyttänyt nimismiehelle hänen tekemiään haavoja. Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

¹⁰⁸ Ylikangas 1976, 206–222.

¹⁰⁹ Ylikangas 1973, 235. Ks. myös Ylikangas 2017, 204: ”Langettavia todistuksia latelivat eritoten naiset, joilla oli sukupuolensa suojanaan fyysisistä kostoja vastaan.”

että väkivallasta *vaikeneminen* käräjillä oli osittain sukupuolittunutta, oli perimmäinen syy vaikenemiselle mikä tahansa.

1.2 Henkirikoksen suunnitelmallisuuden tutkinta oikeusprosessissa

Syyskuussa 1815 itsellisen vaimo Liisa Martintytär Sarviluoma lausui saunassa miehelleen Matti Henrikinpoika Sarviluomalle olevansa hyvin väsynyt, ja hän pyysi miestänsä kantamaan tämän kotiin. Irtolaiselämää viettänyt aviopari majaili aina hetken aikaa muiden taloilla, ja syksystä 1815 he olivat asustaneet Honganniemen talolla. Kolme todistajaa kertoi alioikeuden istunnoissa Matin ”vitsaillen” vastanneen vaimolleen, ”Minä en jaksa ja voin heittää sinut jokeen.”¹¹⁰ Muutamaa viikkoa myöhemmin Liisa katosi, ja löytyi marraskuun alussa kuolleen Isojoesta. Piirilääkärin lausunto, jota käsittelen laajemmin seuraavassa alaluvussa, osoitti ettei Liisa ollut hukkunut. Epäselvä kuolinsyy käynnisti tapauksesta tutkimuksen, ja pian huomio kiinnittyikin Liisan aviomieheen.

Henkirikostutkinnassa syyttäjänä toiminut nimismies Adolf Smidt halusi saada todistajilta sekä syytetyiltä vastauksia, mutta jo tapauksen lähtökohdat näyttivät vaikuttavan tutkinnan etenemiseen ja onnistumiseen. Todistajista ei sinänsä ollut puutetta, mutta todistajanlausunnot olivat tiedon määrältään erittäin suppeita. Käräjämiehet olivat jostain saaneet tiedon siitä, että aviopari oli keskenään elänyt epäsovussa ja riidassa, sekä he olivat riidelleet juuri ennen Liisan katoamista. Siksi todistajilta kysyttiin, mitä he tiesivät avioparin keskinäisestä yhteiselämästä ja Liisan katoamisen olosuhteista. Todistajajoukosta vain muutama myönsi tienneensä pariskunnan keskinäisestä epäsovusta ja riitaisuudesta, mutta suurin osa heistä kielsi koskaan nähneensä tai tienneensä pariskunnan välillä olleen minkäänlaista riitaa.¹¹¹ Todistajajoukon yhtenäisyys oli kuitenkin siinä, minkälaisia kysymyksiä heille käräjämiesten toimesta esitettiin.

Tuomari tai syyttäjä ei kysynyt tarkennuksia todistajien näkemään epäsovuun ja riitatilanteisiin, kuten sitä, pystyivätkö he nimeämään tiettyä päivää tai hetkeä jolloin pariskunta oli riidellyt, ja mitä oli tapahtunut. Jokainen epäsovu havainnut todistaja

¹¹⁰ ”Jag orkar icke och jag kunde då kasta dig i Än.” Lapväärtin kärjäkunnan talvikäräjät 16.3.1816, välikäräjät 13.6.1816. (KA Vaasa)

¹¹¹ Lapväärtin kärjäkunnan välikäräjät 26.4.1816, 13.6.1816, talvikäräjät 16.3.1816, 19.3.1816. (KA Vaasa)

vaikeni tällaisista yksityiskohdista ja tarkennuksista. Todistajien kieltäminen ja vaikeneminen johti siihen, että syyttäjä koki tapauksen olevan umpikujassa, ja todistelusta muotoutui eräänlainen kierre. Koska todistajilta ei juuri kysytty tarkentavia ja suoria kysymyksiä, he eivät oma-aloitteisesti tietoa antaneetkaan. Koska todistajat eivät itse tuoneet esille yksityiskohtia, omakohtaisia kokemuksia tai tarkennuksia havaintoihinsa, ei avioparin epäsovusta missään vaiheessa saatu konkreettisia todisteita. Uusien todistajien ja todisteiden puutteessa syyttäjä Smidt omalta osaltaan lopetti tutkintaprosessin, päättäen työnsä arvuutellen Matin aiheuttaneen vaimonsa kuoleman.¹¹²

Käräjämiesten suuri vastuu kuulustella henkirikostutkinnalle tärkeitä todistajia näkyy siinä, miten vähän tietoa todistajat itse olivat valmiita tuomaan esille. Todistajien kertomat asiat noudattelivat hyvin tiukasti sitä kaavaa mitä heiltä kysyttiin. Tuomarin, lautakunnan ja syyttäjän todistajille esitettyjen kysymysten yksipuolisuuteen saattoi vaikuttaa se, ettei Liisan ruumiissa ollut näkyviä merkkejä mahdollisesta väkivallasta.¹¹³ Vaikka avioparin siis todistettiin eläneen riidassa ja epäsovussa, ei käräjämiehillä sinänsä ollut perusteita kysyä todistajilta heidän mahdollisia havaintoja pariskunnan välisestä fyysisestä väkivallasta, koska menehtyneessä uhrissa ei ollut väkivallan merkkejä. Kyseinen ajatus kuitenkin on, ainakin nykypäivän näkökulmasta katsoen, vääristynyt. Voisi olettaa että mahdollisen fyysisen väkivallan esiintyminen pariskunnan yhteiselämässä olisi kiinnostanut todistajia kuulustelleita käräjämiehiä. Todistajille esitettyjen kysymysten niukkuuden, yksipuolisuuden ja suoranaisen puutteen tulkitsen tässä yhteydessä perustuneen tiedolle siitä, ettei uhrissa ollut näkyviä väkivallan merkkejä.

Vaikka Liisasta ei löytynytäkään merkkejä väkivallasta, on merkillepantavaa, ettei alioikeus papin antaman mainetodistuksen¹¹⁴ jälkeenkään pyrkinyt kysymään todistajilta yksityiskohtaisempia kysymyksiä heidän havainnoistaan pariskunnan keskinäisestä epäsovusta. Matti oli papin antaman mainetodistuksen mukaan elänyt mitä suurimmassa

¹¹² ”Med tilkänna gifvandes, at någon vidare bevisning til den angifnes öfvertygande om ifrågavarande brott icke vore at tillägas, förmente Krono Åklagaren Länsman Smidt honom enligt hvad vidloppets af undersökningen häruti utredt likväl vara öfverbevisat, at han under kif och osämja med dess hustru Lisa Mårtensdotter vållat at hon lifvet tilsätt.” Lapväärin kärjäkunnan välikäräjät 13.6.1816. (KA Vaasa)

¹¹³ Liisan kasvot ja huulet olivat tummanpunaiset, mikä piirilääkärin mukaan viittasi uhrin hengiltä tukahduttamiseen. Lapväärin kärjäkunnan välikäräjät 26.1.1816. (KA Vaasa)

¹¹⁴ Mainetodistukseksi kutsuttiin syytetyn, uhrin tai todistajan oman pitäjän papin varta vasten käräjille kirjoittamaa raporttia. Pappi kirjoitti ylös raporttiin omia tietojaan ihmisestä ja tämän elämästä.

riitaisuudessa vaimonsa kanssa.¹¹⁵ Papille ei siis riittänyt, että hän olisi ainoastaan kuvaillut avioparin eläneen riidassa, vaan pappi painotti tilanteen poikkeavuutta huomiolla *mitä suurimmassa*. Tulkitsen asiakohtaa niin, että Matin ja Liisan keskinäinen riitaisuus oli siis herättänyt huomiota monissa muissakin ihmisissä kuin papissa, sillä aviopari ei kuitenkaan ollut vierailut papin luona ratkomassa riitojaan. Tätä ajatusta vahvistaa myös syyttäjä Smidtin henkirikostutkinnan alussa esittämä tutkinnan pohjustus: Smidtin mukaan Mattia epäiltiin vaimonsa kuolemantuottamuksesta, sillä hän oli elänyt vaimonsa kanssa suurella epäsovussa.¹¹⁶ Syyttäjä oli siis jo ennen Matista saatua papintodistusta saanut tiedon pariskunnan *hyvin* riitaisasta yhteiselämästä. Siksi onkin luultavaa, ettei avioparin keskinäinen elämä ollut enää yksityistä ja ongelmista tiedettiin laajalti yhteisössä.

Irtolaiselämää elänyt pariskunta majoittui muiden taloilla, joten avioliiton riitaisuuden havaitsemiselle oli paremmat olosuhteet kuin jos Matilla ja Liisalla olisi ollut oma erillinen asuinpaikkansa. Tämän takia se, että samoissa taloissa ja illanvietoissa heidän kanssaan aikaa viettäneet ihmiset vetosivat käräjillä tietämättömyyteen, on asetelmana hieman epäuskottava. Toisaalta taas joillekin jopa muiden elämää häiritsevä riitaisuus kuten fyysinen väkivalta ei joko ollut heidän mielestään riitaisuutta, tai sitten syystä tai toisesta asiasta haluttiin käräjillä vaieta.

Alioikeus ei tapauksen suhteen osannut enää edetä pidemmälle, ja tietojen niukkuus pakotti alioikeuden selvittämään todisteiden luotettavuutta siinä suhteessa, osoittivatko ne Matin olleen vaimonsa kuoleman takana. Lopulta alioikeus päätti, että yleisluontoinen tieto pariskunnan epäsovusta ja riitaisuudesta, juuri ennen Liisan katoamista edeltävät riidat pariskunnan välillä, papin Matista antama mainetodistus, sekä Matin vastaus Liisan pyyntöön kantaa tämä kotiin antoivat viitteitä siitä, että syytetty jollakin tapaa oli aiheuttanut vaimonsa kuoleman. Mutta koska Matti hartaasti kielsi vaikuttaneensa vaimonsa kuolemaan millään tavoin, alioikeus jätti asian ratkaistavaksi tulevaisuuteen.¹¹⁷

Torppari Antti Jaakonpoika Långin kuolema Pirttikylässä tammikuun 7. päivä vuonna 1813 oli sen sijaan kaikilta kohdin aukoton murha. Tuolloin kolme naista surmasi Antin

¹¹⁵ ”Lefvat uti största oenighet med dess den 26: October sidstveknede vådligt afgångne hustru.” Lapväärtin kärjäkunnan talvikäräjät 19.3.1816. (KA Vaasa)

¹¹⁶ ”[Matts Sarviluoma] under sammanlefnade med sin hustru bemälte aflidne Lisa Märtdensdotter lefvat uti mycken osämja.” Lapväärtin kärjäkunnan talvikäräjät 16.3.1816. (KA Vaasa)

¹¹⁷ Lapväärtin kärjäkunnan välikäräjät 13.6.1816. (KA Vaasa)

tämän palatessa kotiinsa yölliseltä kyläkerrokseltaan. Murhan piirteet olivat niin hätkähdyttäviä, että tapaukseen reagoitiin välittömästi ja tapausta käsiteltiin ylimääräisillä käräjillä Maalahdella saman tammikuun loppupuolella. Hovioikeus hyväksyi alioikeuden langettamat kuolemantuomiot Antin vaimolle Kristiina Tuomaksentytär Långille, sotilaan leski Valpuri Jaakontytär Svefvarille ja itselliselle Anna Maria Ahlqvistille. Myös Anna Marian sisarta, itsellistä Katariina Ahlqvistia syytettiin murhaan osallisuudesta, sillä tämä oli tiennyt murhasta ja salaillut sitä.

Kristiina, Valpuri ja Anna Maria olivat yhdessä piilottaneet Långin pariskunnan pirtissä sijainneet lyömäaseet kuten kirveet ja yhden sapelin, jottei Antti pystyisi herätessään puolustautumaan. Kristiina oli luovuttanut teräväkärkisen puukon Anna Marialle ja Valpurille, joista ensimmäinen otti avukseen myös pirtin takassa sijainneen patakoukun. Kun Antti humalassa sammui torpan sänkyyn, naiset surmasivat miehen väkivaltaisella ja raa'alla tavalla. Antti oli herännyt ja anellut armoa, mutta pyynnöistä huolimatta naiset suorittavat surmatyön loppuun asti. Ruumiin naiset sysäsivät erään Pirttikylän tien varteen lumipenkalle uskotellakseen kyläyhteisölle, että Antin päälle oli hyökätty, ja/tai hän oli joutunut tappeluun ja hänet oli lyöty hengettömäksi matkansa aikana.¹¹⁸

Naisporukan suunnitelmallisuudesta huolimatta Valpuri tunnusti murhan nopeasti. Koska murhasta oli jäänyt jäljelle selkeät jäljet, jotka eivät tukeneet naisryhmän antamaa selitystä Anttiin kohdistuneesta hyökkäyksestä, naisten keskinäiseltä suunnitelmalta hajosi välittömästi pohja. Långien talon läheisyydessä sijainneesta ladosta löydettiin veriset petivaatteet, ja talon ovenpielissä oli myös verijälkiä. Tämän lisäksi Valpurin tunnustamisen nopeuteen nähtävästi vaikutti se, että Kristiina kääntyi käräjillä muita naisia vastaan. Kristiinaa kuulusteltiin käräjillä ensimmäisenä, ja hän kertoi Valpurin ja Anna Marian keskenään surmanneen Antin, ja että hänellä ei ollut murhan kanssa mitään tekemistä. Kristiinan lausunnon jälkeen Valpuri kertoi heidän kaikkien keskenään suunnitelleen ja toteuttaneen murhan.¹¹⁹

Kristiinan ja Anna Marian puheet käräjillä antavat viitteitä siitä, että tuomioiden langettamisen monimutkaisista taustoista olivat tietyllä tapaa perillä miesten lisäksi myös

¹¹⁸ ”Med den döda kroppen afrest fram till Pörtom By, hvarest de nära intil Stor hemman invid om på lyftet liket ifrån släda och kastat detsamma ett litet stycke ifrån Landsvägen uti en snödrifva [] i afsigt at derigenom åstadkomma den förmodan at Lång under vägen föregifven resa ifrån sitt hemvist blifvit öfverfallen och ihjäl slagen.” ”[Christina] frustade det Anders Lång någonständer råkat i slagsmål och blifvit till döds slapa.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.-30.1.1813. (KA Vaasa)

¹¹⁹ Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.1.1813. (KA Vaasa)

naiset.¹²⁰ Vaikka tuomioiden päätöksiin vaikuttaneet tekijät ja asianhaarat pyrittiin salaamaan rahvaalta, kansalaisten oikeustietämys vaikuttaa kuitenkin olleen suhteellisen hyvä 1700-luvun jälkipuolella ja 1800-luvun alussa.¹²¹ Esimerkiksi juuri ryhmässä tehdystä murhasta alioikeus pääsääntöisesti langetti kaikille syytetyille kuolemantuomiot, mutta ylemmät oikeusasteet pitivät kaikkien syytettyjen kuolemantuomiot voimassa vain poikkeuksellisissa tapauksissa.¹²² Tämän lisäksi kuolemaan pystyttiin tuomitsemaan pääsääntöisesti vain silloin, kun syytetty itse edes osittain myönsi syyllisyytensä.¹²³ Murhan pääsuunnittelija Kristiina oli näiden asioiden suhteen toiminut erittäin suunnitelmallisesti ja harkitusti: hän ei itse ollut lyönyt miestänsä Anttia kertaakaan, hän oli poistunut huoneesta siksi aikaa kun Valpuri ja Anna surmasivat Antin, ja lopuksi hän käräjillä väitti olleensa täysin tietämätön Antin murhasta siihen asti, kunnes hän kertoi heränneensä kuolleen miehensä vierestä. Toisin sanoen Kristiina yritti varmistaa sen ettei häneen pystyttäisi, ainakaan kovin selkeästi, yhdistämään murhan suunnittelua, toteutusta tai tekovälineitä.¹²⁴

Kristiinan kohdalla hartaalla syytteiden kieltämisellä ei ollut oletettavasti hänen mielestään odotettuja seurauksia, sillä Antin murhan henkirikostutkinnan tuomari vastavuoroisesti myös osoitti jonkinlaista suunnitelmallisuutta aloittaessaan oikeusprosessin. Se, millaista Kristiina ja Antti Långin avioliitto ja yhteiselämä oli ollut, oli nimittäin ensimmäinen asia johon tuomari käräjillä halusi Kristiinalta vastauksen. Kristiina päätti tältä osin olla rehellinen, ja hän kertoi vuosien ajan eläneen Antin kanssa riidassa ja epäsovussa. Syyksi Kristiina kertoi Antin häntä kohtaan osoittaman kylmyyden.¹²⁵ Tämän tarkemmin tuomiokirjoissa ei avata sitä, mitä kaikkea muuta Kristiina oli mahdollisesti kertonut Antin kylmäkiskoisuudesta.

Avioparin keskinäinen riitaisuus ja epäsopu, toista kohtaan tunnettu viha tai katkeruus olivatkin asioita, joiden selvittäminen oli oikeudelle tärkeää, sillä sellaiset tunteet voitiin yhdistää surman suunnitelmallisuuteen. Vaikka vihasta sinänsä oli pitkä matka tuomion

¹²⁰ Anna Marian taktiikasta luvussa 2.1. Heikki Ylikankaan tutkimus osoittaa, että maakunnan miehet pyrkivät hyödyntämään oikeusjärjestelmää hyväkseen esimerkiksi kiistämisellä. Ylikangas 1976, 206.

¹²¹ Koskivirta 2001, 140–148, 195–199; Vainio-Korhonen 2019, 218.

¹²² Ylikangas 1973, 164–173, 222–225; Ylikangas 1976, 203–206; Koskivirta 2001, 125–126.

¹²³ Pihlajamäki 1996, 275; Koskivirta 2001, 102–110, 123, 150–151.

¹²⁴ Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.-30.1.1813.

¹²⁵ ”Då hon i målet afgaf följande förklaring: At Christina Thomasdotter och afledne Anders Lång under deras fleråriga äktenskap lefvat i missosämja och oenighet hvartill Christina Thomasdotter upgaf orsaken hafva varit Anders Långs ovänliga bemötande.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.1.1813. (KA Vaasa)

langettamiseen, se saattoi herättää epäilystä syytettyä kohtaan.¹²⁶ Koska käräjillä Kristiina aluksi hartaasti kiisti kaikki muut häntä kohtaan esitetyt syytteet ja esitti muutenkin lähes kokonaan passiivista murhan sivustakatsojan roolia, on hyvin mahdollista, että tuomari oli jo kärjäprosessin alussa tietoinen Kristiinan puolustustaktiikasta. Kristiina oli päivä murhan jälkeen hänet pidättäneille nimismiehille kertonut viattomuuttaan puoltavia kertomuksia, jotka hän nyt virallisessa kärjäistunnossa toisti.¹²⁷ Koska pariskunnan avioelämää ja mahdollisesti myös Kristiinan tunteita koskevat kysymykset olivat tärkeysjärjestyksessä ensimmäisinä, on Kristiinan kuulustelusta nähtävissä jo heti suunnitelmallisia piirteitä.

Taustalla saattoi olla se, että mikäli Kristiina olisi kieltänyt tekonsa alioikeuden tutkinnan loppuun asti, olisi Kristiina kuitenkin vahvistanut tiedetyn *motiivin* myöntämällä ainakin yhden syytekohdan — sen, että pariskunta todella oli elänyt epäsovussa ja riidassa, ja kuinka syytetty oli kokenut uhrin kohdelleen häntä kaltoin. Jos Kristiina olisi pysynyt tarinassaan tutkinnan loppuun asti, olisi kyseisestä kohdasta voitu muodostaa jonkinlainen osittainen tunnustus, jota olisi pystytty muiden pitävien aihetodisteiden kanssa käyttää perusteena jopa kuolemantuomion langettamiseksi. Antti Långin tapaus ei ollut ainoa, jossa avioparin yhteiselämästä kysyttiin syytetyltä heti tietoja. Myös vaimonsa Liisa Sarviluoman vuonna 1815 kuoleman aiheuttamisesta epäillyltä itselliseltä Matti Sarviluomalta, ja vaimonsa Anna Hintan keskenmenon ja kuoleman aiheuttamisesta epäillyltä Heikki Hintalta kysyttiin heti henkirikostutkintaprosessien alussa samaa asiaa, mutta Matti ja Heikki kielsivät heti kohdalleensa vaimoaan kaltoin tai eläneensä vaimonsa kanssa epäsovussa.¹²⁸

Tietynlaisesta oikeudellisesta taktiikasta viestii myös Antti Långin tapauksen syyttäjänä toimineen nimismies Eric Uddin toimenpiteet. Udd pyysi saada kuulustella aivan ensimmäisinä todistajina pääsyytetyn Kristiinan omia vanhempia ja alle 7-vuotiasta tytärtä. Äiti Elisabet Larintytär Lång ja isäpuoli Matti Matinpoika Lång kertoivat hieman Kristiinan ja Antin keskinäisistä ongelmista, mutta he eivät tieneet Antin murhasta

¹²⁶ Koskivirta 2001,48, 137–140.

¹²⁷ ”[] derpå den 8. i samma månad då Nämndemannerne Adolph Styf och Johan Stor jemte flere andre personer ankommit till Torpet, för hvilka Christina Thomasdotter på deras tillsägelse afgifvit lika förklaring i saken som nu inför Urtima Tings Rätten.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.1.1813. (KA Vaasa)

¹²⁸ Lapväärtin kärjäkunnan talvikäräjät 16.3.1816, Laihian talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)
Tapauksien taustoista ks. tämän tutkimuksen liite 1, s. 100.

mitään.¹²⁹ Tytär Anna Beata sen sijaan oli seurannut äitinsä toimia murhaillan aikana, ja kertoi tapahtumista hyvin yksityiskohtaisesti. Lausunnon loppuun kirjoitettiin vielä, että: *Lisäksi ilmoitti Anna Beata että hän molempien isänsä Antti Långin ja äitinsä Kristiina Tuomaksentyttären puolesta tuli aina kohdelluksi hellästi, ja että hän oli rakastanut heitä molempia hyvin paljon.*¹³⁰ Anna Beatan todistajalausunnon jälkeen Kristiina vaikutti perinpohjaisesti murtuvan käräjillä, ja hän myönsi osallisuutensa suunniteltuun murhaan ja kertoi mitä murhayönä oli tapahtunut.¹³¹

Pääsääntöisesti lähisukulaiset saivat todistaa käräjillä vain ilman valaa, mikä teki tällaisista todistajanlausunnoista vähemmän luotettavia. Esimerkiksi jos henkirikostutkinta monimutkaistui todistajien vähäisen lukumäärän tai hiljenemisen seurauksesta, myös jäävillisiä todistajia kuten perheenjäseniä voitiin kuulla käräjillä.¹³² Vaikuttaa siltä että lähiomaisten, etenkin omien perheenjäsenten kuten puolison ja lasten antamia silminnäkijälausuntoja ei kuitenkaan enää ylemmissä oikeusasteissa otettu huomioon langettaessa syytetyille tuomiota, sillä todistajat edelleenkin olivat jäävillisiä.¹³³ Tilanne saattoi tosin vaihdella jopa tapauksittain.¹³⁴

Hovioikeuden omassa päätöksessä Anna Beatan todistajalausuntoa käsiteltiin vasta aivan lopussa. Oman tulkintani mukaan Anna Beatan antamia tietoja käytettiin hovioikeuden päätöksessä tietyllä tapaa *vahvistamaan* ja tukemaan syytetyiden ja todistajien kertomia asioita,¹³⁵ vaikka alioikeudessa Anna Beatan kuulemisella ja lausunnolla oli ollut aivan oma roolinsa. Alioikeuden henkirikostutkinnan suunta kääntyi täysin eri suuntaan vasta Anna Beatan kuulemisen jälkeen, ja alioikeuden tuomiokirjoissa Kristiinan viitattiin tunnustaneen juuri Anna Beatan antaman todistajanlausunnon takia.¹³⁶ Väitänkin, että Anna Beatan kuuleminen käräjillä oli tietyllä tapaa toiminut syytetyiden, etenkin pääsyytetyn Kristiinan, painostamiskeinona. Hovioikeudessa perheenjäsenen eli jäävillisen todistajan antama lausunto muokattiin kuitenkin oikeuden narratiiville

¹²⁹ Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.1.1813. (KA Vaasa)

¹³⁰ ”För öfrigt förmälte Anna Beata at hon båda af sin Fader Anders Lång och sin Moder Christina Thomasdotter alltid blifvit med ömhet behandlad, och at hon högelingen älskat dem bägge.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

¹³¹ Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

¹³² Nousiainen 1993, 391, 400; Koskivirta 2001, 102.

¹³³ Ks. esim. Ylikangas 1976, 195–206. Kyseinen aihe vaatii lisää tutkimusta.

¹³⁴ Pihlajamäki 1996, 287–290.

¹³⁵ Vaasan hovioikeus 29/1813. (KA Vaasa)

¹³⁶ ”[] i anledning af hvad Anna Beata i ofvan stände mätto berättat, afgaf Christina Thomasdotter följande frivilliga bekännelse.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

sopivaksi, jolloin hovioikeus kirjasi Anna Beatan lausunnon ikään kuin tulleen vasta henkirikostutkinnan lopussa, eräänlaisena täydentävänä tietona.

Edellisessä luvussa mainitussa talollisen vaimon Anna Hintan henkirikostapauksessa syytetyn perheenjäseniä haluttiin kuulla todistajina alioikeudessa jääviyden takia vasta viimeisimpinä.¹³⁷ Anna ja Heikki Hintan lapset osasivat Anna Beatan tavoin kertoa kodin seinien sisällä tapahtuneesta väkivallasta hyvin tarkasti, ja Laihian alioikeus otti lasten kertomukset vastaan vakavuudella. Vaikka tuomiokirjoihin useaan otteeseen kirjattiinkin, että pariskunnan lapset 20-vuotias Jaakko ja 15-vuotias Maria todistivat ilman valaa, olivat heidän lausuntonsa tärkeitä ainakin syytetyn tunnustamisen kannalta. Kun vaimonsa kuoleman tuottamuksesta syytetty Heikki hartaasti kielsi lastensa esittämät väitteet, oikeus oli ilmoittanut hänelle, että lasten kertomukset omasivat vankan pohjan sillä ne olivat yhtäläisiä muiden tapauksessa kuultujen *jäävittömien* todistajien antamien kertomusten kanssa.¹³⁸ Tulkintani mukaan oikeus yritti tällaisella taktiikalla painostaa Heikkiä kertomalla hänelle, etteivät hänen lastensa antamat lausunnot olleet muiden todistajien antamia lausuntoja heikompia. Kyseinen muistutus havainnollistaa että syytetyn oman lapsen todistajanlausunto lähtökohtaisesti oli henkirikostutkinnassa heikossa asemassa, ja antaa syitä pohtia sitä, oliko syytetyllä itsellä tietoa tästä heikkoudesta.

Tätä ajatusta vahvistaa hovioikeuden suhtautuminen tapauksen alioikeuden tutkintaan. Hovioikeus ei nimittäin hyväksynyt ensimmäistä alioikeuden Heikille langettamaa sakkotuomiota, sillä alioikeus oli päätöksessään suurelta osin tukeutunut pariskunnan lasten Jaakko ja Maria Hintan antamiin lausuntoihin. Hovioikeus halusi saada myös tapauksen muilta todistajilta tarkempia tietoja, ja se vaati alioikeuden kuulustelevan perheen ulkopuolisia todistajia paremmin.¹³⁹ Uudemmassa tutkimuksessa Laihian alioikeus onnistuikin saamaan perheen ulkopuolisista todistajista enemmän tietoa irti, ja uuden tiedon ja papin painostuksen myötä Heikki päätyi lopulta tunnustamaan.¹⁴⁰ Anna

¹³⁷ Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

¹³⁸ ”Vid hvilket bestridande han utan undantag blef enständig, ehuru han erindrads, at deras berättelser i visse delar vistinge med ojäfvige vittnens i saken afgifne och af honom erkände berättelse; hvaremot Jacob och Maria blefvo stadiga uti deras afgifne intygande.” Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 20.4.1820. (KA Vaasa)

¹³⁹ Vaasan hovioikeus 36/1820. (KA Vaasa)

¹⁴⁰ Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 21.10.1820, välikäräjät 3.11.1820. (KA Vaasa)

Hintan tapauksessa on siis viitteitä siitä, että hovioikeus todella noudatti tiukasti oikeudellista sääntökoodistoa syytetyn ja uhrin lähiomaisten todistelun suhteen.

Tämän takia se, että Antti Långin tapauksessa syyttäjä pyysi tuomarilta lupaa saada ensimmäisenä kuulustella todistajia ja valitsi kuultaviksi heti Kristiinan perheenjäsenet, on jo itsessään osoitus taktiikasta. Kristiina oli nähnyt tyttärensä Anna Beatan olleen hereillä murhan aikana, ja ennen pidätystään hän oli kuullut tyttärensä puhuvan tapahtuneesta heidän torpallaan vierailleille ihmisille.¹⁴¹ Kyse saattoikin olla nimenomaan siitä ettei Kristiina aluksi *uskonut* tyttärensä olevan oikeudelle pätevä silminnäkijätodistaja tapahtuneelle.

Ali- ja hovioikeuden tuomiokirjojen perusteella Maalahden tammikuisten käräjien läsnäolijoille ei tehty kärjäistuntojen aikana selväksi sitä, minkälaisessa todistajan asemassa Kristiinan tytär ja vanhemmat olivat. Hovioikeus ei itse pyrkinyt selkeästi määrittelemään sitä, oliko Anna Beata todistajana ollut jäävillinen vai jäävitön, oliko hän antanut lausuntonsa valan alla vai ilman. Anna Beatan lausunnon jälkeen nimittäin kirjattiin, että ”hänen (lausuntonsa) ulkopuolella kuullut valalliset todistajat” kertoivat tietoa todistamistaan verijäljistä eri paikoissa.¹⁴² Tällä yksittäisellä huomiolla hovioikeus oletettavasti halusi siis tehdä selväksi sen, ettei Anna Beata ollut hovioikeuden tulkinnan mukaan kuultu alioikeudessa valan alla. Jostain syystä kyseinen huomautus on kirjoitettu ylös ikään kuin piilotellen asiakohtaa, sillä ottaen huomioon tapauksen poikkeuksellisuuden ja järkyttävyyden olisi voinut olettaa, että myös tutkinnan yksityiskohtiin kiinnitettiin erityistä huomiota.

Vanhempien ja tyttären todistajan aseman tunnistamatta jättäminen alioikeudessa ja epämääräinen ilmaisutapa hovioikeudessa ovat oman tulkintani mukaan merkittäviä asioita. Näin tehdessään etenkin alioikeuden käräjämiehet nimittäin poikkesivat tavasta, jossa todistajien jäävillinen tai jäävitön asema suhteessa käsiteltävään henkirikostutkintaan tunnistettiin ja kirjoitettiin ylös.¹⁴³ Kristiina ei tiennyt kenen

¹⁴¹ Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813, 30.1.1813. (KA Vaasa)

¹⁴² ”Utom dess har genom edeligen afhörde vittnen [luettelo muista todistajista] blifvit ådagalägt.” Vaasan hovioikeus 29/1813. (KA Vaasa)

¹⁴³ Tässä vaiheessa en voi puhua protokollasta eli *kirjoitetusta säännöstä* todistajan aseman ylös kirjaamisen suhteen, sillä asiasta ei löydy tutkimuskirjallisuutta. Säännön vahvistaminen tai hylkääminen vaatisi ajan oikeusoppineiden teksteihin tutustumista. Tutkimuksessani nojaan siis vielä itse tulkitsemaani normiin, sillä todistajan aseman ylös kirjaaminen näyttää muissa tarkastelemissani tapauksissa olleen alioikeuksille ja hovioikeudelle tärkeää. Olettaakseni tällöin ylemmät oikeusasteet pystyivät itse jälkeenpäin arvioimaan todistajien luotettavuutta ja siten koko oikeusprosessin onnistumista. Kyseisessä Antti Långin tapauksessa Kristiina Långin vanhempien ja tämän oman tyttären todistajan asemaa ei sen

todistajalausunnot pystyivät toimimaan oikeusasteissa pitävinä todisteina, mutta hänellä vaikutti olevan asiasta ennakko-oletuksia. Alioikeudessa todistajanaseman tunnistamisen puuttuminen saattoi ajaa Kristiinan luulemaan, että Anna Beataa pidettiin luotettavana silminnäkijätodistajana, ja hän päätyi tyttärensä todistajalausunnon myötä tunnustamaan murhan.

Käräjämiehet, kuten syyttäjä Udd, saattoivat olla tietoisia Anna Beatan mahdollisesti heikosta todistajanasemasta ylemmissä oikeusasteissa. Mikäli Kristiina ei olisi tunnustanut tekoaan tyttärensä lausunnon myötä, Anna Beatan ja Kristiinan vanhempien lausuntoja ja todistajanasemaa olisi todennäköisesti tarkasteltu huolella viimeistään hovioikeudessa, kuten tehtiin edellä mainitun talollisen vaimon Anna Hintan henkirikostutkinnassa. Tässä vaiheessa syyttäjän oikeustietämyksestä voidaan vain tehdä arvailuja, sillä muiden kuin alioikeuden tuomarin oikeustietämyksestä ei juurikaan ole tutkimusta. Esimerkiksi oikeushistorioitsija Heikki Pihlajamäki kirjoittaa, että vaikka täyden syyllisyyden toteennäyttämisen lakiohjeet saattoivat usein hämmentää alioikeuksia, pääasialliset vaatimukset siihen olivat kuitenkin hyvin helppoja ymmärtää. Oikeustieteilijä Kevät Nousiainen taas toteaa, että siviilivirkamiehet eivät tunteneet oikeusasioita.¹⁴⁴ Antti Långin henkirikostutkinnan oikeusprosessi ja hovioikeuden viittaus Anna Beatan lausuntoon antavat kuitenkin vahvoja syitä uskoa, että myös nimismiehet olivat tietoisia tuomioiden langettamisen peruseräilyistä, tai sitten syyttäjä Uddin oikeustietämys oli virkaveljiään parempi.

Pitäjien väliset erot tuomareiden, lautamiesten, syyttäjien ja nimismiesten välillä saattoivat myös osaltaan vaikuttaa siihen, kuinka tietynlaisissa kuolemantapauksissa toimittiin.¹⁴⁵ Vaikka lähtökohtaisesti käräjämiesten ja etenkin tuomarin toimijuuteen oli olemassa omat sääntökoodinsa,¹⁴⁶ ne eivät poissulkeneet käräjämiesten toimijuuden erilaisuutta. Esimerkiksi Liisa Sarviluoman tapauksessa syyttäjä ei sinänsä vaikuta olleen toimeton, mutta hänestä ei myöskään maalaudu niin ahkeraa toimihenkilökuvaa, kuin

sijaan alioikeudessa kirjattu ylös. Samaisessa alioikeudessa selviteltiin kuitenkin huolellisesti muiden todistajien asemaa ja jääviyttä.

¹⁴⁴ Pihlajamäki 1996, 272; Nousiainen 1993, 452.

¹⁴⁵ Alueellisista eroavaisuuksista lyhyesti ks. Saarenheimo 1994, 156. Kevät Nousiainen huomauttaa, että oikeudenkäynnin eteneminen monissa suhteissa perustui tapoihin ja käytäntöihin. Itse menettelytavoista ei siis juurikaan ollut säädöksiä, mikä voi tarkoittaa paikallisia eroavaisuuksia tavoissa. Nousiainen 1993, 361, 395.

¹⁴⁶ Nousiainen 1993, 376–389; Vilkuna 2009, 10–26. Teoksessaan Vilkuna tarkastelee 1600-luvun oikeusjärjestelmää, jonka monet muutokset tosin periytyivät pitkälle 1800-luvun oikeudellisen toiminnan piiriin.

esimerkiksi Antti Långin tapauksen syyttäjistä. Antti Långin murhan syyttäjä toimi hyvin aktiivisesti saadakseen syylliset tunnustamaan ja tuomion kaikilta osin lainvoimaiseksi. Liisa Sarviluoman tapauksessa taas syyttäjällä ja tuomarilla ei ollut esittää erillisiä tai tarkentavia kysymyksiä todistajille, vaan kysymykset olivat hyvin yleisluontoisia.¹⁴⁷ Kuoleman piirteiden vakavuus ja todisteiden erot olennaisesti näyttivät vaikuttaneen siihen, millaisella intensiivisyydellä syyttäjät ajoivat henkirikostutkintaa.

1.3 Ruumiintutkimuksen merkityksellisyys

Kun talollinen Jaakko Hakala vei vaimonsa Riitta Hakalan Vaasan kaupunkiin Laamanni Högmanin talolle kesäkuun 1825 lopulla, Riitalla oli ollut vasemmassa kädessään syvä ja märkivä haava. Riitta ja useat muut todistajat kertoivat haavan tulleen siitä, kun nimismies Joosef Timming oli lyönyt häntä.¹⁴⁸ Joosef oli saapunut miesryhmän kanssa Hakaloiden talolle kahta päivää aikaisemmin ja pahoinpidellyt Riittaa. Riitta oli useaan otteeseen valittanut hänet nähneille todistajille, että Joosef oli kohdellut häntä pahasti ja aiheuttanut kädessä olevan haavan. Parantolassa kuitenkin väitettiin tapahtuneen jotain, mikä keskeisesti määritteli henkirikostutkinnan suunnan. Talolla hoitajana toiminut Maria Löfman kertoi käräjillä, että hän oli epäillyt Riitan vahingossa pudonneen parantolan sängyltään lattialle, sillä lattialta sängyn vierestä löytyi verinen tahra. Putoamiselle ei kuitenkaan saatu täyttä varmuutta sillä Riitta oli ollut sekavassa tilassa eikä kunnolla osannut vastata hoitajan esittämiin, mahdollista putoamista koskeviin kysymyksiin.¹⁴⁹

Tähän kohtaan tarttuivat kaikista huolellisimmin Riitan ruumiille tutkimuksen tehnyt lääkäri Carl Wilhelm Fontell ja itse syytetty Joosef. Lääkäri korosti ruumiinavauseraportissaan, että mahdollinen sängystä putoaminen oli monien muiden tekijöiden kanssa aiheuttanut Riitan lopullisen kuoleman. Muihin tekijöihin kuului muun

¹⁴⁷ Syyttäjä kysyi ainoastaan kollegaltaan nimismies Svartilta erillisen kysymyksen, jossa hän tiedusteli sitä, oliko nimismies tiennyt avioparin keskinäisestä epäsovusta. Syyttäjä ei ensin kuulustellessaan Svartia ollut muistanut esittää tälle kyseistä kysymystä. Lapväärtin kärjäkunnan välikäräjät 26.4.1816. (KA Vaasa)

¹⁴⁸ Laamanni Högmanin talo vaikuttaa olleen jonkinlainen parantola/lasaretti Vaasassa. Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

¹⁴⁹ ”Brita Michelsdotter, uppå gjord fråga, uppgifvit det hon icke kände på hvad sätt hon kommit uppå golfvet och om hon genom fallet skadat sig eller ej.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 19.9.1825. (KA Vaasa)

muassa vuodenajan sää¹⁵⁰ eli kuumuus ja helle, ja Riitan kielto antaa amputoida haavoittunut käsi. Lääkäri kirjoitti, että käden amputoiminen oli ollut viimeinen keino pelastaa Riitan henki ja koska Riitta oli toimenpiteestä kieltäytynyt, ei haava itsessään ollut syy kuolemalle.¹⁵¹ Näiden lisäksi lääkäri kertoi, että Riitan kyynärluu oli murtunut, mutta että luun murtumaa ei oltu parantolan hoitajien ja lääkärin toimesta havaittu ennen kuin ruumiintutkimusvaiheessa. Koska lääkäri tiesi myös pahoinpitelyn taustat ja lyömäaseen, ei hän luun murtuman syntyperän suhteen voinut tehdä raskauttavia päätelmiä. Niinpä lääkäri kirjoitti, että oli jälkeinpäin mahdotonta määritellä, oliko luun murtuma ollut seurausta aseella lyönnistä vaiko Riitan lattialle putoamisesta.¹⁵²

Lääkärin vastuu olikin iso, sillä kyseessä saattoi vakavimmillaan olla syytetyn kuolemantuomion allekirjoittaminen uhrista tehdyn kuolinsyyraportin myötä. Tämän takia piirilääkäri usein otti kuolinsyyraporteissaan huomioon uhrin mahdolliset sairaudet tai vaikkapa vanhat haavat, jotka saattoivat vaikuttaa uhrin lopulliseen kuolemaan. Vastareaktion tilanne loi tietynlaisen vinouman oikeusprosessiin — väkivaltaisesti menehtyneen uhrin oikeussuoja oli sitä vähäisempi, mitä enemmän hänellä oli surman aikana ollut syytetyn syyllisyyttä lieventäviä asianhaaroja, kuten sairauksia.¹⁵³ Riitan tapauksessa hänen oma, pahoinpitelyn *jälkeinen* toiminta oli ollut hänelle itselleen erittäin vahingollista, ja syytetyn Joosefin syyllisyyttä lieventäviksi asianhaaroiksi lääkärin tulkinnan mukaan laskettiin Riitan kielto amputoida kättä sekä hänen (väitetty) putoaminen sängystä. Ruumiinavausraportista onkin tulkittavissa, että lääkäri Fontell antoi enemmän painoarvoa potilaan omalle toiminnalle ja toimimattomuudelle sen sijaan, että hän olisi pohtinut pahoinpitelyn vaikutusta uhrin kuolemaan.¹⁵⁴

Tuomiokirjojen perusteella syytetty nimismies Joosef pyrki toistuvasti hyödyntämään lääkärin Riitasta antamaa seikkaperäistä kuolinsyyraporttia. Paikkakunnalla jo pitkään nimismiehen töitä tehneenä ja käräjillä syyttäjänakin toimineena Joosefilla saattoi olla

¹⁵⁰ ”Dels af den för rötartade sjukdomar gynnande årstiden.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

¹⁵¹ ”Då härtill kommer att afledne vägrade låta amputere armen, såsom det sista möjliga räddning medel för hennes lif, så följer att den undfångna sårskadan icke var en tillräckelig döds orsak.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

¹⁵² ”[] gör det omöjligt att afgöra om den [] omtalade åkomman var en följd af det sårande Instrumentet, eller af fallet ifrån gälfvet.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

¹⁵³ Koskivirta 2001, 137; Koskivirta 2009, 294–303.

¹⁵⁴ Riitalla oli isompien vammojen lisäksi ollut ainakin yksi mustelma sekä jonkinlainen palohaava vasemman käden haavan vieressä, eli lääkärin antaman vammaluettelon mukaan Riitaan todellakin oli lyöty useita iskuja. Näihin muihin iskuista tullesiin jälkiin ja vammoihin lääkäri ei kuitenkaan ottanut kantaa. Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

runsaasti kokemusta siitä, kuinka tärkeä lääkärin kirjoittama ruumiintutkimusraportti oli, ja mikä olisi hänelle kaikista suotuisin tapa toimia oikeuden edessä. Oikeusprosessin aikana Joosef nimittäin vakuutti syyttömyyttään ja vaati itseään vapautettavaksi kaikista syytekohtista useampaan otteeseen. Joosef vetosi puolustuspuheissaan lääkärin tekemään raporttiin ja siihen, kuinka Riitta oli itse pahentanut omaa tilaansa. Vielä juuri ennen alioikeuden päätöksen antamista Joosef yritti vedota tuomariin ja lautamiehiin sanomalla, ettei Riitta ollut hakenut lääkärin apua kuin vasta päivää myöhemmin tapahtuneen välikohtauksen jälkeen, vaikka tämä oli tiennyt tarvitsevansa apua.¹⁵⁵

Joosef kielsi lyöneensä Riittaa enemmän kuin kaksi kertaa, ja nämäkin lyönnit hän kertoi kohdistaneensa vain Riitan selkään, tuppeen peitetyllä sapelilla. Joosef toi käräjille näytille huonokuntoisen sapelin näyttääkseen, ettei sillä olisi vahinkoa edes pystynyt tekemään. Käräjämiehet ei kuitenkaan olleet asiasta yksimielisiä, ja koska Riitan vasemmassa kädessä olleen haavan oli nähnyt usea todistaja sekä parantolan hoitajat ja lääkäri, nimismiestä pidettiin ainakin osasyllisenä Riitan kuolemaan. Viimeisessä kärjäistunnossa on merkkejä siitä, että nimismies lopulta itsekkin ymmärsi sen, että tässä tapauksessa pahoinpitelyn vakaasta kiistämisestä ei lopulta ollut enää niin paljoa hyötyä. Niinpä Joosef, useiden tapauksen miestodistajien tapaan, vetosi lopulta omaan epävarmuuteensa kertomalla ettei hän voinut enää olla varma oliko hänen toinen Riittaaan kohdistama lyöntinsä osunutkin tämän käteen eikä selkään.¹⁵⁶

Joosef yritti siis viimeiseen asti korostaa uhrin omaa vastuuta koko pahoinpitelytapauksen elinkaaren aikana, ja hän aktiivisesti viittasi etenkin piirilääkärin antamaan lausuntoon, jossa syytä Riitan kuolemaan täytyisi etsiä uhrin omasta toiminnasta. Syytetyn Joosefin mukaan Riitan vastuulla kaiken kaikkiaan oli häneen kohdistettu väkivalta, vammojen pahentaminen sekä avun myöhäinen hakeminen. Omasta mielestään nimismies oli toiminut oikein ja perustellusti, sillä uhri oli hänen tulkintansa mukaan käyttäytynyt kurittomasti. Avaan havaintoja tästä lisää luvussa 2.2.

Lokakuussa 1804 talollisen vaimo Kaisa Yrjäs sai keskenmenon ja kuoli synnytykseen.¹⁵⁷

Keskenmenosta ja Kaisan kuoleman aiheuttamisesta epäiltiin pian Kaisan miestä

¹⁵⁵ "[] Brita Michelsdotter icke förrän ett dygn derefter sökt Läkare=hjelp, ehuru sådan förut kunnat vara att påräkna." Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.10.1825. (KA Vaasa)

¹⁵⁶ "Angifne Timming på förut upgifvit sätt äfven nödgats tillfoga Brita Michelsdotter de förut upgifne tvänne slag, af hvilka i fråga varande såret å armen möjligen kunnat upkomma." Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.10.1825. (KA Vaasa)

¹⁵⁷ Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

talollista Jaakko Yrjästä. Kaisa kuoleman taustojen selvittämistä hankaloitti se, ettei piirilääkäri ollut tutkinut Kaisan kuollutta ruumista. Kaisan lopulliselle kuolemansyylle ei saatu missään vaiheessa varmistusta, sillä käräjillä tai hovioikeudessa ei ollut esillä minkäänlaista piirilääkärin lausuntoa kuolleen ruumiin tutkimuksesta.¹⁵⁸ Lääkärin tutkimuksen puuttuminen voi olla seurausta siitä, ettei Kaisan kuolemaan ensin yhdistetty ajatusta muusta kuin luonnollisesta, keskenmenon aiheuttamasta kuolemasta, jotka eivät aikalaiskontekstissa olleet harvinaisia. Huhut Kaisan kertomasta elokuisesta pahoinpitelystä saattoivat vaikuttaa siten, että Jaakkoa kohtaan nostettiin kanne kuolemantuottamuksesta. Kun Jaakkoa ensi kerran kuultiin käräjillä marraskuussa 1804, Kaisan ruumis oli voitu jo haudata, jolloin ruumiille tehtävä tutkimus olisi selkeästi ollut työläämpi prosessi.

Ruumiintutkimuksen tekemisen haluttomuuteen ovat myös voineet myötävaikuttaa raskauteen ja naisvartaloon liitetyt ajatukset ja oletukset, sillä etenkin naisen vartaloon on historiassa liitetty erilaisia merkityksiä ja symboliikkaa. Raskaus ja kuolema ovat Suomen historiassa olleet mystisiä, toisiinsa liittyviä asioita, koska syntymiseen on yhdistetty ajatuksia kuolemasta ja tuonpuoleisuudesta.¹⁵⁹ Vaikka yliopistoissa 1700-luvulla kiinnostuttiinkin tutkimaan myös synnytyksiin kuolleiden naisten ruumiita,¹⁶⁰ tässä tapauksessa kuolleen lapsen synnyttäminen sekä siihen kuolleen äidin ruumiintutkimus on voinut olla jotain sellaista, johon ei yksinkertaisesti edes ollut 1800-luvun alun maaseutupitäjässä resursseja tai osaamista.

En kuitenkaan poissulje sitä mahdollisuutta, että Kaisan ruumiille ei yksinkertaisesti koettu tarvetta tehdä erillistä kuolemansyynytutkintaa syistä, jotka ovat voineet liittyä synnytykseen ja naisruumiiseen yhdistettyihin aikalaisajatuksiin ja mielikuviin. Oli syy mikä tahansa, Kaisan ruumiin tutkimuksen puute johti kuitenkin siihen, että Jaakko sai oikeuden puolelleen omalla vakuutuksellaan. Jaakon tietämyksen mukaan Kaisalle ei ollut korville lyönnistä aiheutunut minkäänlaista vammaa tai kipua, ja kun tämä kiisti

¹⁵⁸ Piirilääkäri teki tekemästään tutkimuksestaan kululaskun, joka luettiin käräjillä. Piirilääkärin kululasku esiintyy aina ali- ja hovioikeuden päätöksissä. Kaisan tapauksessa ali- ja hovioikeuden tuomiokirjoissa ei ole missään mainintaa mahdollisesta piirilääkäristä, tutkimuksesta tai kululaskusta. Etelä-Pohjanmaan kärjäkunta, Uudenkaarlepyyn syyskäräjät 6.12.1804, Vaasan hovioikeus 12/1805. (KA Vaasa)

¹⁵⁹ Utriainen 1994, 251–252; Apo 1995, 29; Löfström 1999, 189.

¹⁶⁰ Koskivirta 2009, 296–298; Vainio-Korhonen 2012, 92–97.

Kaisan mahaan kohdistuneen lyönnin, ei oikeudella ollut muuta vaihtoehtoa kuin uskoa syytetyn kertomusta.¹⁶¹

Viisitoista vuotta myöhemmin raskaana olleelle talollisen vaimolle Anna Hintalle tehtiin ruumiintarkastus kuukauden sisällä tämän kuolemasta. Kuten Kaisa, Annakin oli saanut keskenmenon ja kuollut tämän jälkeen itsekin. Anna Hintan keskenmeno ja kuolemaa tutkittiin oikeudessa kuolemantuottamuksena, jossa Annan aviomies talollinen Heikki Hintta oli syytettynä.¹⁶² Piirilääkäri Herman Rudolph Hast matkusti Vaasan kaupungista Mustasaareen ja tutki Annan ruumiin. Raporttinsa Hast päivitti ajalle 4.2.1819. Kaksi ja puoli kuukautta myöhemmin huhtikuun 1819 talvikäräjillä käsiteltiin ensimmäisen kerran Annan tapausta, jossa Hastin raportin esittelyn alkuun on kirjattu maininta ruumiintutkimuksen olosuhteista. Hast ei kuitenkaan näyttänyt olleen tietoinen keskenmenon ja Annan kuoleman taustoista. Raportissaan Hast ei pyrkinyt etsimään mahdollisia syitä keskenmenolle, vaan hän ainoastaan pohti sitä, miksi Anna oli kuollut lapsen syntymän jälkeen. Hast kertoi, että Annan kohdussa oli jälkiä jonkinlaisesta hermohäiriöstä, hermosolmusta¹⁶³, johon yhtenä syynä saattoi olla synnytyksessä auttaneen kättilön varomaton käsittely. Missään kohdin Hast ei kuitenkaan pohdi mahdollisen väkivallan olleen yhtenä vaikuttavana syynä keskenmenoon ja/tai Annan kuolemaan. Kaikilta osin Hastin 1819 helmikuulle päivätty raportti näyttää olleen vain rutiininomainen ruumiintarkastus.¹⁶⁴

Nimismies Adolf Fredric Sandberg, joka avusti Annan äitiä Heikki Hinttaa kohtaan nostetussa kanteessa, ilmoitti huhtikuisilla käräjillä ettei piirilääkäri Hast ollut laatinut kuolleena syntyneestä lapsesta kuolinsyyraporttia. Sandberg kertoi, että lapsi oli Annan yhteydessä jätetty piirilääkärille tutkittavaksi. Nyt kyseinen raportti olikin tärkeä osa meneillä olevaa henkirikostutkintaa, ja Sandberg vaati piirilääkäriltä tarpeellista raporttia lapsen tutkimuksesta ja kattavampaa lausuntoa Annan ruumiin tutkimuksesta.¹⁶⁵ Vaikka

¹⁶¹ Vaasan hovioikeus 12/1805. (KA Vaasa)

¹⁶² Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

¹⁶³ ”Och den nyss anförde gangranerade fläcken i Lifmodern,” Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)

¹⁶⁴ Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)

¹⁶⁵ ”Herr Assessoren Hast öfver obductionen på aflidne Anna Simonsdotters dödfödda barn icke aflämnat något intyg, ehuru barnet äfven blifvit till Herr Assessorens besigtning öfverlämnadt [] närmare yttrande öfver besigtningen å Anna Simonsdotters döda kropp och det dödfödda barnet, äfvensom anstalt skall vidtaga att besigtning å barnet, i händel sådant redan icke skett.” Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)

Hastilta pyydettiin tietoja kahteen eri otteeseen, tämän uusi raportti saapui käräjille tarkasteltavaksi vasta vuoden 1819 lopulla.

Hastin uudessa raportissa on viitteitä siitä, että piirilääkäri saikin vasta henkirikostutkinnan käynnistymisen jälkeen tiedon Annan keskenmenon ja kuoleman olosuhteista. Hast nimittäin viittasi todistajien samana vuonna käräjillä antamiin lausuntoihin Annan synnytyksestä, ja väitettyyn Annan kaltoinkohteluun. Etenkin naispuoliset todistajat vaikuttivat Hastin näkökulman mukaan olleen tietämättömiä ja osaamattomia. Naispuolisilta todistajilta oli käräjillä esimerkiksi kysytty sitä, oliko Annalta vuotanut maitoa keskenmenon jälkeen. Piirilääkäri Hast tyrmäsi todistajien havainnot nimittämällä heitä ämmiksi¹⁶⁶, jotka eivät tieneet että maidon tulo mahdollisesti vaikutti kohdussa syntyneeseen hermosolmuun, tai että he olisivat edes osanneet kiinnittää maidon tuloon minkäänlaista huomiota.¹⁶⁷ Oletettavasti Hast viittasi maitoon siksi, että imettämättä jättäminen saattoi vaikuttaa kohdun palautumiseen synnytyksen jälkeen.¹⁶⁸

Koska pienessä pitäjässä Annan synnytyksessä avustaneet naiset eivät olleet ammattikätilöitä, eivät he voineet suhtautua maidon tuloa ympäröiviin asioihin samanlaisella ammattitiedolla ja -taidolla, kuin vaikkapa kaupungeissa toimineet naiskätilöt. Myös Vaasan kaupungissa oli 1700-luvun loppuun mennessä kätilö(itä), mutta kätilöiden palkkaamista maaseuduille pidettiin vielä turhana kulumenona. Ammattikätilöksi oli mahdollisuuksia kouluttua naisilla, jotka osasivat sekä kirjoitus- että lukutaidon, jolloin pääsääntöisesti ammattikätilöiksi pääsi kouluttautumaan vain porvaritaustaisia naisia. Kaupungeissa ammattikätilöiden rinnalla kouluttamattomina naisten synnytyksissä avustaneet naiset usein nähtiin, ainakin esivallan taholta, epäluotettavina.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Kirsi Vainio-Korhosen mukaan kouluttamattomia, synnytyksessä avustaneita naisia kutsuttiin ämmiksi Suomenlahden eteläpuolella. Vainio-Korhonen 2012, 128. Oman tulkintani mukaan Hastin sanavalinta tässä tapauksessa on negatiivisesti latautunut ottaen huomioon raportin muutenkin naistodistajia syyttävän sävyn. Naisten kutsuminen ämmiksi ei siis juuri tässä tapauksessa ja yhteydessä ollut mielestäni millään tavalla positiivista.

¹⁶⁷ ”Dels äfven en Mjölkkastning kunnat till denna olycka bidraga, utan att dessa gummor detta kânt eller dertill lämnat någon upmärksamhet.” Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 25.11.1819. (KA Vaasa) Ahlmanin vuoden 1874 sanakirja ei anna suoraa käännöstä termille mjölkkastning, joten käänsin termin maidon vuodoksi. Kyseessä saattoi olla myös jokin muu maidon erittymiseen liittyvä termi tai toimenpide kuten imettäminen.

¹⁶⁸ Vainio-Korhonen 2012, 136, 143.

¹⁶⁹ Vainio-Korhonen 2012, 33–49, 108–113.

Hast pyrki myös vahvistamaan omaa ammattiasemaansa viittaamalla kintaalla useiden todistajien havaintoihin siitä, että vastasyntyneen pää oli syntymän jälkeen ollut osittain ruhjoutunut. Piirilääkärin mukaan todistajien antama tieto oli väärää ja osoitti itsessään jo sen, ettei todistajilla ollut minkäänlaista tietoa lapsen päässä olevista luista.¹⁷⁰ Hast ei ollut valmis myöntämään sitä, että hän oli jättänyt kuolleen lapsen tutkimatta, mutta hän ei myöskään missään tapauksessa halunnut oikeuden ottavan tosissaan todistajien tekemiä havaintoja lapsesta. Eritoten synnytyksessä avustaneiden naisten tietämättömyyden puute oli Hastin mukaan yksi isoimmista syistä Annan kuolemalle, joka olisi voitu välttää, mikäli Annaa olisi osaamattoman kättilön sijasta hoitanut lääkäri. Kättilöiden toimenpiteet muiden syiden kanssa olivat Hastin mukaan aiheuttaneet Annan kohdussa ”tulen” synnytyksen jälkeen.¹⁷¹

Hast pohti kirjeessään myös Heikki Hinttaa kohtaan nostettua henkirikossyytettä. Piirilääkärin mukaan Annan mahdollinen oma säikähdys ja synnytyksen olosuhteet vaikuttivat lapsen kuolemaan, ja synnytyksen toimenpiteet taas hänen mielestään olivat Annan kuoleman aiheuttajia. Hast ei ollut valmis pohtimaan kovankaan väkivallan yhteyttä keskenmenoon, vaan hän pyrki sulkemaan Annan miehen ”kovan käsittelyn” pois kokonaisuuden yhtälöstä. Konkreettisesti tämä näkyy siinä, ettei Hast missään vaiheessa pohdi *keskenmenoon* johtaneita mahdollisia syitä, vaan vain lapsen kuolemaa synnytyksen tapahtumien aikana ja Annan menehtymistä synnytyksessä muodostuneeseen hermosolmuun.¹⁷²

Osa naispuolisista todistajista oli aikaisemmissa käräjäistunnoissa kertonut, että Anna oli kokenut jo ainakin yhden keskenmenon, ja että aikaisempi keskenmeno oli myös ollut vaikea. Samat todistajat, kuten muutamat miehetkin samassa yhteydessä, kertoivat jo pitkään joko itse todistaneen tai kuulleen Heikin kohdistaneen Annaan fyysistä väkivaltaa. Vaikka uudessa raportissaan piirilääkäri Hast kahteen otteeseen mainitsikin mahdollisen kaltoinkohtelun, ei hän kuitenkaan suostunut pohtimaan pitkäaikaisen

¹⁷⁰ ”Att åter detta fostrets hufvud skulle vara sönderkrossadt, är en falsk upgift, och utvisar ingen kännedom af hufvudskätt bonen å ett fostrets hufvud.” Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 25.11.1819. (KA Vaasa)

¹⁷¹ ”[] de upgifne ord sakerne vållat denna brand i lifmodern.” Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 25.11.1819. (KA Vaasa)

¹⁷² ”At de orsaker, hvilka jag i mitt förra betyg anfört, såsom sådane, de dar kunnat åstadkomma gangren i Lifmodern, anser jag den mer eller mindre hårda tryckning å den aflidnes lif, som hennes man skall hafva fjorton dagar för hennes förlossning vållat, icke för rätta ordsaken till denna åkomma.” ”Hvad sjelfva fostret, som var död, beträffar [] mera den skrämsett och alteration småningom bidragit, än hennes mans hårda behandling.” Laihian kärjäkunnan syyskäräjät 25.11.1819. (KA Vaasa)

väkivallan tai yksittäisten pahoinpitelyiden mahdollisia vaikutuksia raskaana olleen kehoon ja itse raskaustilaan. Hast oli varmasti tietoinen myös siitä, että etenkin naispuoliset todistajat olivat kertoneet Annan sanoneen heille, että Heikki löi Annaa kirveen hamaralla vatsaan tai että hänen keskenmenostaan ja omasta mahdollisesta kuolemastaan tulisi syyttää hänen miestänsä Heikkiä. Vaikuttaakin siltä, että Hast itsepäisesti halusi pysyttäytyä aikaisemmin antamassa lausunnossaan ja omassa teoriassaan.

Taustalla saattoi olla jo aikaisemmin mainitun piirilääkärin suuren vastuun lisäksi myös ammattiyylpeys. Koska Hast oli jo aikaisemmin kirjoittamassaan raportissa antanut ymmärtää Annan kuoleman olleen seurausta tämän oman vartalon itsenäisistä toiminnoista sekä synnytyksen tapahtumista, näiden näkökulmien osittainenkin pyörtäminen olisi voinut murentaa piirilääkärin luotettavuutta. Ammattiyylpeys on näkyvillä myös siinä, kuinka Hast halusi korostaa oman ammattitietonsa ja henkirikostutkinnassa kuultujen maallikoiden välistä kuilua viittaamalla etenkin naispuolisiin todistajiin ja heidän lausuntoihinsa negatiivisin sanamuodoin. Annaa auttaneiden naisten apu oli Hastin silmissä taidotonta ja huolimatonta, ja viimeinen niitti hänelle oli se, että naiset kertoivat avoimesti synnytyksen ja pahoinpitelyiden olosuhteista käräjillä: kouluttamattomat kätilöt eivät lähtökohtaisesti saaneet antaa lausuntoja tuomioistuimelle.¹⁷³ Hastin asenteeseen saattoi kuitenkin vaikuttaa myös hänen oma sukupuolittunut ajattelunsa. Tällöin naisten näkemykset, kuten Annan omat kertomukset keskenmenosta, väkivallasta ja tuntemuksistaan, sekä naispuolisten todistajien ja kätilöinä toimineiden naisten lausuntojen luotettavuus olivat aina toissijaisia suhteutettuna hänen omaan ajatteluunsa.

Hastin ammattiyylpeys saattoi kokea jo ensikolauksen siinä vaiheessa, kun häneltä yhtäkkiä vaadittiinkin aiempaa tarkempia tietoja Annan tapauksesta. Todennäköistä on ettei piirilääkärin alun perin odotettukaan tutkivan kuolleena syntyneen lapsen ruumista, sillä Hastin ensimmäisessä raportissa piirilääkäri pohti lyhyesti ainoastaan Annan kuoleman syitä, sitä, miksi Anna menehtyi kohdussa esiintyneeseen hermosolmuun. Mikäli tapauksessa olisi jo alkujaan epäilty henkirikosta, jonkinlaisia viitteitä epäilyistä olettaisi olevan esillä ensimmäisessä piirilääkärin raportissa edes jossakin muodossa. Voi olla että piirilääkäri koki nimismies Sandbergin tai alioikeuden tekemät huomiot

¹⁷³ Vainio-Korhonen 2012, 28–29, 117–122.

tietynlaisena paheksuntana Hastin työn puutteellisuudesta, ikään kuin hän ei olisi tehnyt työtään tarpeeksi hyvin. Tämän lisäksi naispuoliset todistajat kertoivat paljon yksityiskohtaista tietoa tapauksen olosuhteista, enemmän kuin mitä piirilääkäri itse pystyi kertomaan. Piirilääkärin luotettavuus ja ammattitaito saattoivat olla Hastille niin tärkeitä, ettei hän ei halunnut missään muodoin asettaa ensimmäistä antamaansa kuolinsyyraporttia kyseenalaiseen valoon.

Hastin kuolinsyyraportteja ympäröivät keskustelut osoittavat ensinnäkin sen, että Annan keskenmenon ja kuoleman olosuhteisiin ei kiinnitetty huomiota ennen kuin Annan oma äiti halusi virallisesti syyttää Heikkiä tapahtuneesta keskenmenosta ja kuolemasta. Toinen havainto on se, että joillakin alueilla piirilääkärin vastuulla oli tutkia keskenmenoon kuolleen naisen ruumis. Kaisa Yrjäksi ja Annan tapausten välillä tosin oli jo 15 vuotta, jolloin syynä saattoi olla myös ajallinen kehitys. Kolmantena tapauksesta nousee esille naisvartalon tiedon puutteen merkityksellisyys ja piirilääkärin tietynlainen asennesuhtautuminen. Säilyttämällä vastuun Annan kummastakin keskenmenosta tämän oman naisvartalon sekä etenkin synnytyksessä auttaneiden kontolle Hast tuli samalla vähätelleeksi uhuriin kohdistunutta vakavaakin väkivaltaa. Keskenmenoon ja pahoinpitelyyn liittyvien kuolettavien tai pahasti haavoittavien vammojen tutkinta ja niiden erittelemine luonnollisiin ja ei-luonnollisiin syihin on ymmärrettävästi voinut olla aikakauden koulutetullekin piirilääkärille erittäin haastavaa tai jopa mahdotonta. Se, että Hast ei edes suostunut avaamaan keskustelua aiheen ympärillä, on kuitenkin suora viittaus Hastin sukupuolittuneesta ajattelutavasta ja/tai ammattiylpeydestä.¹⁷⁴

Anna Hintan tapauksessa piirilääkärin ja maallikoiden näkemykset olivat selkeässä ristiriidassa. Piirilääkärin auktoriteettiasema ennen kaikkea määräsi sen, kenen havainnot olivat oikeudessa uskottavimpia. Piirilääkärin toinen raportti löi lukkoon Heikin lopullisen kohtalon hovioikeudessa. Hovioikeus palautti alkuperäisen alioikeuden päätöksen tutkittavaksi uudelleen, jonka jälkeen Heikki myöntyi ja tunnusti pahoinpidelleensä vaimoaan. Joukko kattavia ja yksityiskohdiltaan kuvainnollisia todistajalausuntoja sekä Heikin oma tunnustus loivat rangaistuksen langettamiseen

¹⁷⁴ Piirilääkäri Herman Hastin ammattiylpeys ja/tai kyseenalainen suhtautuminen uhuriin tai syytettyyn ei ollut ensimmäinen kerta. Esimerkiksi vuonna 1813 Hast väitti suorittaneensa henkirikoksessa kuolleelle miespuoliselle uhrille ruumiinavauksen, mutta asianomaiset kertoivat Hastin kieltäytyneen tutkimasta ruumista ennen kuin ruumis olisi kokonaan sulanut jäätyneestä tilasta. Ruumis haudattiin, eikä sitä enää koskaan nostettu maasta ylös. Hast kuitenkin väitti tehneen ruumiille tutkimuksen, vaikkei hän esittänyt tutkimuksesta minkäänlaista ruumiinavauspöytäkirjaa eikä vaatinut tutkimuksesta rahallisia korvauksia. Ylikangas 1976, 239–251

pätevät perusteet. Alioikeus kirjoitti kummassakin hovioikeudelle alistettavassa tuomiopäätöksessään, että piirilääkäri Hast ei pystynyt *varmuudella* määrittämään väkivallan, keskenmenon ja Annan kuoleman keskinäistä yhteyttä.¹⁷⁵ Huomiot ovat mielestäni alioikeuden omaa vähättelyä, sillä piirilääkäri Hast oli uudemmassa raportissaan tehnyt hyvin selväksi kielteisen kantansa väkivallan yhteydestä keskenmenoon. Hast oli itse asiassa puhunut varmuuden puutteesta vain kohdun hermosolmun syntymisen suhteen, eikä koko tapauksen tai edes keskenmenon aiheutumisen suhteen.¹⁷⁶

On mahdollista, että alioikeus halusikin tietyllä tapaa vähätellä Hastin lausuntoa, jotta Heikki tuomittaisiin ylemmässäkin oikeudessa. Siksi piirilääkärin jyrkkä ja kielteinen asenne muokattiin tuomion langettamisen kannalta sopivampaan muotoon, epävarmuuteen ja epätietoisuuteen. Hovioikeus otti omassa Heikille langettamassaan tuomiossa huomioon alioikeuden näkemyksen piirilääkärin epävarmuudesta väkivallan ja keskenmenon yhteydestä kirjoittaen seuraavaa: *Lääkäri ei voinut varmuudella määrittää, kuinka Anna Simonintyttären ja hänen lapsensa kuolema katsottaisiin seuraukseksi hänelle tehdystä väkivaltaisesta käsittelystä.*¹⁷⁷ Lopulta hovioikeus hyväksyi alioikeuden Heikille langettaman sakon. Ilman tätä alioikeuden taktiikkaa Heikki olisi voinut hovioikeudessa jäädä kokonaan tuomitsematta tai tuomiota olisi voitu lieventää merkittävästi — siitäkin huolimatta, että kaikki muut todisteet ja Heikin oma myöntöväisyys vahvistivat tehdyn rikoksen.

Piirilääkäri Hast otti kantaa myös marraskuussa 1815 Isojoesta kuolleen löytyneen itsellisen Liisa Sarviluoman mahdolliseen kuolintapaan. Liisa oli löydetty 2. päivä marraskuuta, ja ruumiin uskottiin olleen joessa noin viikon ajan. Liisan kuolemasta epäiltiin hänen miestään itsellistä Matti Sarviluomaa.¹⁷⁸ Piirilääkäri Hast tarkasteli Liisan ruumista hyvin yksityiskohtaisesti, ja hän koosti huolellisen analyysin tapauksesta. Liisa ei Hastin mukaan ollut hukkunut, sillä tämän keuhkoista, ilmatorvesta ja mahasta ei ollut

¹⁷⁵ ”Ehuru Läkare bevisat innehåller det någon visshet ej vara för handen det Anna Simonsdotters och hennes fostrets död voro vållade af desse slagsmål.” Laihian välikäräjät 16.6.1820. ”Provincial Medicus Doctor Hast, efter håller besigtning å Anna Simonsdotters och dess forstrets döda kroppar, icke kunnat med visshet bestämma huruvida de tillsett lifvet genom följderna af å Anna Simonsdotter föröfvad våldsam handaverkan.” Laihian käräjäkunnan välikäräjät 3.11.1820. (KA Vaasa)

¹⁷⁶ Laihian käräjäkunnan syyskäräjät 25.11.1819. (KA Vaasa)

¹⁷⁷ ”Läkare icke kunnat med visshet bestämma, huruvida Anna Simonsdotter och hennes foster lifvet tillsett genom följderna af någon å henne föröfvade våldsam handaverkan.” Vaasan hovioikeus 76/1820. (KA Vaasa)

¹⁷⁸ Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

löytynyt vettä. Hast esitti oman epäilyksensä: *Liisa Sarviluoma tavalla tai toisella kuten maata vasten tai kädellä tai vaatteella aiemmin oli ensin tukahdutettu ja sitten nakattu jokeen.*¹⁷⁹

Uhrin kuolinsyyn jäädessä epäselväksi kuolinsyyntutkija pystyi kertomaan oman näkemyksensä mahdollisesta kuolinsyystä tai olosuhteista.¹⁸⁰ Liisan tapauksessa piirilääkäri olikin lausunut oman näkemyksensä siitä, mitä Liisalle oli tapahtunut. Hast ei havainnut Liisassa selviä väkivallan merkkejä, mutta hukuttautumisen ja tukehtumisen vaihtoehtoista hän havaintojensa avulla painotti vahvasti jälkimmäisen kuolintavan uskottavuutta. Piirilääkärin lausunto käynnisti tutkimuksen tapauksesta jossa Liisan kuoleman aiheuttamisesta epäiltiin hänen miestään itsellistä Matti Sarviluomaa.

Piirilääkärin esittämä kanta ei kuitenkaan vaikuttanut olevan enää hovioikeudessa yhtä luotettava, kuin mitä se oli alioikeudessa ollut. Hovioikeus näet hyväksyi alioikeuden päätöksen jättää tapaus tutkittavaksi tulevaisuuteen, ilman että se kyseenalaisti tapauksen monilta osin puutteellista henkikirikostutkintaa, josta kirjoitin luvun 1.2. alussa.¹⁸¹ Vielä väheksyvämmän hovioikeus suhtautui piirilääkäri Hastin antamaan raporttiin. Vaikka hovioikeus hyväksyikin Hastin tekemän kulukorvausvaatimuksen ja varat päätettiin maksettavaksi Liisan omaisuudesta, piirilääkärin havainnot pyrittiin ikään kuin pyyhkimään pois hovioikeuden päätöksestä. Maininnat Hastin tutkimuksesta ja hänen esittämästä epäilyksestä Liisan luonnottomasta kuolemasta on tuomiokirjassa yliviivattu.¹⁸² Miksi hovioikeus siis kirjoitti piirilääkärin lausunnosta, mutta pyrki myöhemmin tai jopa samassa yhteydessä poistamaan lääkäri Hastin tekemän ehdotuksen tuomiokirjasta?

Yksi vaihtoehto hovioikeuden toiminnalle on se, että tapauksen kaikki tekijät yhdessä osoittivat merkittävää heikkoutta tuomion langettamisen kannalta. Todistajajoukko oli lähes kahtiajakautunut, eivätkä nekään todistajat jotka kertoivat tienneensä Liisan ja Matin keskinäisestä epäsovusta, avautuneet asiasta enempää. On mahdollista, ettei hovioikeus ajatellut saavansa todistajilta enää uuden tutkimuksen kautta mitään uutta irti. Todistajien hiljaisuus oleellisesti vaikutti siis siihen, millä tavalla hovioikeus suhtautui

¹⁷⁹ ”[] Lisa Sarviluoma på ett eller annat sätt såsom emot marken eller med handen eller med ett kläder förmun blifvit förut qväfd och sedan i än kastad.” Lapväärtin kärjäkunnan välikärjät 26.1.1816. (KA Vaasa)

¹⁸⁰ Koskivirta 2009, 294–295.

¹⁸¹ Ks. tämä tutkimus s. 33–35.

¹⁸² Vaasan hovioikeus 78/1816. (KA Vaasa)

piirilääkärin tekemään näkökantaan. Koska muu tieto tapauksen olosuhteista oli puutteellista, eikä uhrilla ollut näkyviä vammoja, ei piirilääkärin kantaa *haluttu* enää pohtia pidemmälle. Tapaus oli auttamattomasti umpikujassa, sillä syytetty Matti kielsi häntä kohtaan esitetyt väitteet. Syytetyn kiistäminen hukuttautumistapauksissa katsottiin nimittäin ylimmissä oikeusasteissa ainakin vielä 1700-luvun lopulla syytetyn eduksi.¹⁸³

Katson, että piirilääkärin lausunnon poistaminen hovioikeuden päätöksestä oli osoitus jonkinlaisesta epäluottamuksesta piirilääkärin tiedonantoon: kanta oli pelkkää spekulointia vaiheessa jossa muut todisteet eivät antaneet tarpeeksi kelvollisia syitä epäillä Mattia vaimonsa kuolemasta. Hovioikeus ei myöskään kiinnittänyt päätöksessään minkäänlaista huomiota kolmen eri todistajan havaintoon siitä, kuinka Matti oli sanonut heittävänsä Liisan jokeen. Lausahduksen huomiotta jättäminen hovioikeudessa luultavasti oli yhteydessä tapauksen muutenkin heikkoon todistusaineistoon.

Ensimmäisessä luvussa olen tarkastellut kuolemantuottamuksina ja murhina tutkittuja henkirikostapauksia ja näiden tutkintaprosessien erilaista tematiikkaa. Olen havainnut, että jo kuoleman olosuhteet ja ennakkotiedot määrittivät pitkälti sitä, minkälaisella intensiivisyydellä henkirikostutkintaa ajettiin eteenpäin. Intensiivisyys on havaittavissa siinä, millä tavoin todistajia ja syytettyjä kuulusteltiin, ja minkälaisia kysymyksiä heille esitettiin. Tässä vaiheessa ei voida kuitenkaan väittää että syytettyjen sukupuoli olisi ollut vaikuttavana tekijänä siinä, kuinka intensiivisesti käräjämiehet työskentelivät henkirikostutkinnassa. Tällaisen tutkiminen vaatisi laajemman tutkimusaineiston.

Joistakin tapauksista on havaittavissa käräjämiesten omaa taktikointia, kuten piirilääkärin antaman kannanoton hienosäätöä sekä syytetyiden painostamista todistajan avulla. Talollisen vaimon Riitta Hakalan kuoleman aiheuttamisesta epäillyn syytetyn Joosef Timmingin ja torppari Antti Långin murhassa toimineen syyttäjää Eric Uddin toiminta käräjillä antavat syitä uskoa, että tuomioiden langettamisen säädöksistä ylemmissä oikeusasteissa olivat tietoisia alioikeuden tuomarin lisäksi myös nimismiehet. Käräjillä myös syytetyt pyrkivät käyttämään omia taktiikoita sen mukaan, mitä he itse joko jo tiesivät tai mahdollisesti aavistivat hyväksi taktiikaksi. Sekä mies- että naissyytetyillä oli omia strategioita, joista useat kuitenkin murentuivat tutkinnan aikana. Näin ei kuitenkaan käynyt kaikille: Jaakko Yrjäs sekä Matti Sarviluoma selvisivät heitä kohtaan nostetuista syytteistä kiistämällä kaiken tai lähes kaiken, strategia, joka vastavuoroisesti murensi

¹⁸³ Koskivirta 2009, 302–303.

oikeuden toimivuutta. Kiistämisstrategiaa käytti pitkälle myös Heikki Hintta, joka lopulta taipui tunnustamaan vasta jouduttuaan vankilaan henkirikostutkinnan ajaksi, uusien todisteiden ilmaantuessa ja papin suostuteltua tätä tunnustamaan.

Piirilääkärin teettämä kuolinsyyraportti oli tärkeä osa henkirikostutkintaa, sillä siihen tukeuduttiin ylempien oikeusasteiden langettamissa tuomioissa. Raskaana olleen naisen vartalon tietämyksen puutteellisuus vaikutti kahden tarkasteleman tapauksen kohdalla ratkaisevasti siihen, miten naisen kuolemaa ylipäätään käsiteltiin käräjillä. Kaisa Yrjäksen ja Anna Hintan keskenmenojen ja kuolemien tutkinnat olivat monin tavoin puutteellisia, ja yhdistän ruumiinavausraporttien tekoon ja tekemättömyyteen sukupuolittuneita piirteitä. Merkittävää on myös se, että vaikka väkivallan uhrina oli raskaana ollut nainen, tuon ajan levottomuuksia ja rikoksia valvoneet lautamiehet eivät reagoineet selkeästi tuomittavaan, fyysiseen väkivaltaan, eikä heidän muun esivallan taholta edes odotettukaan sellaiseen puuttuvan. Väkivaltaan puuttumiseen saattoi oleellisesti vaikuttaa uhrin läheinen suhde väkivallan tekijään. Sietokyky saattoi siis vaihdella sen mukaan, kuka uhriksi joutui. Kaisan ja Annan tapaukset kertovat ennen kaikkea siitä, minkälainen ajatusmaailma sekä yhteisöissä että oikeussaleissa vallitsi. Reagoimattomuus on viittaus siihen, että miesten käyttämää, kotikurituksella perusteltua väkivaltaa varjeltiin huolellisemmin, kuin raskaana ollutta naista. Aihe jo itsessään vaatii kuitenkin jatkotutkimusta.

2. Yksilön moraal- ja ihannekuvat käräjillä

Väkivallan käyttöön on Suomen historiassa suhtauduttu eriarvoisesti niin lain kirjaimissa kuin yhteisöllisessä elämässäkin. Toisin sanoen, väkivalta on ollut sallittua ja hyväksyttyä silloin, kun se on tehty tietyille henkilöille tietyssä paikassa, ja tietyllä tavalla.¹⁸⁴ Sukupuolittunutta, naisiin kohdistunutta väkivallankäyttöä on usein perusteltu sillä, että väkivallan uhri oli tehnyt jonkinlaisen virheen, joka vaati kurinpidollisia toimenpiteitä. Virheitä taas on yhdistetty sukupuolittuneille ihanteille, jotka etukäteen määriteltyinä ovat toimineet ohjenuorina ihmisen käyttäytymiselle. Käyttäytymisen ja perhe-elämän ihanteista puhuttiin sekä naisten että miestenkin kohdalla.¹⁸⁵

Perhettä ja avioliittoa kohtaan jo 1600—1700-luvuilla luodut ihanteet kulkivat aina 1800-luvulle asti. Vaikka eritoten 1800-luvun lopulla muutokset laissa ja yhteiskunnassa toivat naisille uudenlaisia oikeuksia, eivät muutokset olleet vielä niin merkittäviä, että esimerkiksi väkivaltaan olisi julkisesti suhtauduttu kielteisemmin. Avioliitossa esiintyvistä väkivallasta sen sijaan tehtiin yhä yksityisempää ja sitä piilotettiin.¹⁸⁶

Suomessa sukupuolittuneet ihanteet jakautuivat 1800-luvun kirkollisissa teksteissä niin, että naiseudesta ja naisen ihanteesta puhuttiin perheen yhteydessä paljon enemmän kuin miehen ihanteesta ja roolista. Ihannenaisen kuvaan liitettiin erilaisia, saavutettavia rooleja, jotka olivat vaimon, emännän ja äidin roolit.¹⁸⁷ Suomessa tosin syntyi jo 1700-luvun lopulla yhteiskunnallisia keskusteluja, joissa puitiin naisen ominaisuuksia, vastuuta ja vaikutusmahdollisuuksia uusista näkökulmista. Aluksi keskustelut naisen asemasta suuntautuivat vain säätyläisnaisiin, mutta 1800-luvun puolivälistä alkaen myös alempia yhteiskuntaluokkaa edustavien naisten asemasta käytiin sivistämistarkoituksessa keskustelua. Erilaisten kirjallisten tekstien kuten kaunokirjallisuuden ja oppaiden myötä etenkin naiseuden ihanteita tarkennettiin ja laajennettiin. Tästä huolimatta nainen oli monella tapaa edelleen miehen käskyvallan alla, ja perhettä koskevissa keskusteluissa miehen ihannetta ei juuri määritelty.¹⁸⁸ Ylhäältäpäin naiseutta ja naisen roolia

¹⁸⁴ Lidman 2015, 44–73.

¹⁸⁵ Liliequist 2002, 78–97; Lidman 2015, 30–35, 89.

¹⁸⁶ Nousiainen & Pyllkkänen 2001, 76–112; Liliequist 2002, 97–99; Lidman 2015, 131–135, 159.

¹⁸⁷ Häggman 1994, 136–141.

¹⁸⁸ Häggman 1994, 144–201.

määrittelivät edelleen miehet. Se, vastasivatko esivallan ja kansan näkemykset aina toisiaan, onkin asia erikseen.

Historioitsija Kustaa H. J. Vilkuna on kirjoittanut, että esivaltojen ja rahvaan moraalikäsitteet kohtasivat toisensa esimerkiksi ratkaistavan konfliktin myötä käräjillä. Yhtenä esivallan tehtävänä oli kontrolloida rahvaan elämää, jopa ajattelutapoja, ja kontrollointia perusteltiin muun muassa uskonnollisilla syillä.¹⁸⁹ Vakavan konfliktin, henkirikoksen kohdalla käräjillä alioikeuden kirjurin vastuulla oli kirjoittaa ylös oikeusprosessin kannalta merkitykselliset asiat, sillä tuomiokirjojen avulla ylempät oikeusasteet pystyivät vahvistamaan, hylkäämään, muuttamaan tuomiota tai palauttamaan tapauksen kokonaan takaisin alioikeudelle tutkittavaksi.¹⁹⁰

Ruumiinavausraportin, todistajien ja syytetyiden lausuntojen lisäksi tuomiokirjaan saattoi päätyä myös muita huomioita, joilla pyrittiin tuomaan tapauksesta lisää tietoa esille. Huomiot eivät rajoittuneet pelkästään todistajien ja syytetyiden esittämiin lausuntoihin, vaan käräjämiehet myös tekivät itse omia kannanottoja. Nämä kannanotot ja tiedot syytetyn henkilökohtaisista asioista eivät kuitenkaan saaneet toimia enää ylempien oikeusasteiden langettamien tuomioiden perusteena.¹⁹¹ Kannanotot, jotka saattoivat liittyä syytetyn tai uhrin luonteeseen, käyttäytymiseen, tunteisiin tai menneisyyteen antavat tutkijalle kuitenkin mahdollisuuden tarkastella siitä, miten käräjämiehet itse määrittelivät ideaalia ja ihanteellista miestä ja naista.

Tässä luvussa tarkastelen sitä, minkälaisia äänenpainoja käräjämiehet käyttivät viitatessaan eri syytettyjen alkoholinkäyttöön, menneisyyteen ja rangaistushistoriaan, ja maineeseen ja käyttäytymiseen. Tarkastelen sitä, oliko syytetty tutkivien käräjämiesten mukaan epäonnistunut jossakin muussakin asiassa, joka ei suoranaisesti liittynyt käsiteltävään henkirikokseen — ja sitä, yhdistettiinkö epäonnistuminen miehuuden ja naiseuden ihanteisiin ja moraalisuuteen. Yhdistän pohdintaani myös ajatuksen kontrollista: kenen toiminta oli tuomittavaa, miksi ja millä perusteilla. Oliko kontrolloitavissa teoissa sukupuolittuneita eroavaisuuksia?

¹⁸⁹ Vilkuna 2010, 11–13.

¹⁹⁰ Nousiainen 1993, 326–327, 440–443; Pihlajamäki 1996, 263–268; Pihlajamäki 2004, 72–79, 132–137.

¹⁹¹ Koskivirta 2001, 138, 167–168.

2.1 Alkoholin käyttö

Alkoholi oli puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheen miesten keskisissä henkirikostapauksissa hyvin usein läsnä ja toimi väkivallan pontimena.¹⁹² Suomen historiassa alkoholinkäyttöön on aika ajoittain suhtauduttu ristiriitaisesti, jopa oikeuslaitoksen toimesta. Juopuneisuusrikollisia tietyllä tavalla ymmärrettiin ja armahdettiin. Oikeuslaitoksen, esivallan ja kansan suhtautuminen alkoholinkäyttöön oli silti usein eriarvoista. 1700-luvun talollisten miesten suhteellisen suurta alkoholinkäyttöä ei nähty yhtä ongelmallisena kuin vaikkapa naisten. Erilaisissa yhteisöllisissä juhlissa, kuten häissä, miesten ylenmääräinen humaltuminen oli ajoittain jopa odotettavaakin, kun taas naiselle humaltuminen ei ollut soveliaista.¹⁹³ Sosiaalisella asemalla ja sukupuolella oli merkitystä siinä, kuinka tuomittavana alkoholinkäyttö on nähty.

Tässä tutkimuksessa alkoholin käyttöä esiintyi neljässä kuudesta tarkasteltavasta henkirikoksesta. Esimerkiksi talollinen Antti Lång oli kovassa humalatilassa, kun hän saapui kotiinsa murhayönään tammikuussa 1813.¹⁹⁴ Antti, hänen miespuoliset matkakumppaninsa sekä syytetyt naiset Kristiina, Valpuri, Anna Maria ja Katariina olivat kaikki juoneet paloviinaa edellisen illan ja yön aikana. Miesten ja naisten alkoholinkäyttöä kuvattiin käräjillä toisistaan eroavin tavoin. Syytetyiden naisten alkoholinkäyttöä kuvattiin sanoilla *öfverlasta* ja *pläga*, joista ensimmäisellä tarkoitettiin juovuksissa olemista ja jälkimmäisellä kestitsemistä. Miesten alkoholinkäyttöä kuvattiin enemmän sanalla *förtära*, mikä tarkoittaa nauttimista. Antin humalatilaa kuvattiin sanoilla *undfägnad* ja *plågad*, ensimmäinen tarkoittaen myöskin kestitsemistä ja jälkimmäinen sitä, että Antti oli paloviinan kiusaama.

Tuomiokirjoihin kirjatut sana- ja lausemuodot antavat koko oikeusprosessin ajan ymmärtää, että Antti olisi joutunut tilanteeseen tahtomattaan, sillä [Antti] *oli niin paloviinan kiusaama että hän vihdoin meni huoneessaan sijainneelle sängylle sekä levätessään oikealla puolella nukahti heti*.¹⁹⁵ Kyseinen alioikeuden tuomiokirjamerkintä on sinällään mielenkiintoinen, että ensin sanavalinnaksi oli kirjoitettu sana *fylld*, mikä olisi

¹⁹² Ylikangas 1976, 276–284.

¹⁹³ Vilkuna 2015, 42, 302.

¹⁹⁴ Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100, s. 100.

¹⁹⁵ ”[Anders] blifvit så plågad med bränvin at han omsider lagt sig uti sin i rumme varande säng samt liggande å högra sidan genast insomnat.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.1.1813. (KA Vaasa)

tarkoittanut Antin olleen niin täynnä paloviinaa, että tämä meni sängylleen ja nukahti heti. *Fyld*-sana on kuitenkin pyritty yliviivaamaan pois, ja korvattu sanalla *plågad*.¹⁹⁶

Kyseinen lause on kirjattu yhden syytetyn, Valpuri Svefvarin omaan lausuntoon. Tulkitsen asiakohdan niin, että Valpuri itse todennäköisesti käytti sanaa *fyld*, mutta tuomiokirjaa työstänyt kirjuri korvasi tämän sanalla *plågad*. Vaikka merkintä voi vaikuttaa vähäpätöiseltä, tarkoituksenomainen sanavalinnan vaihto kyseisessä kontekstissa oli viittaus Antin uhrin aseman korostamisesta. Kyseisellä sanavalinnalla Antin omaa alkoholinkäyttöä mahdollisesti pyrittiin vieraannuttamaan hänestä itsestään. Vaikka Antin siis tiedettiin aiheuttaneen oma humalatilansa, seikkaa haluttiin tietoisesti lieventää, mahdollisesti teon karmeuden korostamiseksi. Antti oli selvästi avuton uhri korkean humalatilansa takia, mutta kaksinkertainen uhri syystä, ettei Antti ollut valinnut juopuneisuutta eli heikkoa, puolustuskyvytöntä tilaansa. Sana *plågad* esiintyy myös hovioikeuden päätöksessä.¹⁹⁷

Antin uhrin aseman korostamiselle löytyy kuitenkin perusteet, sillä Kristiina-vaimo tunnusti ehdottaneensa että Antti juotettaisiin humalaan, ja tämän nukahdettua hänet murhattaisiin, sekä ottaneensa esiin lisää paloviinaa sitä mukaa kun edellinen oli juotu.¹⁹⁸ Kristiinan tunnustus muuttikin henkirikostutkinnan kulkua niin, että naisten kirjattiin itse kestinneen itseään paloviinalla ja olleen juovuksissa, ja Antin alkoholinkäyttö toistuvasti laskettiin naisten syyksi. Huomionarvoista on tosin se, että naisten ei kertaakaan kirjattu tarjonneen Antille paloviinaa, vaan päinvastoin: Antin kirjattiin jakaneen muille ryyppyjä juodessaan itsekin.¹⁹⁹ Tuomiokirjoissa siksi onkin tulkittavissa eräänlaista ristiriitaa siitä, kuka oli viinan hankinnasta, jakelusta ja juomisesta vastuussa.

Koska Kristiina myönsi halunneensa tahallisesti juottaa miehensä humalaan sekä ottaneensa tarjolle aina lisää viinaa, olivat naiset vastuussa Antin puolustuskyvyn tahallisesta heikentämisestä viinan avulla. Toisaalta taas Antti oli itsekin hakenut viinaa

¹⁹⁶ Plåga-sana suomen kielelle käännettynä on tuska, vaiva, kiusaus, ahdistus, piina, kipu. Plågare-sana kääntyy suomeksi kiusata, vaivata, piinata, rääkätä, kiduttaa. Ahlman 1874, 548. Tuomiokirjoissa kyseinen sana muistuttaa hyvin paljon sanaa plåga, joka tarkoittaa kestitsemistä. Oman tulkintani mukaan sekä ali- että hovioikeuden tuomiokirjoissa esiintyvän plåga-sanana kirjoitusasu ja muoto eroavat samassa yhteydessä esiintyneestä plåga-sanasta.

¹⁹⁷ ”[Anders] blifvit så plågad med bränvin.” Vaasan hovioikeus 29/1813. (KA Vaasa)

¹⁹⁸ ”Hade [Christina Thomasdotter] föreslagit at om natten supa Anders Lång full och sedan han somnat å honom verkställa mordet [] framtagit mera brännevin så ofta det förre varit förtört.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

¹⁹⁹ ”[Anders Lång] utdelat några supor brännevin.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.1.1813. (KA Vaasa)

ja poistunut talosta illan ja yön aikana jopa kolme eri kertaa, ja juonut kahden miespuolisen matkakumppaninsa kanssa. Alioikeuden kirjoitustavassa saattaakin kyse olla siitä, että paloviinan alkujaankin katsottiin olleen talon miehen eli Antin omaisuutta. Tämä heijastui siihen, ettei Kristiina voinut olla se, joka jakeli ryyppyjä ja ojensi paloviinapulloa muille sillä viina ei lähtökohtaisesti ollut hänen jaettavanaan.

Kristiina ainoastaan oli siis vastuussa siitä, oliko viinaa ollut liikaa tarjolla ja siten myös siitä, oliko Antti liian juovuksissa vaiko ei. Vaikka Antti itse päätti juoda viinaa eikä hänelle sitä suoranaisesti tyrkytetty, sekä hän oli tunteja poissa taloltaan viettämässä iltaa ystäviensä kanssa, ja hän jakeli viinaa muille, katsottiin Antin humalatila kuitenkin naisten syyksi. Tällä tavalla alioikeus toisaalta halusi alleviivata Antin oikeutta omaan omaisuuteensa, ja toisaalta taas langettaa Antin humalatila naisten kontolle. Antilla oli oma tahto, mutta toisaalta taas ei. Naiset kestitsivät itse itseään ja olivat humalassa, kun taas Antti oli *heidän* kestitemänsä ja paloviinan kiusaama ja riivaama — vaikeivat naiset konkreettisesti Anttia yllyttäneet juomaan.

Alioikeuden tuomiopäätös tällä tavoin painotti Antin murhan erityisen raakoja piirteitä, sillä tuomiokirjoissa myös useaan otteeseen Antin korostettiin olleen murhan alkaessa unessa. Antin tahallinen humalaan juottaminen, tai ainakin asiailan sellaisena esittäminen, ja lopulta nukahtaminen olivat hovioikeudellekin vakavia kohtia. Nämä kohdat tekivät yhdessä muiden murhan piirteiden kanssa tapahtuneesta äärimmäisen vakavan ja halpamaisen.²⁰⁰ Ristiriitaa, jota oikeus ei kuitenkaan näyttänyt itse huomaavan, syntyi kun Antin juopuneisuustilan jatkuvasti viitattiin olleen kestitemisen seurausta niin, kuin Anttia olisi kestinnyt joku muu kuin hän itse. Sanavalinnoilla ja ristiriidalla oli omat tarkoituksensa. Antin humalatilasta oli aina vastuussa joku muu kuin hän itse.

Myös keskenmenon jälkeisiin komplikaatioihin vuonna 1818 kuolleen talollisen vaimon Anna Hintan tapauksessa käsiteltiin henkirikostutkinnan aikana syytetyn alkoholinkäyttöä.²⁰¹ Syytetystä, Annan aviomiehestä talollisesta Heikki Hintasta mainetodistuksen laatinut pappi otti kantaa syytetyn alkoholinkäyttöön kirjoittamalla Heikin suuressa määrin olevan taipuvainen vahvoin juomiin, ja niistä juopuneena hän

²⁰⁰ Murhasta tuli kaikilta kohdin raukkamainen teko. Ks. esim. Koskivirta 2001, 48–59.

²⁰¹ Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

käyttäytyi hurjasti.²⁰² Lähes vuotta aikaisemmin Annan kuolemaa käsittelevässä ensimmäisessä kärjäistunnossa kirjuri kirjoitti, että: *Aikaisemmin ei [Heikkiä] rikoksesta ole syytetty, mutta suuressa määrin on taipuvainen juopuneisuuteen ja myös nyt tavataan olevan väkevästä juomista juovuksissa.*²⁰³ Kyseinen huomio esitettiin juuri ennen Heikin omaa, ensimmäistä antamaansa lausuntoa tapahtumista. Tulkitsen kertomaa niin, että kärjämiehet halusivat huomauttaa Heikin alustavasti olevan kaikista rikoksista puhdas. Huomio on tästä huolimatta kahtiajakautunut, sillä samassa yhteydessä syytetyn myönnettiin olevan hyvin taipuvainen juopuneisuuteen. Jos Heikin jo yleisesti tiedettiin usein nauttivan liikaa alkoholia, miksei häntä ollut koskaan aikaisemmin syytetty juopuneisuudesta ja vaadittu maksamaan sakkoa?

Taustalla saattoi olla juopuneisuutta harjoittaneen sosiaalisen aseman merkittävyys ja se, kuka määritteli ihmisen juopuneisuuden olevan alkoholismia.²⁰⁴ Reino Kallio huomauttaa, että Etelä-Pohjanmaan maakunnan eri paikkakunnilla kiristyneeseen pitäjäkuriin pystyivät papiston lisäksi vaikuttamaan myös (varakkaat) talolliset, ja että todistajista ja ilmiantajista ei pikkurikosteen suhteen ollut puutetta. Kallio arvioi, että sakotettujen sosiaalisen aseman paikkakunnittaiset vaihtelut voivat olla merkki tietynlaisesta eriarvoisuudesta, jossa talollisten sakonalaisiin pikkurikoksiin ei tietoisesti haluttu ilmiantajien taholta kiinnittää yhtä paljon huomiota kuin vaikkapa palkollisten. Suhteellisen suurien vaihteluiden takia asiasta ei kuitenkaan tilastojen kautta ole saatu varmuutta.²⁰⁵ Vilkuna puolestaan kirjoittaa, etteivät samoihin sosiaalisesti ylempiin luokkiin kuuluneet mielellään ilmiantaneet omiaan. Tämä päti etenkin miesten maailmassa: ilmiantajia ei pidetty miehinä ollenkaan.²⁰⁶

Keskenmenonsa jälkeen menehtynyt Anna Hintta oli joulukuun 1818 alussa syyttänyt käräjillä miestään Heikkiä hänen pahoinpitelemisestään marraskuussa 1818, tapahtuma jota sivusin luvussa 1.1.²⁰⁷ Miestään vastaan nostamassaan kanteessa Anna väitti, että Heikki oli pahoinpidellyt tätä ollessaan korkeassa humalatilassa.²⁰⁸ Merkillepantavaa on, ettei alioikeus pyrkinyt Annan henkirikostutkinnan aikana tutkimaan kyseistä

²⁰² ”[] han i hög grad begifven så starka drycker och öfverlasta af dem känd för ett oregerligt förhållande.” Laihian kärjäkunnan välikäräjät 15.5.1820. (KA Vaasa)

²⁰³ ”Förut icke för brott varit tilltald, men i hög grad begifven på fylleri och jemväl nu befunns vara af starka drycker öfverlastad.” Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)

²⁰⁴ Ks. Vilkuna 2015, 479.

²⁰⁵ Kallio 2009, 37, 55–56, 103–111. Vrt. Ylikangas 1976, 237–238.

²⁰⁶ Vilkuna 2015, 49.

²⁰⁷ Ks. tämä tutkimus s. 22–29.

²⁰⁸ Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 2.12.1818. (KA Vaasa)

humalatilaväitettä ollenkaan. Vaikka todistajilta kysyttiin Annan henkirikostutkinnassa tarkentavia kysymyksiä marraskuisesta ja muistakin pahoinpitelykerroista, ei Heikin alkoholinkäytöstä koskaan todistajilta kysytty yhtään mitään. Muun muassa Heikkiä marraskuun 1818 heti pahoinpitelyn jälkeen nähneiltä lautamiehiltä ei kysytty, olivatko he havainneet Heikin olleen humalassa. Annan tekemä väite jäi sekä kokonaan tutkimatta että varmistamatta, ja lopuksi Heikkiä rangaistiin alija hovioikeudessa vain yhdestä juopumuskerrasta, koska hän oli huhtikuussa 1819 saapunut käräjille kovassa humalatilassa.²⁰⁹ Vaikuttaakin siltä ettei alioikeutta lähtökohtaisesti *kiinnostanut* tutkia väitettä, vaikka asiakohtaa olisi useiden tuolloin paikalla olleiden todistajien avulla ollut helppo tutkia ja todistaa tapahtuneeksi.

Anna Hintan tapauksen piirteitä tulkitsenkin niin, että syytetyn Heikin sosiaalinen asema oli aikaisemmin suojellut häntä järjestyksenpidolta. Esivallankin taholta Heikin tiedettiin juovan tiheään tahtiin, mutta syytteiltä hän oli tähän asti välttynyt. Heikkiä ei yksinkertaisesti ollut koskaan ilmiannettu kenenkään taholta. Taustalla tosin saattoi vaikuttaa myös tekijän sukupuoli. Tällöin Heikin alituinen juopuneisuus ei vielä ollut haitallista juopuneisuutta, toisin kuin esimerkiksi naisen.²¹⁰

Juopuneisuus kävi usein ilmi vasta muiden rikosten ohella.²¹¹ Esimerkiksi Kaisa Yrjäksen kuolemaa käsittelevässä oikeusprosessissa todistajat ilmiantoivat syytetyn Jaakko Yrjäksen olleen elokuussa 1804 humalassa eräällä Backin talolla. Kaisa oli kuollut keskenmenon jälkeisiin komplikaatioihin, ja huhut tämän kuoleman olosuhteista käynnistivät tapauksesta henkirikostutkinnan.²¹² Oikeusprosessissa Kaisan aviomiehen Jaakon humalatila päätyikin tiukan tarkastelun alle, ja käräjämiehet vaikuttivat hieman yllättyneen siitä, kuinka Jaakko myönsi ja kertoi olleensa humalassa. Jaakon osittaisella oma-aloitteisuudella oli vaikutusta, sillä hovioikeuden käsittelyssä suurempaa huomiota oman tulkintani mukaan saikin Jaakon ylenmääräinen juominen, eikä niinkään Kaisan keskenmenon ja kuoleman taustojen pohdinta. Huomion keskipisteessä ei siis vaikuttanut olevan se, mitä Kaisalle oli tapahtunut, vaan se, minkälainen oli ollut Jaakon humalatila eräänä elokuisena iltana.

²⁰⁹ Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 3.11.1820, Vaasan hovioikeus 76/1820. (KA Vaasa)

²¹⁰ Ks. tämä tutkimus s. 81–82.

²¹¹ Ylikangas 1973, 191–197; Vilkuna 2015.

²¹² Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

Jaakon omaa tunnustusta alkoholin liiallisesta käytöstä pidettiin hovioikeudessakin tietynlaisena luotettavuuden merkinä, johon yhdistyi Jaakon muut kertomukset. Jaakko vakuutti syyttömyyttään Kaisan keskenmenoon ja kuolemaan moneen otteeseen, kuten kerroinkin luvuissa 1.1. ja 1.3. Syyttömyyden vakuuttelu Kaisan kuoleman suhteen ja Jaakon *omat* tunnustukset ainoastaan yhdestä lyönnistä ja juopuneisuudesta selkeästi tekivät vaikutuksen kärjäistuomariin ja hovioikeuteen, sillä Jaakon oma-aloitteisuutta ja myöntyväisyyttä nostettiin esille sekä ali- että hovioikeuden tekemissä päätöksissä.²¹³ Kuten aikaisemmin kirjoitin, Jaakon vapauttavaa tuomiopäätöstä perusteltiin myös muilla asiansyhteyksillä. Kaisan tapaus kaikkinaisuudessaan viestii siitä, että juuri tässä tapauksessa Jaakon osittaisilla tunnustuksilla ja myöntyväisyydellä oli *positiivinen*²¹⁴ vaikutus.

Näkisin asian kuitenkin niin, että Jaakko on voinut tietoisesti pyrkiä viemään oikeuden huomion muualle Kaisan pahoinpitelystä ja myöhemmästä keskenmenosta ja kuolemasta. Se, että Jaakko suostui avautumaan yhdestä lyöntikerrasta sekä erillisenä ajankohtana tapahtuneesta humalatilastaan juuri hänen vaimonsa kuolemaa tutkivassa kärjäistunnossa, neljä kuukautta tapahtumien jälkeen, kertoo pikemminkin Jaakon haluttomuudesta keskustella Kaisan kuolemasta kuin huonon omantunnon puhdistamisesta ja rehellisyydestä. Jaakko olisi nimittäin voinut puhdistaa omaatuntoaan jo paljon aikaisemmin, eikä vasta Kaisan kuolemaa käsittelevän kärjäistunnon aikana. Ajankohta asettaakin Jaakon motiivit näin jälkikäteen kyseenalaisiksi, mutta oikeuteen Jaakon kertomukset ja näennäinen myöntyväisyys selvästi aikanaan tekivät vaikutuksen.

Osittain samankaltaista, alkoholinkäyttöön liittyvää harhautustaktiikkaa on havaittavissa myös edellä mainitusta Antti Långin henkirikoksesta. Yksi syytetyistä, itsellinen Anna Maria Ahlqvist vetosi murhaillan aikaiseen korkeaan juopuneisuuteensa kärjäprosessin aikana moneen otteeseen. Unohdus tuli esiin aina silloin, kun kärjämiehet kyselivät Anna Marialta tarkempia yksityiskohtia siitä, mitä hän oli Långien talolla tehnyt ja miksi hän oli puukottanut Anttia. Aluksi Anna Maria kiisti henkirikoksen osallisuutensa kokonaan. Lopussa hän myöntyi kertomaan suunnitelleensa Antin murhaa yhdessä muiden naisten kanssa, omasta motiivistaan osallistua ja jopa kysyneensä muita ihmisiä

²¹³ ”[] Jacob Yrjäs sjelf erkändt,” ”[] eget medgifvande,” ”[] egen bekännelse.” Etelä-Pohjanmaan kärjäkunta, Uudenkaarlepyyn syyskäräjät 6.12.1804, Vaasan hovioikeus 12/1805. (KA Vaasa)

²¹⁴ Normaalisti osatunnustus katsottiin syytetyn syyllisyyttä vahvistavaksi. Ks. esim. Pihlajamäki 1996, 277–279.

surmaamaan Antin. Anna Maria kuitenkin kertoi olleensa niin päihtynyt ettei hän enää muistanut sitä, oliko hän itse koskenut uhriin.²¹⁵ Anna Marian muisti vaikutti katkenneen siihen, kun hän oli astunut nukkuvan Antin luo, ja palanneen jälleen kun hän yhdessä muiden naisten kanssa lähti Långien talolta. Anna Marian korkeaan juopuneisuustilaan viitattiin myös hovioikeuden päätöksessä.²¹⁶

Mielenkiintoista Anna Marian lopullisessa osatunnustuksessa ja vetoamisessa korkeaan humalatalaan onkin se, että käräjillä myöntyneisyys tuli vasta todistajien torpparin lesken Ulriikka Silfverstenin ja uudistilallisen lesken Valpuri Ågrenin lausuntojen jälkeen. Ulriikan ja Valpurin mukaan Anna Maria oli jutellut heidän kanssaan Antin murhan jälkeen, ja kertonut seuraavaa: *Se [murha] kyllä toisesta oli onneton tapahtuma, mutta se voi siksi ei minun kohdallani mennä pahemmin kuin huonosti ja jos menen kehruhuoneelle niin sen minä olen ansainnut.*²¹⁷ Anna Maria oli hetken päästä lisännyt jo ennen Antin murhaa olleensa niin humalassa, ettei jälkeenpäin selvästi muistanut miten murha tapahtui koska hän ei muistanut milloin hän Långien torpalta palasi takaisin kotiinsa.²¹⁸

Anna Marian vaikenemalla omasta osuudestaan oikeudelle jäi epäselväksi se, kuka oli tehnyt Antille eniten väkivaltaa tai kuka antanut kuolettavan iskun. Etenkin ryhmänä toteutetuissa henkirikoksissa tämän kohdan selvittäminen oli kirjaimellisesti elintärkeää langetettavien tuomioiden takia.²¹⁹ Nyt Anna Marian korkealle humalatilalle epäsuorasti löytyikin kaksi todistajaa, Ulriikka ja Valpuri, joiden lausuntoihin Anna Maria omalla tavallaan näyttää tukeutuneen ja näiden myötä lähes kokonaan myöntäneen osallisuutensa. Anna Maria nimittäin myönsi heti Ulriikan ja Valpurin lausuntojen olevan totta, ja halusi tunnustaa osallisuutensa murhaan.²²⁰ Toisin sanoen, Anna Maria saattoi uskotella itselleen että lopulta tunnustamisesta voisi olla hyötyä, sillä nyt hänellä oli kaksi

²¹⁵ ”[Anna Maria Ahlqvisti] varit af det til myckenhet förtärde brännevinet svåra öfverlastad,” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

²¹⁶ Vaasan hovioikeus 29/1813. (KA Vaasa)

²¹⁷ ”Ja det vor vist en olycklig gång, men det kan derföre ej gå med mig vörre än illa och om jag komma på Spinnhuset så det jag mig hafva förtjent det.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

²¹⁸ ”Efter någon stund hade Anna Maria Ahlqvist åter sagt at hon enär dråpet å Anders Lång föröfvades varit så öfverlastad af drycker, at hon nu mera ej kunde tydligt mindra sig dervid tilgått äfvensom ej mindres hven han ifrån Långs Torp til sitt hemvist återkommit.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

²¹⁹ Ylikangas 1973, 164–173, 222–225; Backman 1989, 111; Koskivirta 2001, 125–126.

²²⁰ ”Anna Maria Ahlqvist, som erkände dessa vittnesmål, förklarar sig nu mera redo at bekänna sin delaktighet i det öfverklade brottet.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

todistajaa, joille hän oli jo aiemmin vakuuttanut olleensa Antin murhan aikana niin juopunut, ettei enää selkeästi muistanut iltaa. Tämän lisäksi Anna Maria oli jo aikaisemmin viitannut naisille ansaitsevansa tuomion kehruuhuoneella.²²¹ Hän itse siis jo odotti selviytyvänsä, murhaan suhteutettuna, helpolla.

Alkoholista johtuvan osittaisen muistinmenetyksen sijaan Anna Maria saattoi luonnollisesti pelätä seurauksia, mikäli hän tunnustaisi lyöneensä Anttia useaan otteeseen ja kahdella eri tekovälineellä. Muistinmenetyksen pätevyyden arviointi oli hankalaa, mutta koska muiden antamien lausuntojen mukaan Anna Maria oli ennen murhaa, murhan aikana ja sen jälkeen käyttäytynyt järjestelmällisesti ja julmasti,²²² ei Anna Marian humalatilaa vetoamisella ja kahdella todistajalla ollut merkitystä — etenkin siksi, koska Ulriikan ja Valpurin antamat lausunnot kertoivat sen, että Anna Maria oli jo aikaisemmin myöntänyt tehneensä pahasti. Anna Marian tunnustuksessa ei kuitenkaan ole merkkejä siitä, että syytetty olisi lopulta luopunut päämäärästään, eli ankaran tuomion välttämisestä. Oman tulkintani mukaan Anna Maria yritti vain vaihtaa taktiikkaa, koska hän mahdollisesti koki uuden lähestymistavan toimivan paremmin kahden todistajan avulla. Taktiikka kieltää teko vetoamalla juopuneisuuteen, puolustuskanta, jonka epäsuorasti pystyi varmentamaan kaksi todistajaa, ei onnistunut murhan vakavuuden ja muiden vahvojen todisteiden takia. Anna Marialle ali- ja hovioikeudessa langetettu kuolemantuomio, kuten Kristiinan ja Valpurinkin, pistettiin täytäntöön muutamaa vuotta myöhemmin.²²³

Maakunnan aikavälillä 1800—1825 humalassa tehdyt surmat sukupuolten välillä painottuivat Antti Långin murhaa lukuun ottamatta miesten tekemiin surmiin. Muun muassa talollista Antti Häglundia Tuovilan kylästä syytettiin vuonna 1803 sotilaan vaimon Eevan Harneskin työntämisestä ja lyömisestä niin, että tämä sai keskenmenon ja kuoli. Vastaavasti taas vuonna 1808 Uudessakaarlepyyssä kaupunginnotaari Juhani Bärlund löi vaimoaan Annaa niin pahasti, että tämä kuoli samana päivänä. Humalassa oli myös tullikirjaja Juhani Wendelin Kristiinankaupungissa 28.12.1810, kun hän löi Liisa Gabrielintytärtä kuolettavasti. Kengittäjä Jaakko Backman löi juopuneena leskirouva Elisabeth Lindahlin hengiltä maaliskuussa 1813. Lapväärtissä vuonna 1816 päihtynyt

²²¹ Tuolloin rikoksista tuomittuja naisvankeja lähetettiin työskentelemään Turun kehruuhuoneeseen. Ks. esim. Virtanen 1944.

²²² Anna Maria mm. oli iskenyt Anttia kahdella eri aseella, ja potkinut tämän ruumista murhan jälkeen. Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.-30.1.1813. (KA Vaasa)

²²³ Senaatin Oikeusosasto 132, 193/1816. (KA Helsinki)

renki Juhani Söderberg löi talollisen leskeä Kaisa Storia päähän niin, että tämä kuoli samana päivänä.²²⁴ Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki tekijät selvisivät teosta oikeudessa sakkotuomiolla, kuten tässä tutkimuksessa Heikki Hintta.

2.2 Henkirikosten osallisten ulkoisen olemuksen ja käytöksen tarkastelu

1800-luvun Iso-Britanniassa sekä Irlannissa sukupuolille asetetut ihanteet ja käyttäytymisen rajat saivat oman merkityksensä esimerkiksi henkirikosoikeudenkäynneissä. Etenkin juuri naiselta odotettiin väkivallan tekijänä tai uhrina tietynlaisia käyttäytymismalleja ja tunteiden osoitusta, jotka tekivät vaikutuksen tuomareihin, asianajajiin ja henkirikosoikeudenkäyntiä seuranneeseen yleisöön. Toisin sanoen, syytetyn ja uhrin oletetuilla mielenliikkeillä oli vaikutus oikeudenkäyntiprosessiin ja annettuun tuomioon. Sopivien tunteiden ja käytöksen osoittaminen riippui paljolti myös sen esittäjästä, surman kontekstista ja tulkitsijasta.²²⁵ Onko 1800-luvun Suomen kärjäkäsitteistä löydettävissä samankaltaisia piirteitä?

Ainakaan tämän tutkimuksen tuomiokirjat eivät täysin noudattele Iso-Britannian ja Irlannin mallia. Syytetyn käräjillä käyttäytymisestä kirjoitettiin etenkin yhdessä henkirikostapauksessa. Pääosin tuomiokirjat keskittyvät, tapauksesta riippuen, syytetyn mielentilan ja käyttäytymisen tulkitsemiseen surman aikana. Ensisijaisesti tuomarin vastuulla oli kuulustella todistajia ja esittää heille lisäkysymyksiä.²²⁶ Se, kehen ja mihin huomiota haluttiin kiinnitettävän, oli kuitenkin sukupuolittunutta.

Talollinen Matti Eerikinpoika Kosola puukotettiin kuoliaaksi helmikuun 10. päivä vuonna 1812.²²⁷ Matin vaimon Sofia Martintytär Kosolan kerrottiin olevan tapauksen pääepäilty, sillä hänen epäiltiin suostutelleen veljenpoikansa torppari Arvi Martinpoika Topparin ja itsellisen Kustaa Martinpoika Eskolan surmaamaan miehensä. Murhaa käsiteltiin hyvin pian Lapuan talvikäräjillä 1812, viikko tapahtuneen jälkeen. Yhteensä kolme päivää kestäneen tutkinnan jälkeen alioikeus tuomitsi kaikki syytetyt kuolemaan,²²⁸ mutta hovioikeus palautti tapauksen alioikeudelle uudelleen tutkittavaksi.

²²⁴ Tapaukset on poimittu Backmanin työstä, jossa Backman luetteloï epäillyt ja tuomitut henkirikokset lyhyillä tiivistelmillä. Backman 1984, 44–43, 97, 117, 129, 177–178.

²²⁵ Wiener 2006, 123; Barclay 2017.

²²⁶ Nousiainen 1993, 396–406.

²²⁷ Kuudes tässä tutkimuksessa tarkasteltava henkirikos. Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

²²⁸ Lapuan talvikäräjät 28.2.1812.

Osoittaakseen murhan suunnittelun ja toteutuksen alioikeus oli nimittäin jättänyt tutkimatta muun muassa syytettyjen murhaillan aikaista toimintaa ja mahdollisten tekovälineiden paikkansapitävyyttä. Tämän lisäksi syytetyt eivät olleet edes osittain myöntäneet tekoaan, ja Matin kuolemalta puuttui silminnäkijöitä.²²⁹

Myöhemmät välikäräjät olivat tiedoltaan kattavampia, mutta todistajilta kysytyt kysymykset eivät näytä koko tapauksen henkirikostutkinnan aikana olleen syytettyjen suhteen tasavertaisia. Vaikka myös veljenpoikien toimintaa tutkittiin intensiivisesti, Sofian käyttäytyminen ja näennäiset mielentilan arvioinnit syrjäyttivät oikeusprosessissa itse Mattia puukottaneiden veljenpoikien käyttäytymisen pohdinnan. Sofian käytöksen selvittäminen nojautui todistajille esitettyihin kysymyksiin siitä, oliko Sofian käytös poikennut hänen tavanomaisesta käyttäytymisestään. Esimerkiksi talollinen Jaakko Kalliokoski kertoi, että kun Sofia katseli miehensä Matin ruumista ja hänelle [] *kerrottiin edesmenneelle Kosolalle tehdystä julmuudesta, ei [Sofia] osoittanut pienintäkään liikutusta tai antanut kyyneleen pudota.*²³⁰ Kosolan talolla piikana työskennelleen Reetta Kosolan todistajanlausuntoon vuorostaan kirjattiin, ettei Reetta ollut havainnut Sofiassa tämän tavallisesta käytöksestä poikkeavia mielenliikkeitä tai muutoksia.²³¹

Käräjämiesten todistajille esittämät kysymykset rakentuivat sille ajatukselle, että Sofian odotettiin murhaillan aikana poikenneen tavanomaisesta käytöksestään ja osoittaneen etenkin surua. Sofian kohdalla ”normaaliudesta” ja tavanomaisuudesta poikkeamattomuus oli epäilyttävää, vaikkei kukaan määritellytkään sitä, mitä oli Sofian normaali käytös — oliko Sofia muutenkin luonteeltaan rauhallinen ja hänen tunteensa vaikeasti luettavissa. Tämä mielessä pitäen onkin kiinnostavaa, että tapausta myöhemmin uudelleen käsiteltäessä Sofian mielenliikkeet ja käyttäytyminen saivat todistajien myötä aivan uudenlaisia piirteitä. Myöhemmin osa todistajajoukosta kuvaili Sofian näyttäneen alakuloiselta ja levottomalta murhailtana, osa taas kertoi Sofian olleen pahansisuisessa ja kostonhimoisessa mielentilassa. Kuvailut tulivat siitä tulkinnasta, minkä todistajat olivat

²²⁹ Vaasan hovioikeus 23/1812. (KA Vaasa) Syytetyt kielsivät tekonsa tutkinnan loppuun asti, ja heidät määrättiin tutkintavankeuteen. Syytetyistä Arvi ja Kustaa pysyivät Korsholman linnassa vuoteen 1816 asti, Sofia taas menehtyi Korsholmassa elokuussa 1813. Vaasan hovioikeus 45/1812, 19/1813, 2/1816. (KA Vaasa)

²³⁰ ”[] förhölls om den emot afledne Kosola föröfvade grymhet, icke vist den minste rörelse eller låtit en tår fallit.” Lapuan kärjäkunnan talvikäräjät 17.2.1812. (KA Vaasa)

²³¹ ”Ej heller hade vittnet då hos Sophia förmärkt någon sinnesrörelse eller förändring uti dess vanliga uppförande.” Lapuan kärjäkunnan talvikäräjät 17.2.1812. (KA Vaasa)

muodostaneet Sofian kasvon ilmeistä ja käyttäytymisestä murhan aikana.²³² Sofian ei pelkästään odotettu toimineen tietyillä tavoilla, vaan hänen olisi myös pitänyt osoittaa tietynlaisia, muiden tulkittavissa olevia tunnetiloja.

Todistajille suunnattujen toisistaan eriävien kysymysten taustalla on luultavasti vaikuttanut myös se asia, että Sofia ei ollut itse fyysisesti koskenut mieheensä toisin kuin Arvi ja Kustaa, mutta Sofiaa epäiltiin murhan suunnittelijaksi. Tämän takia Sofian syyllisyyttä pyrittiin kartoittamaan tämän käytöksen ja ulkoisten piirteiden kuten tunteiden osoituksen kautta. Todennäköistä on, että todistajat olivat tarkkailleet Sofian lisäksi myös veljenpoikien käytöstä ja toimintaa, mutta käräjillä veljenpoikien murhaillan käytös ja tunnetilat eivät olleet selvityksen alla. Käräjämiehet olisivat voineet kysyä todistajilta myös veljenpojista tehtyjä tulkintoja kuten vihan osoittamista. Sen sijaan Arvista ja Kustaasta saa ali- ja hovioikeuden tuomiokirjoista etäisen, lähes kasvottoman kuvan. Sofian oletettua pahansuisuutta ja murhan suunnitelmallisuutta tuki hovioikeuden mielestä myös se, että kappalainen Jacob Åhlgren todisti Matin ja Sofian eläneen riidassa ja epäsovussa.²³³ Näkemykseen yhdistettiin vielä Sofian kyseenalainen menneisyys jota käsittelen lyhyesti seuraavassa luvussa.

Matti Kosolan henkirikosta käsittelevä alioikeuden käräjäoikeuden prosessi on muihin tapauksiin verrattaessa ainutlaatuinen siten, että Sofiasta käräjillä tehdyt huomiot päätyivät alioikeuden tuomiopäätökseen. Alioikeuden ensimmäisen päätöksen lopussa, sen jälkeen kun Sofiasta oli luettu ääneen papin antama hyvä mainetodistus, pöytäkirjaan kirjattiin seuraavaa: *Sofia oikeudenkäynnin kulun aikana on näyttänyt muuttumatonta kylmämielisyyttä ja käytökseltään näkyvää julkeutta, [] koskien Arvia ja Kustaata tämän suhteen ei ole mitään muistuttamista.*²³⁴ Kyseinen sivuhuomio osoittaa, että Sofian käytös ja mielenliikkeet todella olivat erityisen valvonnan alla. Tuomiokirjassa ei kuitenkaan tarkenneta sitä, mistä asioista havainto rakentui, ja oliko kommentin sanonut ääneen itse tuomari vaiko joku lautakunnasta. Sofialta odotettiin käräjäistuntojen aikana tietynlaisia tunteiden osoituksia, ja ymmärrettävästi, hyväkäytöksisyyttä. Millä tavalla Sofia oli siis käyttäytynyt julkeasti ja rikkonut ideaalia oikeudenkäynnin käytösnormistoa?

²³² ”[] synts vara nedslagen och vid orolig sinnesförfattning [] vara af ett ondskefullt och hämdgirigt sinnelag.” Vaasan hovioikeus 45/1812. (KA Vaasa)

²³³ Vaasan hovioikeus 45/1812

²³⁴ ”Sophia under loppet af Rättegången röjt en oförändrad kallsinnighet och i sitt uppförande en synbar fräckhet, [] angående Arvid och Gustaf i detta afseende icke är något att påminna.” Lapuan kärjäkunnan talvikäräjät 28.2.1812. (KA Vaasa)

Koska Sofia puolusti itseään useaan otteeseen ja vastasi muun muassa todistajien hänestä esittämiin lausuntoihin, ei kyse ainakaan ole siitä, että Sofia olisi vain itsepintaisesti pysynyt hiljaa käräjillä. Sofian ei myöskään missään vaiheessa mainittu haukkuneen tai solvanneen todistajia tai käräjämiehiä. On tosin mahdollista, että Sofia saattoi tehdä näin, muttei hänen julkeaa käytöstä haluttu sen tarkemmin toistaa tuomiokirjoissa. Sofian kylmyys saattoi siis olla tulkinta ainoastaan siitä, että tämä käyttäytyi käräjillä rauhallisesti. Tuomarinohjeissa syytetyn rauhallisuuden käräjillä taas tunnustettiin voivan olla seurausta myös muusta kuin syytetyn kylmyydestä, kuten kokemattomuudesta, ja tuomareille huomautettiin tulkintojen tekemisen vaikeudesta. Tunteiden osoitus käräjillä toisaalta oli siis asia, johon neuvottiin kiinnittämään huomiota²³⁵ mutta tulkinnoissa oli, edellä mainitusti, eroavaisuuksia.

Saattoikin olla niin, että koska todistajien ensimmäisten lausuntojen mukaan Sofia ei ollut murhan aikana näyttänyt suuria tunteita, myös kärjätuomarin oli helpompaa tulkita Sofian istuntojen aikainen rauhallisuus kylmyydeksi ja siten epäilyttäväksi. Mitä Sofiasta tehdyn havainnon taustalla loppujen lopuksi olikaan, jää arvailuksi. Varmaa on, että Sofia ei käyttäytynyt toivottavalla tavalla tai osoittanut tietynlaisia, häneltä odotettuja tunnetiloja sekä murhan aikana että murhaa käsittelevissä kärjäistunnoissa.

Tiiviissä yhteisöissä ja kylissä poikkeavuuteen, kuten esimerkiksi mielisairauteen, ei aina suhtauduttu suopeasti. Lähdeaineistona virallisista asiakirjoista ei suoraan ole luettavissa se, mikä oli normaalia, vaan se, mikä oli poikkeavaa ja siten mahdollisesti jopa yhteisön rauhaa uhkaavaa.²³⁶ Matti Kosolan tapauksessa onkin mielenkiintoista kuinka Sofian käytöksen normaalius oli hänen miehensä henkirikoksen yhteydessä kylmäävää ja poikkeavaa, mutta kahden muun syytetyn Arvin ja Kustaan käytös ja mielentilat taas hyväksyttävän normaaliuden rajoissa. Arvin ja Kustaan tunnetilat ja käytökset eivät näet missään vaiheessa olleet käräjämiesten mielenkiinnon kohteena. Arvi ja Kustaa olivat osoittaneet hyväksytyjä käytös- ja tunnemalleja kärjäistunnoissa, sillä heistä ei tarvinnut huomauttaa mitään. Vaikka vakava murha ja sen selkeä suunnitelmallisuus²³⁷ varmasti

²³⁵ Pihlajamäki 1996, 156–157.

²³⁶ Vilkuna 2010, 76. Teoksessaan Vilkuna käsittelee poikkeavuutta enemmänkin fyysisten ominaisuuksien erilaisuuksien kautta, mutta poikkeavaa oli myös ihmisen normaalista käytöksestä eriävä käytös.

²³⁷ Kuvaan henkirikoksen suunnitelmallisuutta selkeäksi sillä syytettyjä vastaan esitetyt todisteet olivat yksityiskohtaisia ja oikeudelle uskottavia. Tutkimukseni rajallisuuden ja tapauksen lähdeaineiston osittaisen puutteellisuuden takia en kuitenkaan lähde laajemmin avaamaan Matti Kosolan murhan oikeusprosessia.

järkyttikin kärjäkuntaa, ei syytettyjä kuitenkaan kohdeltu tasapuolisesti, vaan sukupuolittuneet odotukset heijastuivat siihen minkälaisia kysymyksiä todistajille esitettiin ja kenen käytökseen käräjillä kiinnitettiin erityistä huomiota — kuka osoitti poikkeavuuden eli epäilyttävyyden merkkejä, ja kuka taas ei.

Matti Kosolan tavoin myös talollisen vaimon Riitta Hakalan kuolemaa käsiteltiin hyvin nopeasti tämän kuoleman jälkeen kesällä 1825. Nimismies Joosef Timminkiä syytettiin Riitan pahoinpitelemisestä hengiltä, sillä tämä oli lyönyt Riittaa sapelilla.²³⁸ Ensimmäisessä kärjäistunnossa esiteltiin syytetty Joosef, ennen kuin hän sai oman puheenvuoron ja antoi lausuntonsa Riitan kuolemaa edeltäneestä välikohtauksesta. Joosefin käräjillä esittelyyn kirjattiin huomautus, sivulause, jossa kerrottiin nimismiehen painavan vähemmän kuin mies ja että hänen ruumiinrakenteensa oli hento.²³⁹

Syytetyn ja uhrin ruumiinrakenteeseen viitattiin kaikissa tässä tutkimuksessa tarkastelemissani tapauksissa, joissa ihmisen ruumista usein kuvattiinkin joko heikoksi tai vahvaksi. Uhria kuvatessa huomio oli piirilääkärin tekemä ja syytettyä kuvatessa kärjämiesten. Viittaus Joosefin ruumiinrakenteeseen ei sinänsä kuitenkaan sovi muiden tapausten kuvaustematiikkaan, sillä muissa henkirikostapauksissa ruumiinrakenteen kuvauksiin ei yhdistetty esimerkiksi miehisyden tai naiseuden metaforia tai vertailuja. Sivulause on luonteeltaan poikkeava myöskin siksi, ettei huomio tullut syytetyltä itseltään. Joosefin ei kirjoitettu käräjillä itse vedonneen missään vaiheessa omaan heikkoon tai hentoon, vähemmän miehen painoiseen ruumiinrakenteeseensa. Mihin huomiolla siis pyrittiin?

Tarkastelen kyseistä mainintaa miehuuden metaforana, sillä ylös kirjattu huomio Joosefin painosta oletettavasti oli tarkoitettu korostamaan ruumiin heikkoutta ja pienuutta suhteessa ”normaaliksi” miellettyyn miehen ruumiiseen. Oman tulkintani mukaan kyseisen huomion päätehtävänä oli vähätellä Joosefin miehisyttä. Huomion ylös kirjaamiseen on voinut vaikuttaa nimismiehen syyttömyyden pohjustus ja/tai väkivallan väheksyntä, vihjaus siitä, ettei Joosef olisi pystynyt aiheuttamaan Riitalle vakavia vammoja vähemmän miehekkään ja hennon ruumiinrakenteensa vuoksi. Muissa olosuhteissa miehen ruumiinrakenteen kuvaaminen heikkona tai hentona on voinut olla

²³⁸ Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

²³⁹ ”[] hördes Expeditions Fogden Timming, som är af mindre karlaväqt med späd kroppsbyggnad, öfver den emot honom gjorde angifvelse.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

miehelle häpeällistä ja alentavaa, puhumattakaan ruumiinrakenteen kuvailusta vähemmän miehekkäänä. Tällainen kuvailu voitiin helposti yhdistää naisiin ja naisellisiin piirteisiin, ja naiseuteen on usein historiassa yhdistetty negatiivisia mielikuvia.²⁴⁰ Joosefin kärjäistuntotapauksessa viittauksella on kuitenkin voitu tahallisesti pyrkiä juuri tähän: miehisyyden minimoimiseen ja täten väkivallan sekä itse teon vakavuuden vähättelyyn.

Sosiologi Jan Löfström on esittänyt, että suomalaisessa agraarikulttuurissa sukupuolten fyysiset erot eivät olleet niin intensiivisen tarkastelun ja vertailun alla kuin porvarilliskeskiluokkaisessa kulttuurissa. Löfströmin havaintojen mukaan sukupuolten ruumiinrakenteelle ei sinänsä asetettu tiukkoja muotteja, vaikka eriarvoisuutta tilanteesta riippuen esiintyikin.²⁴¹ Itse katson, että Joosefin tapauksessa arkielämästä poikkeava konteksti pitkälti määrittelee sitä, missä tarkoituksessa edellä mainittu huomio esitettiin. Henkirikosta käsittelevässä oikeusprosessissa kärjämiehet ehkä halusivat esittää Joosefin olleen jo lähtökohdiltaan se heikompi osapuoli, sillä hänen ruumiinrakenteensa ei katsottu olevan normaaliksi mielletyn miehen ruumis.

Joosef oli siis epäonnistunut perinteisen miehekkyyden saavuttamisessa, mutta tässä kontekstissa miehekkyyden vähättelemisellä ei pyritty nolostuttamaan syytettyä tai vahingoittamaan hänen mainettaan, vaan päinvastoin. Esimerkiksi jos kärjätalon ulkopuolella joku muu olisi puhunut Joosefista samaan tapaan muille ihmisille, lausahdus olisi voitu käsittää pilkaksi, jopa kunnianloukkaukseksi.²⁴² Mutta koska kyseessä oli väkivaltaista kuolemantapausta selvittävä kärjäistunto, miehekkyyden vähättelemisellä oli mahdollisesti hyötyä. Niin kauan kun Joosef käsitettiin hauraaksi tai hennoksi, vähemmän miehen painoiseksi, ei hänen Riittaa kohtaan tekemiään lyöntejä mielletty vakaviksi tai ainakaan kuolettaviksi.

Uhrin Riitan ruumiinrakenteen tarkastelun sijaan kärjäillä huomio kiinnittyi tämän luonteeseen ja käyttäytymiseen välikohtauksen aikana. Omissa lausunnoissaan Joosef kertoi Riitan olleen haluton tottelemaan, vaikka hän oli omien sanojensa mukaan vain pyytänyt Riitalta apua. Koska Riitta oli nimismiehen mukaan ollut julkea ja röyhkeä, koki

²⁴⁰ Ks. esim. Ollila 2010, 100–102: ”Monissa kulttuureissa yksi miesten suurimmista peloista on tulla leimatuksi naismaiseksi. Asenne paljastaa kulttuurin sisäisen hierarkian. Naiseutta pidetään vähempiarvoisena kuin mieheyttä.”

²⁴¹ Löfström 1999, 173–199.

²⁴² Vilkuna 2010, 103. Etenkin viranomaisen miehisyyden puutteen pilkkauksesta ks. s. 137.

hän oikeutetuksi kurittaa tätä fyysisesti.²⁴³ Lautamiehet sekä isohko joukko muita todistajia kuitenkin kuvailivat Riitan olleen ennemminkin suostuvainen ja pyytäneen Joosefilta kärsivällisyyttä. Kurittoman naisen kuvaa Riitasta ei tukenutkaan kuin yhden todistajan lausunto, ylioppilas Knut Blanckin, jonka Joosef oli erikseen vedonnut saapuvan todistajaksi.²⁴⁴ Joosefin tavoin Knutin lausunnot erosivat muiden todistajien kertomuksista siten, että Riitta oli käyttäytynyt kurittomasti ja esimerkiksi huutanut vihaisesti Joosefille. Knut myös ainoana todistajana kertoi nähneensä talon ylisillä kirveen jonka Joosef oli väittänyt Riitan ottaneen ylisille, ja jonka Joosef oli nähnyt uhkaavana. Oikeus päätyi lopulta sivuuttamaan enemmistön näkemykset, sillä Knutista saatiin hyvämaineinen papintodistus Turun Keisarillisesta Akatemiasta asti, mikä teki hänen lausunnostaan laillisesti luotettavan arvoisen.²⁴⁵

Matti Kosolan tapauksessa Sofian syyllisyys korostui siis tämän oletettujen mielenliikkeiden ja tunteiden myötä, ja Riitta Hakalan tapauksessa syytetyn Joosefin syyllisyyttä pyrittiin vähätteleämään kuvaamalla syytettyä heikoksi ja leimaamalla uhri vihaiseksi ja kurittomaksi. Muissa tarkastelemisiani henkirikostapauksissa²⁴⁶ syytetyn ja uhrin mieli- ja tunnetiloista tehtiin huomioita pääosin vain naisten kohdalla. Esimerkiksi Antti Långin tapauksessa todistaja Tuomas Matinpoika vastasi käräjämiesten esittämään kysymykseen Kristiina Långin näyttäneen olleen hyvin kiukkuinen murhan jälkeen, ja kappalainen Achtman taas kertoi Kristiinan hyvin pelästyneen näköisenä kertoneen hänelle uskovansa, että Antti oli lyöty kuoliaaksi.²⁴⁷ Liisa Sarviluoman tapauksessa todistaja torpparin leski Liisa Tuomaksentytär Honganniemi kertoi Liisan jostain olleen hyvin vihainen puhuessaan miehelleen Matille juuri ennen katoamistaan.²⁴⁸

²⁴³ ”Så hade Brita Michelsdotter blifvit otidig och stursk, hvarföre Timming slagit henne,” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 28.7.1825. (KA Vaasa)

²⁴⁴ ”[] angifne Expeditions Fogden Timming anhöll det härvid närvarande Studeranden af Nylandska nation vid Kejsarlige Universitetet i Åbo Knut Axel Blanck, hvilken vid förut upgifne tillfället å Hakala hemman varit tillstädes, kunde å ed höras.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 19.9.1825. (KA Vaasa)

²⁴⁵ ”[] hans berättelse äga laga trovärdighet.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 19.9.1825, 13.10.1825, 28.10.1825. (KA Vaasa) Oikeuden päätökseen oletettavasti vaikutti se, että tapauksessa todistajina toimineet lautamiehet olivat asemansa takia jäävillisiä. Osa heistä oli Joosefin kollegoita, nimismiehiä, ja he toimivat henkirikostutkinnassa myös lautamiehinä.

²⁴⁶ Tapauksien taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

²⁴⁷ ”[] Christina Thomasdotter synts blifva mycket onslig [] med utseende af mycken förskräckelse berättat at Långs släde varit nedblodad samt at Christina Thomasdotter befarade at Lång blifvit ihjälslagen.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.1.1813. (KA Vaasa)

²⁴⁸ ”[] Lisa Mårtensdotter, som varit mycket ond, till angifne Sarviluoma sálunda ytrat sig.” Lapväärtin kärjäkunnan talvikäräjät 16.3.1816. (KA Vaasa)

Miessyytetyjen ja -uhrien mielialoja ja tunteita ei pyritty tarkastelemaan juuri ollenkaan esimerkiksi todistajille esitettyjen kysymyksien muodoissa. Esimerkiksi Anna Hintan tapauksessa todistajilta ei kysytty, oliko syytetty Heikki jossain vaiheessa useiden todistettujen pahoinpitelyiden aikana, osoittanut tunteita tai normaalista poikkeavaa käytöstä, kuten vihaa. Koko pitkän Annan henkirikosta tutkivan prosessin aikana vain yksi todistaja itse mainitsi sivulauseessa Heikin lähteneen eräältä talolta vihaisena. Muutoin tutkinnan aikana ei missään kohdin puhuttu tai kysytty esimerkiksi Heikin mahdollisista tunne- ja käyttäytymistiloista. Tämä on mielenkiintoista etenkin siksi, koska uhrin Annan äiti Anna Mikaelintytär väitti, tulkintani mukaan jo aivan henkirikostutkinnan alussa, että Heikki oli ”vihapäissään” eli vihaisena lyönyt uhria lyömäaseella.²⁴⁹ Alioikeudella ei missään vaiheessa näyttänyt kiinnostavan tutkia kyseistä väitettä, sitä, oliko Heikki ollut vihainen.

Syytetty Matti Sarviluoman kohdalla todistajille esitetyt kysymykset taas painoutuivat siihen, oliko Matti heille puhuessaan sanonut jotain epäilyttävää, eikä niinkään siihen, olivatko he huomanneet tämän käytöksessä ja/tai tunnetiloissa jonkinlaisia muutoksia. Olisi esimerkiksi ollut mielenkiintoista tietää, oliko Matti osoittanut surun merkkejä nähdessään vaimonsa kuolleen ruumiin, kun tämä oli nostettu ylös joesta, tai miten tämä oli käyttäytynyt saadessaan tietää vaimonsa löytymisestä. Näiltä osin todistajien tulkinnat jäävät erittäin suppeiksi ja syy vaikuttaa löytyvän käräjämiesten kysymyksenasettelusta.

Näiden muutamien tapauksien myötä onkin pääteltävissä, että kiinnittyminen henkirikostapauksen osallisten tunteisiin, käytökseen ja mielialaan oli pitkälti riippuvaista tapauksen ominaispiirteistä tai, kuten aikaisemmin mainitsin, käräjämiesten pitäjäkunnittaisista eroista. Taustalla oli myös sukupuolittuneita ajattelutapoja siitä että naisen oli jollain tapaa oltava tunteellinen ja osoittaa tietynlaisia tunnetiloja, jotka taas määrittivät sitä, miten etenkin syytettyyn suhtauduttiin oikeuden tutkinnan aikana. Se, ettei miessyytetyihin ja -uhreihin tässä yhteydessä kiinnitetty juuri ollenkaan huomioita, saattoi perustua yksinkertaiselle ajatukselle siitä, että miehen kohdalla tunteiden osoittaminen olisi jollain tavalla ollut epämiehekkästä. Ajatus on kuitenkin vain arvailua, sillä käsittelyn alla oli kuitenkin henkirikos. Voisi luulla, että miessyytetyiden tunteiden osoitukset, kuten viha, olisi voinut langettaa epäilystä syytettyä kohtaan, ja siksi

²⁴⁹ ”Hafva med saskilte tillhugg i vredesmode så svåra slagit samt i öfrigt misshandlat Anna Simonsdotter.” Laihian käräjäkunnan syyskäräjät 21.10.1820. (KA Vaasa)

miestenkin tunnetiloista ja käytöksestä oltaisiin oltu yhtä kiinnostuneita kuin naisten. Näin ei kuitenkaan ollut.

2.3 Maineen ja menneisyyden arviointi: sukupuolittuneita eroavaisuuksia

Millä tavalla syytettyjen menneisyys ja maine vaikutti oikeusprosessiin, on myös mielenkiintoinen tarkastelukulma. Varhaismodernin ajan ihmisen hyvä maine ei ollut vain yksilölle vaan myös koko yhteisölle eduksi. Maine linkittyi yksilön työ- ja avioliittomahdollisuuksiin.²⁵⁰ Sukupuolten välillä on historiassa ollut tietynlaisia eroavaisuuksia, kuten esimerkiksi se, ettei naisten ja miesten aikaisempiin tuomioihin ole aina suhtauduttu samalla tavalla. Esimerkiksi 1600-luvulla miessyytetyn menneisyyden käsittely ei aina saanut yhtä negatiivisia piirteitä kuin naissyytetyn. Naissyytetyn kohdalla vanhat epäilykset ja syytteet nousivat uudelleen käsiteltäviksi, langettaen oikeudessa naista kohtaan epäluuloa, kun taas miehen aikaisemmat tuomiot eivät olleet yhtä merkittäviä enää uuden oikeustapauksen vaikutuspiirissä.²⁵¹

Vastakkaisuutta löytyy verratessa esimerkiksi nimismies Joosef Timmingin ja talollisen vaimon Sofia Kosolan menneisyyden käsittelyä käräjillä.²⁵² Sofian aikaisempi mies, talollinen Juhani Kosola oli kuollut häkään avioparin yhteisessä talossa. Sofiaa ei Juhaniin kuolemasta oltu koskaan virallisesti syytetty ja tuomittu. Juhaniin kuolema otettiin silti hyvin pian esille, heti ensimmäisten käräjäistuntojen aikana, viikko Matti Kosolan murhan jälkeen. Asian nosti esille syyttäjänä toiminut nimismies Anders Isac Vargelin, joka puhutteli kyseisessä asiassa ainoastaan muita tapauksen lautamiehiä. Heiltä hän tiedusteli sitä, mitä he tiesivät Sofian aikaisemman miehen Juhaniin kuolintavasta ja sen olosuhteista. Vargelinin esittämään kysymykseen muun muassa lautamies Eric Vähäsompi vastasi, että yleisesti Juhaniin kuoleman huhuttiin olleen Sofian tekosia. Vähäsompi myös toisti jo kuolleen talollisen Matti Ringon Sofiaa kohtaan aikoinaan esittämiä epäilyjä.²⁵³ Uudelleenherännyt epäily johti siihen, että hovioikeus määräsi

²⁵⁰ Eilola 2009, 159.

²⁵¹ Ks. esim. Karonen 2000, 60–63.

²⁵² Tapauksien taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

²⁵³ ”Men på Länsmannen Vargelins genom domstolen upgifna fråga om vittnet ej äga någon kunskap rörande den angifne Sofias förra man Bonden Johan Kosolas dödssätt, hade vittnet, at afledne Bonden Matts Ringo i lifstiden för vittnet omtalt, [] dessutom tillade vittnet att allmänt rykte förmälen, det Sophia genom oss afdagatagit dess förre man.” Lapuan kärjäkunnan talvikäräjät 17.2.1812, 19.2.1812. (KA Vaasa)

Juhanin kuolemasta tutkinnan. Koska Sofia puolsi syyttömyyttään, eikä todisteita huhuille löytynyt, hänet vapautettiin syytteistä. Juhanin kuolemaan viitattiin vielä vuonna 1816.²⁵⁴

Kun varhaismodernissa Suomessa ihmistä oli syytetty ja epäilty esimerkiksi noituudesta, noidaksi huhuttua saatettiin yhteisössä pitää silmällä pitkäänkin sen jälkeen, kun tämä oli oikeudessa syytteistä vapautettu. Syytökset eivät syntyneet myöskään tyhjiössä, vaan niiden taustalla usein oli käsityksiä muun muassa sukupuoliin liitetyistä asenteista ja ajatuksista.²⁵⁵ Leimautumiseen vaikutti yhteisössä kiertäneet huhut ja epäilyt, joita ihmiset toistivat keskinäisissä keskusteluissaan. Vanhatkin tiedot ja kokemukset saivat uuden merkityksen uusien tapahtumien tulkinnassa, kun kyse oli ihmisen maineesta.²⁵⁶

Huhujen voima johti myös Sofia Kosolan menneisyyden ja maineen kriittiseen tarkasteluun. Juhanin kuolemasta oli vuonna 1812 tullut kuluneeksi yli kolmekymmentä vuotta. Merkittävää onkin se, kuinka pian Sofialle kohtaan menneisyydessä esitetyt epäilykset ja huhut saivat uuden elämän niinkin pitkän ajan jälkeen. Nämä epäilykset olivat esivallan tiedossa, ja he pyrkivät heti tuomaan niitä esille käräjillä ikään kuin keskustelemalla keskenään. Käräjien lopussa muidenkin lautamiesten kirjattiin todistaneen, että he myös tiesivät kyseisen huhun Juhani Kosolan kuolemasta.²⁵⁷ Vaikka pappi toimitti käräjille Sofiasta hyvän mainetodistuksen²⁵⁸, Sofian maineeseen oli jo kolme vuosikymmentä sitten syntynyt särö. Yhteisössä levinneet huhut ja kuulopuheet eivät Sofian kohdalla olleet hävinneet ajan myötä. Sitä, minkälaisista painoarvoa hovioikeus loppujen lopuksi antoi Sofian menneisyydelle, on vaikeaa arvioida. On kuitenkin selvää, että omassa kylässään Sofia oli jollakin tapaa leimattu nainen jo kauan ennen Matin kuolemaa vuonna 1812.

Nimismies Joosef Timminkiä ei sen sijaan oltu koskaan oikeudessa epäilty henkirikoksesta, mutta tästä huolimatta ei hänenkään menneisyys ollut täysin tahraton. Syksyn 1825 välikäräjillä luettiin pappi Eric Forsmanilta saatu mainetodistus, jossa pappi

²⁵⁴ Vaasan hovioikeus 23/1812, 45/1812, 2/1816. (KA Vaasa)

²⁵⁵ Eilola 1997, 88–111.

²⁵⁶ Vastavuoroisesti myös uutta tietoa peilattiin vanhaan tapahtumaan ja sen tulkittamiseen. Eilola 2003, 121; Eilola 2009, 159.

²⁵⁷ ”Härvid intygade Nämnden att enligt ett redan för längre tid tillbaka gängse rykte den anklagade Sophias förre man Johan Kosola skall genom Sofias tillställning af os omkommit.” Lapuan kärjäkunnan talvikäräjät 19.2.1812. (KA Vaasa)

²⁵⁸ Kappalainen Jacob Åhlgren kirjoitti, että ennen Matti Kosolan kuolemaa Sofialle oli pidetty suuressa ja korkeassa arvossa. Lapuan kärjäkunnan talvikäräjät 28.2.1812. (KA Vaasa)

kuvaili Joosefia ja tämän historiaa. Todistuksen alussa Forsman huomautti Joosefin nauttineen ehtoollista ja olevan [nuhteeton] *mutta hänen erittäin kiivas mielenlaatu on kuitenkin useilla kerroilla vietellyt hänet ylenpalttisuuteen; Etenkin heikompi sukupuoli on ollut hänen epäsuopeutensa kohde, mistä useiden esimerkkien joukosta ainoastaan Torppari Juhani Rautamäen vaimo Anna Jaakontytär voidaan mainita, joka hänen [Joosefin] pitkän ajan ankaran käsittelyn seurauksena sai keskenmenon.*²⁵⁹

Syyttäjä Nils Gustaf Polvianderin määrättiin käräjillä ottavan selvää Anna Jaakontyttären kohdistuneesta pahoinpitelystä, jota käsiteltiinkin lyhyesti seuraavassa kärjäistunnossa. Joosef oli elokuussa vuonna 1810 pahoinpidelty Annaa sekä tämän poikaa, ja Anna oli kertonut saaneensa keskenmenon pian pahoinpitelyn jälkeen. Joosef oli hartaasti vaatinut itseään vapauttavaksi keskenmenon aiheuttamisen syyttestä, sillä Annan raskautta eikä keskenmenoä voitu konkreettisesti todistaa. Toukokuussa 1811 Vaasan hovioikeus tuomitsi Joosefin yhteensä kahdeksasta Annaan ja tämän nuoreen poikaan kohdistuneesta lyönnistä maksamaan sakon, ja keskenmenoä koskeva kanne hylättiin.²⁶⁰

Joosefin historiasta, eritoten mainetodistuksen kertomana, ei enää tämän jälkeen käräjillä puhuttu. Anna Jaakontyttären kohdistuneeseen pahoinpitelyyn ei ainakaan julkisesti käräjillä enää viitattu, ja vielä vähemmän huomiota saivat papin sanat Joosefin *useista* pahoinpitelykerroista, väitetyistä sellaisista, jotka olivat kohdistuneet eritoten naisiin. Pappi oletettavasti itsekkin tiedosti sen, ettei hän olisi voinut kirjoittaa mainetodistukseen Joosefin pahoinpitelyiden uhrien nimiä sillä sellaisella toimenpiteellä olisi voinut olla negatiivisia seurauksia väkivallan uhreille. Tästä huolimatta pappi oli ollut yllättävänkin rohkea, sillä hän on kirjoittanut mainetodistukseen kuvaelman siitä, että Joosef on useita kertoja ollut väkivaltainen ja eritoten naisia kohtaan. Toisaalta taas pappi myös päätyi vähättelemään Joosefin vastuuta viittaamalla Joosefin mielenlaadun viettelään *hänet*

²⁵⁹ ”[klanderlös] men hans mycket häftiga sinnelag har dock flere resor förledt honom till ytterlighet; I synnerhet har det svagare könet varit ett mål för hans omildhet, hvarpå ibland flere exempel endast Torparen Johan Rautamäkis hustru Anna Jacobsdotter må anföras, hvilken för längre tid tillbaka med den hårdhet af honom handterades att hon fick missfall.” Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 19.9.1825. (KA Vaasa)

²⁶⁰ Oikeus ei pystynyt jälkikäteen varmentamaan oliko Anna edes ollut raskaana, ja mikäli hän oli ollut, ei keskenmenoakaan voitu varmentaa. Tämän varmentaminen olisi vaatinut lääketieteellistä osaamista, eikä lääkäri ollut oletettavasti tutkinut Annaa. Asiakohdan tarkistaminen vaatisi kuitenkin kyseisen pahoinpitelytapauksen tuomiokirjoihin tutustumista. Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät 13.10.1825. (KA Vaasa)

ylilyönteihin. Papin huomio onkin tulkittavissa jonkinlaiseksi perusteluksi: ikään kuin Joosef ei voinut luonteelleen mitään, jolloin teoissakin oli anteeksi antamisen varaa.

Papin väitteet, lukuun ottamatta Anna Jaakontyttären tapausta, oli kuitenkin helppo sivuuttaa käräjillä sillä muista tapauksista ei ollut todisteita.²⁶¹ Joosefin aikaisempaa väkivaltaisuutta ei enää muutoin missään vaiheessa Riitan oikeusprosessin aikana tuotu esille, ja Anna Jaakontyttären tapauksen esille tuomisellakaan ei ollut minkäänlaista, edes näennäistä vaikutusta oikeuskäsittelyyn. Joosefilta ei itseltä kertaakaan käräjillä kysytty selvennystä Anna Jaakontyttären pahoinpitelystä ja siitä seuranneesta sakkotuomiosta. Joosefin menneisyyttä ei myöskään haluttu kartoittaa todistajien avulla. Joosefin menneisyydestä ei kysytty häneltä itseltään tai todistajilta kertaakaan, ja tämän asiakohdan suhteen tapaus poikkeaa muista tässä tutkimuksessa tarkastelemistani henkirikostapauksista.

Joosef Timmingin ja Sofia Kosolan menneisyyden käsittelyt käräjillä poikkesivat toisistaan, vaikka niissä oli tiettyjä samankaltaisuuksia. Sofian epäiltiin tahallaan häämyrkytyksen avulla surmanneen aikaisemman puolisonsa, epäily, joka kumpusi vuosikymmeniä vanhoista huhuista. Henkirikosepäily tosin oli jo luonteeltaan vakavampi kuin pelkkä pahoinpitely, tai useampi sellainen. Joosefin aikaisempaa sakkotuomiota pahoinpitelystä tai papin kertomaa muuta väkivaltaa naisia kohtaan ei pyritty tuomaan esille juuri ollenkaan, vaan mainetodistus ikään kuin unohdettiin. Hänestä tehdyllä papintodistuksella tai aikaisemmalla sakkotuomiolla pahoinpitelystä ei käräjillä tai hovioikeudessakaan ollut minkäänlaista painoarvoa, ja Joosefin menneisyydestä vaiettiin.

Uhrin vammat ja kuoleman olosuhteet saattoivat myös osaltaan vaikuttaa siihen, miten nais- ja miespuolisten syytetyiden menneisyydestä puhuttiin käräjillä. Esimerkiksi torppari Antti Långin murha tammikuussa 1813 vaikutti järkyttäneen yhteisöä teon poikkeavuudella.²⁶² Antin vaimo Kristiina oli suostutellut sotilaan leski Valpuri Svefvarin ja itsellisen Anna Maria Ahlqvistin murhaamaan miehensä. Saman vuoden tammikuisilla käräjillä syyttäjä Uddin huomautti, että Valpurin ja Anna Marian paheellinen elämä oli

²⁶¹ Ylikangas huomauttaa, että papit usein kuvailivat syytettyjen mainetta hyvinkin synkästi vaikka joutuivat myös kertomaan, jos syytettyä ei rikoksista oltu syytetty ja rangaistu. Syytetyn kuvailu negatiivisessa valossa saattoi perustua henkirikostapauksen todistajien uhkailuun tai lahjontaan. Ylikangas 1976, 206.

²⁶² Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

kaikkien tiedossa.²⁶³ Saman henkirikostutkinnan lopussa heistä luettiin papin antamat mainetodistukset. Pappi kertoi Valpurin ainoastaan taistelleen käräjillä varkaussyytöstä vastaan vuonna 1812.²⁶⁴ Anna Mariasta pappi ei tiennyt juuri muuta, kuin että hän on ”löyhä ja myös epäilty kaikenlaisista tempuista.”²⁶⁵ Mainetodistuksien jälkeen käräjämiehet itse kuulustelivat syytettyjä heidän menneisyydestään. Heidän kysymysten myötä tuomiokirjoihin kirjattiin huomiot, että Valpuri oli tuomittu ja rangaistu kesällä 1812 tekemästään varkaudesta ja: *Vaikka häntä [Valpuria] ei mistään muusta rikoksesta ole laillisesti syytetty siitä huolimatta [hänet] yleisesti on tunnettu paheellisena naisena.*²⁶⁶ Anna Maria oli vuorostaan taas eronnut aviomiehestään syyllistyttyään huoruusrikokseen ja tämän jälkeen: [] *useiden vuosien ajan syytetty varkauksista, juopuneisuudesta ja muista rikoksista, vaikka häntä ei ole vastuuseen niistä toimitettu.*²⁶⁷

Valpurin ja Anna Marian menneisyyteen pureuduttiin kiinni intensiivisyydellä, jollaista ei ole nähtävissä muissa tarkastelemisiani tapauksissa. Kiinnostavaa onkin huomioida miten Valpuria ja Anna Mariaa tässä yhteydessä syytetään vielä *muista rikoksista*, joita ei etenkään Valpurin kohdalla sen tarkemmin eritelty. Ylös kirjatuihin huomioista välittyykin vihjaus siitä, että naissyytetyt todella olivat isompia rikollisia kuin mitä heidän viralliset rangaistushistoriansa antoivat ymmärtää. Tietyllä tapaa naiset olivat tosin ”onnistuneet välttämään” rangaistukset näistä muista rikoksista, sillä heitä ei virallisesti niistä oltu vaadittu edesvastuuseen. Kyseessä oli tieto epäillyistä rikoksista, joita ei pystytty varmentamaan. Se mistä nämä tiedot kumpusivat jää kuitenkin arvailun varaan, sillä tapauksen todistajat eivät omissa lausunnoissaan oma-aloitteisesti kertoneet mitään syytettyjen menneisyydestä eikä heiltä tuomiokirjojen perusteella tällaisista asioista myöskään kysytty mitään.

Epäilen ettei käräjämiesten tarkoituksena ollutkaan virallisesti syyttää naisia myös muista rikoksista ja saada heitä niistä vastuuseen, vaan huomioiden tekemisen taustalla oli murhasta syytetyiden maineen kyseenalaistaminen. Tällä käräjämiehet saattoivat pyrkiä pahentamaan syytetyiden henkilökuva ylempiä oikeusasteita varten. Antti Långin murha

²⁶³ ”Ehuru dessa qvinnors lastbara lefnad vore allmänt känd.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 28.1.1813. (KA Vaasa)

²⁶⁴ Maalahden välikäräjät 29.1.1813.

²⁶⁵ ”[] ostadig och misstäckt för hvarjehanda omständigheter.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

²⁶⁶ ”Ehuru hon ej för något annat brott blifvit Lagliga titalad likväl allmänt är känd för en lastfull qvinna.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

²⁶⁷ ”[] uti flere års tid varit belyktad för tjufnader, fylleri och flere brott, ehuru hon ej blifvit til ansvar derfore befordrad.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

oli luonteeltaan poikkeuksellinen, ja kaikki tekijät haluttiin saada teosta edesvastuuseen — tekijät, joiden *yleisesti* tiedettiin olevan ikään kuin paatuneita rikollisia. Ehkä näiden havaintojen pääasiallisena tarkoituksena olikin tehdä juuri tämä asia selväksi itse kuolemantuomioita arvioivalle ja niiden lopullisista päätöksistä tekeväälle keisarille. Ali- ja hovioikeudessa kuolemaan tuomittu kolmikko, Kristiina, Valpuri ja Anna Maria nimittäin yrittivät useita kertoja vedota keisariin, jotta tämä armahtaisi heidät kuolemanrangaistukselta.²⁶⁸

Syksyllä 1815 Isojoesta kuolleen löydetyn itsellisen Liisa Sarviluoman henkirikostutkinnassa tarkasteltiin syytetystä tehtyä mainetodistusta.²⁶⁹ Pappi kirjoitti Liisan aviomiehestä ja tämän kuoleman aiheuttamisesta epäilystä itsellisestä Matti Sarviluomasta mainetodistuksen, joka omalla tavallaan löi laudalta kaikkien tässä tutkimuksessa tarkastelemieni henkirikostapauksien mainetodistukset. Matti oli papin mukaan: *Elänyt epäkristillistä ja irstasta elämää, tehnyt [itsensä] kelvottomaksi Armon Kappaleen nauttimiseen, on tunnettu varkaudesta ja näpistelystä [ja] usein syytetty varkaudesta ja turmiollisesta elämästä.*²⁷⁰ Papin Matista antama mainetodistus oli edellä olevien lainauksien mukaan hyvin graafinen, vaikkei pappi varkaussyytöksiä lukuun ottamatta eritellytkään muita väitetyjä Matin tekemiä rikoksia tai elämäntapaa. Tulkintani mukaan Matti oli ainakin menettänyt oikeutensa nauttia ehtoollista. Alioikeus suhtautui mainetodistukseen vähintäänkin varauksella, sillä papin väitteet eivät saaneet vastakaikua muun muassa todistajille tai itse syytetyille esitettyjen kysymysten muodossa. Tapauksen lautamiehet ja syyttäjät pysyivät hiljaa, eivätkä maininneet mitään yleistä tietoa Matista. Matin turmiollisen ja irstaan elämän taustat eivät koskaan avautuneet, sillä niistä ei kysytty tai mainittu mitään.

Uhrin menneisyyteen ja elämään ottivat käräjämiehet kantaa kahdessa henkirikoksessa. Talollisen Matti Kosolan tapauksessa syyttäjä Vargelin otti kantaa Matin maineeseen

²⁶⁸ On huomautettava, että syytetyiden maineesta alioikeudessa tehdyt huomiot eivät päätyneet enää ainakaan hovioikeuden päätökseen. Vaikka Keisarillisen Majesteetin omat päätökset nojaavat Vaasan hovioikeuden tuomiopäätökseen, pidän hyvin mahdollisena, että ylemmät oikeusasteet kuten Keisarillinen Majesteetti tarkastelivat myös alioikeuden tekemää tutkintaa. Tämän asian tarkistaminen vaatisi lähempää tutustumista tapauksen kaikkiin ylempien oikeusasteiden pöytäkirjoihin. Siihen eivät kuitenkaan tämän tutkimuksen resurssit enää riitä. Senaatin Oikeusosasto 132, 193/1816. (KA Helsinki)

²⁶⁹ Tapauksen taustoista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

²⁷⁰ ”Fört en ockristen och liderlig vandel, gjort ovärdig till Nåde Medlens åtnjutande, varit beryktad för snatteri och tjufnad [] ofta föregifven tjufnad och förderlig lefnad” Lapväärtin kärjäkunnan talvikäräjät 19.3.1816. (KA Vaasa)

yhteisössä, sillä hän kertoi edesmenneen elämän olleen moitteetonta.²⁷¹ Vargelinin huomautusta tuki papin antama hyvä mainetodistus Matista. Liisa Sarviluoman tapauksessa lautamiehet huomauttivat käräjillä, että Liisa oli elinaikanaan käytökseltään ollut siveä.²⁷² Myös nimismiehenä toiminut Vargelin ja lautamiehet eivät kuitenkaan perustelleet esittämiään kommentteja millään lailla, eli siis sitä, mihin heidän tietonsa henkirikoksen uhrin yleisesti tiedetystä maineesta tai käytöksestä papin antamien mainetodistuksien rinnalla perustui.

Yhteenvedon totean, että käräjämiehet itse ottivat, tapauksesta riippuen, kantaa siihen millaisena syytetty ja uhri oli yhteisössä nähty. Lautamiesten, nimismiesten ja syyttäjän näkemykset päätyivät tuomiokirjoihin, joten niillä selvästi nähtiin olleen merkitystä henkirikostutkinnan kannalta. Se, mistä nämä yleisiksi tiedoiksi leimatut tiedot kumpusivat, ei kuitenkaan ole missään määrin selkeää. Onkin aiheellista pohtia, mistä tuomarin, syyttäjän ja lautamiesten ”yleisten tietojen” tapauskohtaiset erot mahdollisesti juontuivat. Mihin perustui tieto Valpurin ja Annan paheellisuudesta, tai Liisan näkeminen siveänä ihmisenä? Miksei taas Matti Sarviluoman elämää tai mainetta puitu käräjillä lainkaan?

Vilkuna huomauttaa, että tuomarin yleinen tietämys ja paikallistuntemus vaikutti merkittäväällä tavalla henkirikostutkinnan kulkuun.²⁷³ 1600-luvun Suomen jälkimmäisellä puoliskolla lautamiesten tehtävänkuvakin muuttui siten, että he yhä enemmän avustivat käräjillä toiminutta tuomaria tiedon hankinnassa ja arvioinnissa. Kyse oli *yleisinä* tunnetuista tiedoista, joita lautamiehet keräsivät asioista ja ihmisistä kärjäsälin ulkopuolella ja toivat tuomarille esille tutkinnan aikana. Aluksi tiedonkeruu näyttää rajoittuneen vain siviiliasioihin, kuten maanomistusriitoihin.²⁷⁴ Lautamiesten kerrotaan kuitenkin hankkineen tietoa myös rikostapauksien osallisista.²⁷⁵ Kyseiseen tietoon nojautuen onkin selkeää, mistä tämän tutkimuksen lautamiesten ja syyttäjänä toimineiden nimismiesten kommentit kumpusivat: muilta yhteisön ihmisiltä. Epäselväksi silti jää se,

²⁷¹ ”[] den aflidnes vandel vitterligen varit klanderlös.” Lapuan kärjäkunnan talvikäräjät 19.2.1812. (KA Vaasa)

²⁷² Lautamiesten Liisasta tehtyjen kommenttien taustalla vaikutti olevan itsemurhan epäilyksen poissulkeminen, sillä lautamiehet kertoivat että Liisa oli mielenlaadultaan ollut selvä. ”Nämnden jemväl intygat, det nu mera afledna Lisa Mårtensdotter uti lifstiden varit af redig sinnesförfattning samt anständig upförande.” Lapväärtin kärjäkunnan välikäräjät 26.1.1816. (KA Vaasa)

²⁷³ Vilkuna 2009, 324.

²⁷⁴ Letto-Vanamo 1987, 126–137; Letto-Vanamo 1991, 39–41.

²⁷⁵ Nousiainen 1993, 496–507; Saarimäki 2010, 155.

miksi joissakin tapauksissa käräjämiehet näyttivät saaneen syytetyistä hyvin yksityiskohtaista tietoa, ja toisten syytettyjen kohdalla käräjämiehet vaikenivat kokonaan.

Voi olla, että henkirikostapauksen eri piirteiden vakavuudet määrittivät sitä millä tavalla käräjämiehet puhuivat syytettyjen maineesta ja menneisyydestä käräjillä. Esimerkiksi Matti Sarviluoman käytös ja maine mitä suuremmalla todennäköisyydellä olivat myös käräjämiesten tietoisuudessa,²⁷⁶ mutta koska itse henkirikosta koskevat todisteet Mattia vastaan olivat heikkoja, eivät käräjämiehet kokeneet aiheelliseksi nostaa esille syytetyn elämäntapoja ja menneisyyttä. Vertailukohtana Antti Långin murha taas oli kaikin puolin poikkeuksellinen ja suhteellisen helposti todistettavissa, jolloin murhasta syytetyt naiset oli helpompi leimata muutenkin paheellisiksi rikollisiksi.

Surman piirteiden vakavuus ei kuitenkaan voinut olla ainoa määrittävä tekijä, vaan taustalla saattoi olla myös sukupuolittuneita ajatuksia siitä, ketä syytettiin mistäkin rikoksesta. Esimerkkinä haluan verrata torppari Antti Långin murhasta syytettyä itsellistä Anna Maria Ahlqvistia ja raskaana olleen vaimonsa kuoleman tuottamuksesta syytettyä talollista Heikki Hinttaa, joiden alkoholinkäyttöä käsiteltiin kovin eri tavoin. Anna Marian kohdalla käräjämiehet omaehtoisesti toivat esiin yleisenä väitetyt tiedon siitä, että häntä on vuosien ajan syytetty muun muassa juopuneisuudesta, muttei koskaan saatu tuomittavaksi asti. Kuvaa juopuneisuutta harrastaneesta Anna Mariasta vahvisti myös se, että tämä myönsi juoneensa paloviinaa Antin murhan aikana. Vaikka Heikin kirjattiin käräjämiesten toimesta olleen suuressa määrin taipuvainen juopuneisuuteen, ei häntä juopuneisuudesta koskaan oltu edes syytetty — eivätkä käräjämiehet kirjoittaneet Heikin ikään kuin välttyneen juopuneisuussyytteiltä ja -rangaistuksilta, kuten Anna Marian viitattiin välttyneen. Kuten huomautin luvussa 2.1., käräjämiehiä ei myöskään kiinnostanut tutkia väitettä siitä, oliko Heikki pahoinpidellyt vaimoan humalassa.²⁷⁷

Syynä voi olla se, että naisen juopottelu teki naisesta paheellisen, mutta miehen juopottelua ei nähty yhtä paheellisena, jos ollenkaan.²⁷⁸ Heikin raskasta alkoholinkäyttöä ja siitä seurannutta käytöstä ei nähty ongelmallisena tai paheellisena edes papin taholta, joka kuvaili Heikin humalassa käyttäytyneen vain ”hurjasti”.²⁷⁹ Käräjämiesten ja jopa

²⁷⁶ Matti oli asunut paikkakunnalla jo 8 vuotta, eli hän ei ollut yhteisölle uusi ja vieras ihminen.

Lapväärtin käräjäkunnan talvikäräjät 19.3.1816. (KA Vaasa)

²⁷⁷ Ks. tämä tutkimus s. 60–62.

²⁷⁸ Vilkuna 2015, 407, 508. Ks. myös Eilola 2002, 115–121.

²⁷⁹ 1700-luvulta lähtien papisto myötävaikutti alkoholinkäyttöä koskevan lainsäädännön kiristymiseen. Vilkuna 2015, 42.

papin suopeahkoa suhtautumista Heikin juopuneisuuteen kuvastaa myös se, että tapauksessa todistajana kuultu talollinen Mikael Hintta jollain tapaa yhdisti Heikin alkoholinkäytön olleen erittäin paheellista elämää.²⁸⁰ Se, etteivät käräjämiehet missään vaiheessa yhtyneet todistajan toteamukseen, onkin tulkittavissa Heikin alituisen juopuneisuuden vähättelyksi. Heikin alkoholintäytteinen elämä ei ollut käräjämiesten määritelmän mukaan vielä paheellista, toisin kuin Anna Maria Ahlqvistin. Eriarvoisen suhtautumisen taustalla saattoi vaikuttaa myös se, että Anna Maria oli itsellinen — alemman sosiaaliluokan naisten ja etenkin itsellisten naisten juopottelu oli varhaismodernissa Suomessa erityisen valvonnan alla.²⁸¹

Toisena esimerkkinä voi verrata sitä, etteivät lautamiehet tai nimismiehet ottaneet minkäänlaista kantaa Matti Sarviluoman maineeseen tai käyttäytymiseen. Matti ja hänen vaimonsa olivat itsellisiä eli tuon ajan irtolaisia, ja itselliset majoittuivat muiden taloilla maksaen asumisensa tekemällä erilaisia työtehtäviä.²⁸² Voisi kuvitella, että irtolaiselämää muiden taloilla viettäneen Matin kyseenalainen käytös, joka tuli ilmi papin antamassa mainetodistuksessa, olisi ollut lautamiehillä helppo selvittää ja tuoda esiin mikäli he eivät jo Matista elämästä olleet tietoisia. On mahdollista, että vaikka pappi näki Matin eläneen turmiollista ja irstasta elämää, näkemykseen eivät voineet lautamiehet samaistua. Ehkä Matin elämäntavassa ei käräjämiesten mukaan ollut mitään vielä niin väärää, että sitä täytyisi ruotia henkikirikostutkinnassa.

Toisaalta taas lautamiesten ja syyttäjän hiljaisuuteen saattoi vaikuttaa tiedonkeruun puutteellisuus niin, etteivät pitäjän ihmiset yksinkertaisesti uskaltaneet avautua Matista ja tämän elämästä, sillä keskeiset todisteet tätä kohtaan olivat hyvin vähäisiä. Tällöin taustalla saattoi olla puukkojunkkari-ilmiölle ominaista terroria eli todistajien uhkailua tai lahjontaa — tai sitä, että todistajat itsekin tiedostivat kyseisen tapauksen oikeudelliset kipukohdat, mikä taas vuoroiltaan olisi merkki tavallisen kansan hyvästä oikeustietämyksestä.

Eriarvoista naisten ja miesten rikoksiin sekä maineeseen suhtautumista vahvistaa esimerkiksi se, että Ruotsissa 1700- ja 1800-luvuilla salavuoteudesta tai huoruudesta harjoittaneista tuomittuihin naisiin suhtauduttiin negatiivisemmin kuin samasta

²⁸⁰ ”Att angifne Henric Hintsas, som i högsta grad är begifven på fylleri, förer en högst lastbar lefnad.”
Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819. (KA Vaasa)

²⁸¹ Vilkuna 2015, 409.

²⁸² Ks. esim. Saarimäki 2010, 37–38.

rikoksesta tuomittuun mieheen. Salavuoteudesta tai huoruudesta rangaistuksen saaneeseen naiseen ei enää esimerkiksi kirkon kirjoissa viitattu piikana taikka leskenä, vaan *naisihminenä*²⁸³, sanalla, jolla tunnistettiin huonomainen nainen. Sen sijaan samaisista rikoksista tuomitut miehet eivät saaneet tällaista leimaa, ja heihin viitattiin edelleen esimerkiksi sotilaina tai renkinä. Tällainen rikostuomio ei vaikuttanut negatiivisesti miehen maineeseen, ainakaan yhtä konkreettisesti kuin mitä naisen.²⁸⁴ Myös 1800-luvun jälkipuolen Iso-Britanniassa naisilla oli hankalampaa päästä eroon tehdyn rikoksen stigmasta kuin miehillä.²⁸⁵ Kyse voikin siis olla siitä, että tarkastelemissani tapauksissa lautamiehet eivät käräjillä tuoneet epäiltyjä rikoksia, mainetta ja kyseenalaista syytettyjen menneisyyttä miesten kohdalla esille, sillä miesten ja naisten sakonalaisiin rikoksiin suhtauduttiin eriarvoisuudella. Nykytermeillä tilannetta voisi kuvailla niin, että mies oli käräjämiesten edessä syytön (kaikista rikosepäilyistä ja huonosta maineesta) niin kauan kunnes toisin todistetaan, kun taas naisiin kohdistuneet rikosepäilyt ja yleinen tieto huonosta maineesta tekivät heistä käräjämiesten edessä entistä enemmän syyllisiä.

Pitäjäkunnittaiset erot käräjämiehissä saattoivat myös sukupuolittuneiden asenteiden lisäksi olla yksi syy käsittelyiden eroavaisuuksille. Syiden pohtiminen vaatisi kuitenkin laajemman lähdemateriaalin tarkastelun, erityisesti niiden mahdollisten syiden, jotka motivoivat käräjämiehiä (lautamiehiä, syyttäjiä, nimismiehiä) avautumaan syytetyn ja uhrin yleisesti tiedetystä maineesta.

Kun kyse oli avioparin yhteisestä menneisyydestä, todistajien lausunnot käräjillä avasivat pariskunnan elämää paljon laajemmasta näkökulmasta kuin papin kirjoittamat mainetodistukset syytetystä ja uhrista. Historioitsija Marie Lindstedt Cronberg on havainnut, että 1800-luvun puolivälin Ruotsissa avioparien keskinäistä väkivaltaa käsiteltiin eri tavoin eri yhteyksissä, kun tarkastelun alla oli avioeron myöntäminen. Kirkko ja tuomioistuin eivät niinkään olleet huolestuneita miehen ajoittain jopa raa'astakin väkivallasta ja naisen suojelemisesta, vaan avioliiton säilyttämisestä kristinuskon oppien mukaisesti. Vaikka avioeron saaminen oli helpompaa kuin vaikkapa

²⁸³ ”kvinnfolk/kvinnsperson/kona/qvinnan” Salavuoteus tarkoitti naimattomana harjoitettua seksuaalista sukupuoliyhteyttä, huoruutta oli harjoittaa sukupuoliyhteyttä naimisissa olevan ihmisen kanssa. Tässä tutkimuksessa huoruusrikoksesta tuomittuun Anna Maria Ahlqvistiin viitattiin Senaatin Oikeusosaston virkakirjeissä termillä ”qvinnan” eikä itsellisenä ”inhyses” kuten alioikeus häneen usein viittasi. Senaatin Oikeusosasto 132, 193/1816.

²⁸⁴ Lindstedt Cronberg 1997, 236–241.

²⁸⁵ Emsley 1999, 153–154.

1700-luvulla, sen saannista tehtiin tarkoituksellisesti hankalaa ja monimutkaista.²⁸⁶ Aviomiehen vaimoan kohtaan käyttämä fyysinen väkivalta ei ideaalisella tasolla ollut hyväksyttävää, mutta siitä ei myöskään rangaistu. Etenkin miehen käyttämää väkivaltaa piilotettiin avioparin keskinäisen *eripuraisuuden* ja *riitaisuuden* käsitteiden taakse, ja naista painostettiin pysymään väkivaltaisessakin avioliitossa korostamalla tämän oman käytöksen parantamista, jottei aviomies saisi syytä pahoinpitelyyn.²⁸⁷

Omien tarkastelemieni Etelä-Pohjanmaan henkirikoksien taustalta löytyy hyvin samankaltaisia ellei jopa identtisiä piirteitä. Piilossa olevaa kotikuritusta ja yksipuolista tai molemminpuolista väkivaltaa saattoi jollain tasolla olla lähes jokaisessa tarkastelemani henkirikoksen taustalla. Sofia ja Matti Kosolan kuvailtiin eläneen epäsovussa ja riidassa, kuten myös Kristiina ja Antti Långin, Anna ja Heikki Hintan sekä Liisa ja Matti Sarviluoman. Jaakko Yrjäs taas kertoi lyöneensä vaimoan vain korville, jota saatettiin pitää kotikurituksena.²⁸⁸ Joissakin tapauksissa todistajat tarkensivat avioparin riitaisuutta ja sitä, kumpi oli ollut syyllinen väkivaltaan. Todistajien lausunnot, kuten aikaisemmin havainnoin, olivat tietyllä tapaa sukupuolittuneita. Sen lisäksi ne olivat ajoittain ristiriidassa keskenään. Esimerkiksi Liisa Sarviluoman kuolemaa käsittelevillä käräjillä osa suoraan myönsi tienneensä Liisan ja Matin keskinäisestä riitaisuudesta, osa taas vetosi siihen, ettei koskaan ollut nähnyt heidän välillään mitään merkkejä riitaisuudesta tai epäsovusta.

Taustalla saattoi vaikuttaa todistajien erilaiset arvomaailmat. Joillekin fyysinen väkivalta naista kohtaan on voitu nähdä hyväksyttävä kurinpitotoimenpiteenä, jolloin itse väkivallassa ja avioliitossa ei nähty minkäänlaista riitaisuutta tai eripuraisuutta. Joillekin taas jo havainnot pariskunnan kiivaista sananvaihoista saattoivat merkitä sitä, että aviopari eli keskenään riidassa. Todistajien havainnot saattoivat siis osaltaan perustua jo ihmisen omaan arvomaailmaan ja subjektiivisuuteen, siihen, minkä kukin näki ongelmallisena ja minkä taas ei.

Sukupuolittuneeksi alioikeuden oman suhtautumisen tekee tosin se, että henkirikoksesta syytettyjen naisten Sofia Kosolan ja Kristiina Långin kohdalla pitkäaikainen epäsovu ja riitaisuus yhdistettiin heidän toimintaansa näkyvästi myös hovioikeudessa asti. Pariskunnan pitkäaikainen epäsovu synnytti katkeruutta *naisessa*, joka oli valmis

²⁸⁶ Vrt. Häggman 1994, 157–158.

²⁸⁷ Lindstedt Cronberg 2004, 87. Ks. myös Lidman 2015, 146–156; Nilsson 2017, 14.

²⁸⁸ Tapauksista lyhyesti ks. liite 1, s. 100.

suunnittelemaan miehensä surmaamista. Sen sijaan, vaikka esimerkiksi Anna ja Heikki Hintan pitkään tiedettiin eläneen epäsovussa ja riidassa, ei Heikin toimiin missään vaiheessa ali- ja hovioikeudessa yhdistetty mahdollista suunnitelmallisuutta. Annan henkirikoksessa Heikin käytös nähtiin ikään kuin impulsiivisena, vaikka fyysisellä väkivallalla olikin ollut todistajien mukaan pitkä ja tyrannimainen historia²⁸⁹, ja vaikka alioikeus kirjasi Heikin ainakin heidän oman näkemyksen mukaan olleen katkera vaimoan kohtaan.²⁹⁰

Samaan aikaan Heikin kuolettavaa väkivaltaa ei tarkasteltu vaikkapa jonkinlaisena kostotoimenpiteenä, sillä Anna oli lyhyen ajan sisällä ennen kuolemaansa syyttänyt käräjillä miestänsä hänen pahoinpitelemisestään. Kyseinen ristiriita on näkyvimmin esillä alioikeuden viimeisessä hovioikeudelle alistetussa päätöksessä, jossa kerrottiin käräjämiehien näkemys tapauksesta: *Ylimääräiset Kihlakunnan Käräjät julistaa Heikki Hintan tulevan hänen raskaana olleelle vaimolle tehdystä julmasta kohtelusta, joka epäilemättä sattumalta aiheutti hänen kuoleman, maksamaan kokonaisen miehen maksun kolmesataa taaleria [hopeaa].*²⁹¹ Käräjämiesten, tai ainakin tuomarin näkemyksen mukaan Heikki oli siis syyllistynyt julmaan kohteluun johon sisältyi tieto useista, jopa lyömäaseilla (jakkara ja kirves) tehdyistä pahoinpitelykerroista. Silti Annan kuolema oli vain sattumaa. Näiden yksityiskohtien suhteen olisikin mielenkiintoista pohtia sitä, miksei Annan keskenmeno ja kuolemaa käsitelty missään vaiheessa murhana, vaikka tuon ajan lainsäädäntö näyttää suhtautuneen raskaana olleen naisen surmaamiseen ankaruudella.²⁹²

Myös Liisa ja Matti Sarviluoman pitkäaikaista epäsovua ja Matin vitsiksi perusteltua uhkausta heittää Liisa jokeen ei haluttu yhdistää tietynlaiseksi syytetyn

²⁸⁹ Useat todistajat kuvailivat Heikin olleen tyrannimainen Annaa kohtaan, osa näistä lausahduksista tosin perustui myös Annan omille, väitetyille sanomisille. Laihian kärjäkunnan talvikäräjät 21.4.1819, 20.4.1820. (KA Vaasa)

²⁹⁰ [Henric Hintsas] ådalagde och fortfarande bitterhet emot henne.” Laihian kärjäkunnan välikäräjät 15.5.1820. (KA Vaasa) Kyseistä huomiota tehdessään oikeus nojautui Annan omiin väitettyihin lausahduksiin miehensä väkivallasta, pariskunnan tyttären ja entisen piian havaintoihin Heikistä. Kukaan todistaja ei siis itse ollut sanonut Heikin osoittaneen katkeruutta vaimoan kohtaan. Hovioikeus ei pyrkinyt tarkastelemaan kyseistä alioikeuden kommenttia ja väittämää pidempiaikaisesta katkeruudesta. Katkeruus ja mahdollisesti jo pidemmän aikaa Heikissä kyteneet vihamieliset tunteet jäivät lopulta sekä ali- että hovioikeuden käsittelyn ulkopuolelle, sillä kyseistä yksittäistä kommenttia ei pyritty tarkemmin enää selvittämään.

²⁹¹ ”[] pröfvar Urtima Härads Rätten rättvist förklara Henric Hintsas böra för dess den hafvande hustru utöfvade grymma behandling, som otifvelagtigt tillfälligtvis verkat hennes död, plikta hel mans bot Trehundrare daler [silfver].” Laihian kärjäkunnan välikäräjät 3.11.1820. (KA Vaasa)

²⁹² Vrt. Backman 1989, 115; Koskivirta 2001, 52.

suunnitelmallisuudeksi. Tämän lisäksi pappi oli korostanut Matin eläneen *suuressa* epäsovussa vaimonsa Liisan kanssa. Kaiken kaikkiaan voikin sanoa, että henkirikoksesta syytettyjen miesten kohdalla pariskunnan yhteistä epäsovua ja riitaisuutta ei poikkeuksellisissakaan tapauksissa haluttu yhdistää suunnitelmallisuuteen. Sen sijaan naissyytettyjen tapauksissa pariskunnan keskinäinen epäsovu ja riitaisuus olivat merkkejä teon suunnitelmallisuudesta.

2.4 Puukkojunkkari-ilmion sukupuolten välinen väkivalta

Puukkojunkkari-ilmion syntyyn on aikaisemmin vahvasti liitetty miesten kokemukset ja heidän vaikeudet sopeutua uusiin taloudellisiin muutoksiin, jotka siirsivät elinkeinon painopisteen tervanpoltosta viljelyyn. Perherakenteet muuttuivat ja työpaikoista sekä potentiaalisista vaimoista oli kilpailua. Kokiessaan turhautumista mies saattoi purkaa paineita väkivallan muodossa. Oikeuslaitos oli kykenemätön hillitsemään henkirikosten lisääntymistä maakunnassa. Väestö ei enää luottanut oikeuslaitoksen apuun, ja tekijän koston pelossa eivät yksittäiset ihmiset uskaltaneet vaatia edes pahoinpitelyn tekijää tuomittavaksi.

Näkemyksensä ilmiön mieskeskeisyydestä on perustunut miesten keskinäisen väkivallan suureen määrään. Korostettua huomiota onkin juuri kertomaperinteessä ja tutkimuksessa saanut miesten välinen väkivalta ja sen erilaiset muodot. Sen sijaan naisiin tai lapsiin kohdistuneesta väkivallasta löytyy huomattavasti vähemmän tutkimusta, joiltakin osa-alueilta ei ollenkaan. Kriminologi Veli Verkon mukaan suuren henkirikollisuuden aikana naisiin kohdistuneet surmat vähenevät, ja vuoroiltaan alhaisen henkirikollisuuden aikana naisiin kohdistuneet surmat lisääntyvät. Naisten suhteellinen osuus henkirikollisuuteen on siis suuren henkirikollisuuden maissa pieni.²⁹³ Tämän Verkon laiksi nimetyn ilmiön on todettu toimineen myös puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheen aikana, sillä tilastotiedot alleviivaavat naisiin kohdistuneiden henkirikoksien olleen vähäisiä.²⁹⁴ Vahvistaako tämä perinteistä ajatusta siitä, että naiset jätettiin puukkojunkkari-ilmion aikana rauhaan,²⁹⁵ vai

²⁹³ Verkko 1933, 27–38, 48–66; Verkko 1949, 57–66. Verkon havainto määriteltiin myöhemmin ”Verkon laiksi”.

²⁹⁴ Ylikangas 1976, 134.

²⁹⁵ Ks. esim. Paulaharju 1932, s. 305–306: ”Sillä pahimmatkaan häjyt eivät tapelleet akkojen kanssa, eivät edes pieksäneet omiakaan akkojaan [] Miehet tappelivat vain miesten kanssa, kylä kylää vastaan,”

voiko hiljaisuus olla, alhaisten pahoinpitelytuomioiden²⁹⁶ tapaan, jonkinlainen merkki vaietusta väkivallasta? Vastausta tähän kysymykseen on vaikea saada ilman konkreettisia lähteitä ja laajempaa tutkimusta.

Puukkojunnkari-ilmiötä käsittelevä aikaisempi tutkimus on havainnut että ilmiölle ominaisten, levottomasti käyttäytyneiden miesryhmien yhtenä perimmäisenä toimenpiteiden taustavaikuttimena oli oman pitäjän naisten kontrollointi avioliittomarkkinoita silmällä pitäen. Maskuliinisten voimannäyttäjien takana oli huoli vieraspaikkakuntalaisten puuttumisesta oman pitäjän naisväestöön. Ilmiötä kartoittava tutkimus onkin keskittynyt miesryhmien rikoksien tarkasteluun heidän omasta kokemuspohjasta käsin.²⁹⁷ Se, miten nämä epäsuorat tai suorat kontrollimuodot vaikuttivat itse maakunnan naisiin, on jäänyt tutkimuksen katveeseen. Esimerkiksi Rajala on havainnut, etteivät miesten ryhmissä tehdyt yöjuoksut ja naisväestön kontrollointimuodot ainakaan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Kannaksella olleetkaan aina luonteeltaan naisia kunnioittavia, vaan toimenpiteisiin saattoi liittyä seksuaalista väkivaltaa ja ahdistelua. Kannaksen nuoret miesryhmät monelta kohdin vastasivat Etelä-Pohjanmaan miesryhmiä.²⁹⁸

Heikko oikeudellinen kontrolli vapautti 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja 1800-luvun alun Itä-Suomessa monta murhasta, tahallisesta taposta ja surmista epäiltyä syytettyä.²⁹⁹ Samat lainsäädännölliset heikkoudet vaikuttivat myös Etelä-Pohjanmaan puukkojunnkari-ilmiöön.³⁰⁰ Itä-Suomen ja Etelä-Pohjanmaan ilmiöt ovat kuitenkin monin tavoin toisistaan poikkeavia. Itä-Suomessa tavattiin yhä enemmän harkittuja tappoja ja murhia, ja teot raaistuivat.³⁰¹ Sitä mukaa kun muut henkirikokset yleistyivät Itä-Suomessa, myös naisten tekemät ja heihin kohdistuneet surmat ja murhat lisääntyivät. Naisten ja miesten välisiä henkirikoksia taustoittivat eritoten avioliittoon ja parisuhteeseen liittyneet konfliktit.³⁰² Etelä-Pohjanmaalla, vuosisadan taitteessa ja alussa,

²⁹⁶ Ruotsin ja autonomian ajan Suomen pahoinpitelytuomioiden vertailusta ks. Vuorela 2021, 88–90.

²⁹⁷ Haavio-Mannila 1958, etenkin s. 130–145; Ylikangas 1976, 82–90, 309.

²⁹⁸ Rajala 2004, 170–240.

²⁹⁹ Koskivirta 2001.

³⁰⁰ Ylikangas 1976, 206–222.

³⁰¹ Koskivirta 2001, 82–94.

³⁰² Koskivirta 2001, 69–71, 253–257, 289.

henkirikokset olivat luonteeltaan hyvin usein impulsiivisia, vaikka tekijöiden taustalta saattoikin löytyä pidempiaikaista kaunaa.³⁰³

Etelä-Pohjanmaan puukkojunnkari-ilmion syntyvaihe ei kuitenkaan todistanut Itä-Suomen kaltaista, naisiin liittyvää *määrällistä* muutosta henkirikollisuudessa, minkä takia naisiin kohdistuneet ja naisten tekemät surmat ovat suurelta osin jääneet tutkimatta. Minkälaisia piirteitä ilmiön syntyvaiheen sukupuolten välisiin henkirikoksiin siis liittyi?

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut ilmiön syntyvaiheen miesten ja naisten välistä väkivaltaa etenkin alioikeuden oikeusprosessien kautta. Yksi tärkeimmistä havaitsemistani asioista on väkivallasta vaikeneminen, erityisesti miesten käyttämän, naisiin kohdistuneen fyysisen väkivallan väheksyntä. Kotikuria eli fyysistä, perheen muihin jäseniin kohdistettua väkivaltaa näkyvimmin löytyi kahdesta henkirikoksesta. Kotikuria oli harjoittanut talollinen Jaakko Yrjäs lyödessään vaimoaan Kaisaa, ja talollinen Heikki Hintta pahoinpidellessään vaimoaan Annaa. Kummankin vaimot olivat pahoinpitelyn aikana olleet raskaana. Kuten huomioin luvun 2.3. lopussa, avioparien keskinäistä väkivaltaa ja kuritusta on mahdollisesti ollut myös muiden tarkastelemiени henkirikosten taustalla, pois lukien Riitta Hakalan kuolemantapaus jossa tekijänä ei ollut uhrin oma aviopuoliso.³⁰⁴

Jo keskiajalla muotoutuneet käsitykset miehen sukupuolen oikeuttamasta fyysisestä väkivallankäytöstä vaimoaan ja lapsiaan kohtaan eivät olleet kadonneet ihmisten mielistä tai lain kirjaimista vielä 1800-luvun Suomessakaan. Perheen päänä mies omasi edelleen oikeuden hallita perheenjäseniä fyysisin toimenpitein. Ylenmääräiseen väkivaltaan ei suhtauduttu suopeasti, ja vaimoaan turhaan hakkaava mies oli epäonnistunut miehen sukupuoliroolille asetettujen odotusten toteuttamisessa.³⁰⁵ Väkivallan sietokyky kuitenkin vaihteli. Vaimoon kohdistunut väkivalta oli usein yksityistä, mikä hankaloitti siihen puuttumista. Vaikka yhteisö tai naapuri saattoi tietää väkivallasta, miehen oikeuksiin oli vaikeaa puuttua.³⁰⁶

Yhteisön sietokyky kesti vielä esimerkiksi useasti raskaana olleeseen talollisen vaimon Anna Hinttaan kohdistuneen, pitkäaikaisenkin väkivallan. Väkivallasta tiedettiin, mutta

³⁰³ On tosin myös arvioitu, että murhat lisääntyivät maakunnassa ilmiön syntyvaiheen jälkeen. Ylikangas 1976, 105.

³⁰⁴ Ks. tämä tutkimus s. 83–84.

³⁰⁵ Liliequist 2002, 73; Lidman 2015, 74.

³⁰⁶ Kietäväinen-Sirén 2008, 9–18; Lidman 2013, 243–249.

siitä ei huomautettu itse tekijälle Heikille eikä esivallalle. Huomionarvoista Annan kuolemassa on myös se, ettei tämän kuolemaan reagoitu läheskään yhtä nopeasti kuin vaikkapa torppari Antti Långin murhaan. Vaikka Antin ja Annan kuolemat poikkesivatkin toisistaan monin eri tavoin, on niistä havaittavissa myös sukupuolittuneita eroavaisuuksia. Vain muutamaa viikkoa ennen keskenmenoaan ja kuolemaansa Anna oli käräjien kautta yrittänyt hakea jonkinlaista suojaa miehensä väkivaltaiselta kohtelulta. Voisi luulla että tapahtumien ajallinen läheisyys olisi mietityttänyt paikkakunnan nimismiestä tai lautamiehiä, jotka olisivat voineet vaatia asian nopeaa tutkimusta ylimääräisillä välikäräjillä. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan Annan kuolemaa alettiin tutkimaan vasta kun uhrin äiti oli vedonnut, mahdollisesti jo kuukausien ajan, paikkakunnan nimismieheen.

Kotikurin käsitteestä poikkeaa tässä tutkimuksessa esille tuodut nimismies Joosef Timmingin väkivallanteot. Joosefia oli vuonna 1811 syytetty raskaana olleen naisen ja tämän lapsen pahoinpitelemisestä. Pahoinpitely tuomittiin sakonalaiseksi, samoin kuin Riitan surma yli kymmenen vuotta myöhemmin. On havaittavissa, ettei oikeuslaitos hyväksynyt nimismiehen kurinpitotekoja silloin, kun niistä aiheutui uhreille vakavia vammoja. Kahden sakkotuomionkin jälkeen hän sai edelleen jatkaa työnsä toimittamista. Joosef Timming toimi nimismiehenä Korsholman pohjoisen tuomiokunnan alueella vuoteen 1841 saakka, ja työuransa aikana hän toi käräjille lukuisia syytteitä juopuneisuudesta, varkauksista ja lapsenmurhasta.³⁰⁷

Joosef Timming harjoitti oman työnsä turvin fyysistä ojennusta ja kurinpitoa. Muotoilen esivallan ja virkamiehen käyttämän fyysisen väkivallan *virkavaltakurin* käsitteen alle. Joosefin käyttämä väkivalta oli talollisen vaimon Riitta Hakalan kuolemantapauksessa kurinpidolla perusteltua väkivallankäyttöä. Timming ei ollut Etelä-Pohjanmaalla ainoa nimismies, joka väkivallan avulla pyrki saamaan rikoksentekejiä tai niistä epäiltyjä ruotuun. Muun muassa kuvernöörin vuonna 1863 alueelle nimittämä nimismies Adolf Hägglund seurueineen turvautui usein rajuunkin fyysiseen kuritukseen, väkivaltaan, jota sekä arvostettiin mutta joka myös ajoittain kyseenalaistettiin.³⁰⁸ Hägglundin kuitenkin kirjoitetaan pahoinpidelleen ainoastaan miespuolisia rikoksesta epäiltyjä. Nimismies Joosefin naiseen suunnatun väkivallan hiljainen hyväksyntä on voinut oleellisesti

³⁰⁷ Korsholman pohjoisen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat, varsinaiset asiat. Etelä-Pohjanmaan tuomiokunnan tuomiokirjojen mukaan Joosef aloitti nimismiehen uransa 1800-luvun alkupuolella.

³⁰⁸ Ylikangas 1996, 307–310; Muiluuvuori 2014, 59–67; Ylikangas 2017, 198, 245–248.

vaikuttaa siihen, ettei väkivallasta puhuttu tai sitä ei nostettu samaan tapaan esille kuin vaikkapa Hägglundin väkivaltaisuutta, jota usein ihailtiin ja kunnioitettiin.

Ajatusta tukevat useat Riitta Hakalan henkirikostutkinnassa esiintyneet, kysymyksiä herättävät kohdat. Yksi näistä on se, että oikeus ikään kuin hylkäsi kaikkien muiden todistajien havainnot ja tukeutui ainoastaan Joosefin esille kutsuman todistajan Knut Blanckin lausuntoihin, silloin kun kyseessä oli uhrin oma käyttäytyminen pahoinpitelyn aikana. Tämän lisäksi useiden todistajien lausunnot, kuinka Joosef uhkasi Riittaa vielä muutamaa otteeseen ensimmäisen pahoinpitelyn jälkeen, sivuutettiin. Myös Joosefin ruumiinrakenteeseen viitattiin tavalla, joka poikkesi kaikista muista tarkastelemistani henkirikoksista, ja jossa oman tulkintani mukaan oli selkeästi sukupuolittunut sävy.

Virkamiesten ja eritoten nimismiesten mahdollisia väkivallantekoja kanssaihmiä kohtaan Suomen historiassa ei juurikaan ole tutkittu. Etenkin 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Etelä-Pohjanmaan³⁰⁹ ja 1700-luvun itä- ja koillissuomalaisen virkamiesten erinäiset rikkomukset ovat kuitenkin merkki siitä, etteivät ylenmääräisestä väkivallankäytöstä pidättäytyneet edes kansalaisten hyväkäytöksisyyttä ja moraalialia valvoneet tahot. Kansalaisten lisäksi myös henkirikoksista syytetyt virkamiehet hyötyivät oikeudellisen todistelun monimutkaisuudesta.³¹⁰ Nimismies Joosef Timmingin väkivaltaa naisia kohtaan ei kyseenalaistettu niin kauan kun väkivallan uhrit eivät itse uskaltaneet asiasta nostaa syytettä tai kun väkivaltaan ei muu yhteisö halunnut puuttua.

Väkivaltaan puuttumisen haluttomuudesta viestii myös Joosefia Hakaloiden talolla auttaneiden lautamiesten toimimattomuus välikohtauksen aikana, sillä kukaan heistä ei mennyt auttamaan Riittaa, vaikka he kuulivat tämän huutavan useaan otteeseen. Haluttomuus näkyy myös samojen lautamiesten hiljaisuutena käräjillä: yksityiskohdat eivät enää olleet todistajien muistissa tai niistä ei haluttu kertoa. Riitta Hakalan tapaus herättääkin kysymyksen siitä, missä meni esivallan käyttämisen, fyysisen väkivallan rangaistavuuden raja niin, ettei tekijä enää saanut jatkaa työssään. Nimismiehen virasta

³⁰⁹ Ylikangas 1973, 263–267. Ylikangas on tehnyt havainnon vuonna 1814 virastaan erotetusta lapväärttiläisestä nimismiehestä, Hans Åbergistä. Hans oli useaan otteeseen syyllistynyt pahoinpitelyihin ja muihin väärinkäytöksiin. Åbergin rikoksista ja väkivallan uhreista ei kuitenkaan ole vielä tuotu esille tarkempaa tietoa. Ylikangas 1976, 125.

³¹⁰ Pahoinpitelysyytteitä nostettiin nimismiehiä, kirkkoherraa ja jopa lääninviskaalia vastaan. Koskivirta 2001, 192–195, 236–245; Koskivirta 2009, 305–310. Anu Koskivirta on tutkinut myös Itä-Suomen 1800-luvun alkupuolella esiintyneitä virkarikoksia, kuten laiminlyöntejä ja varojen kavaltamista. Koskivirta 2021, 66.

erottaminen oli maaherran vastuulla,³¹¹ ja se, että Timming sai jatkaa työssään kahden vakavan rikkeenkin jälkeen, on viittaus jonkinlaisesta ongelmasta esivallan puolella. Olivatko naisiin kohdistetut, fyysiset kurinpitotoimenpiteet jollain lailla helpommin hyväksyttävissä kuin jos nimismiehen uhreina olisi ollut miehiä? Esivallan väkivallankäyttö ja sen rajojen ulottuvuudet onkin mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe.

Piirilääkärien tekemiä ruumiinavausraportteja ei tutkimukseni mukaan käsitelty käräjillä sukupuolittuneilla asenteilla tai ajatuksilla. Tutkimukseni avaa kuitenkin jatkotutkimusaihetta sille, miten naisen ja eritoten raskaana olleen naisen ruumiiseen ja kuolemaan suhtauduttiin piirilääkärien ja oikeuslaitoksen puolelta. Tarkastelemisiani tapauksissa vuonna 1804 ja 1818 kuolleiden Kaisa Yrjäksen ja Anna Hintan keskenmenot ja kuolemat ovat luonteeltaan hyvin samanlaisia. Jostain syystä Kaisalle ei kuitenkaan tehty ruumiinavausta, vaikka epäilykset tämän aviomiehen Jaakon osallisuudesta keskenmenoon ja kuolemaan herättivät huomiota pian tapahtuneen jälkeen. Kaisan mahdolliset ulkoiset ja sisäiset vammat jäivät tutkimatta, ja tämä keskeisesti vaikutti siihen, että syytetyn Jaakon sanaan oli luotettava. Vastavuoroisesti taas epätietoisuus raskaudesta, keskenmenosta ja naisruumiista vaikutti siihen, millä tavalla Anna ja tämän kuollut lapsi nähtiin. Piirilääkäri Hast ei tulkintani mukaan edes halunnut pohtia fyysisen väkivallan mahdollista yhteyttä keskenmenoon ja Annan kuolemaan. Kaisan ja Annan tapaukset herättävätkin kysymyksen siitä, kuinka paljon naisen raskaustilaan liitetyt mielikuvat vaikuttivat siihen, miten raskaana olleen naisen pahoinpitelyä käsiteltiin oikeudellisissa konteksteissa. Miten määriteltiin sitä, missä menivät naisen oman vastuun ja väkivallan rajat?

1800-luvun Ruotsissa aviovaimoon kohdistuneiden henkirikosten oikeusprosessit joskus noudattelivat kaavaa, jossa naisuhrin toimet nähtiin vielä miessyytetyn syyllisyyttä alentavina kohtina. Nämä toimet, jotka liitettiin naisen osoittamaan kurittomuuteen ja kunnioittamattomuuteen, johtivat siihen että oikeus pyrki ymmärtämään miessyytetyn väkivallankäytön motiiveja ja siten lieventämään annettavaa tuomiota. Näin saattoi käydä myös niissäkin tapauksissa, joissa naiseen kohdistunut väkivalta oli jatkunut jo pidemmän aikaa. Ja koska kuolemaan johtanut väkivalta tietyllä tapaa ymmärrettiin kurituksesta (ts. teko ilman motiivia tai suunnitelmaa) tai pariskunnan yhteisestä, epäsovaisesta elämästä

³¹¹ Venäjän vallan alussa jo maaherran luottamuksen menettäminen nimismieheen toimi perusteena erottamiselle. Ylikangas 1996, 202.

johtuvaksi, ei teosta voitu syytetylle langettaa ankaraa tuomiota.³¹² Samanlaista, tietynlaista väkivallan *impulsiiviseksi* leimaamista löytyy myös Etelä-Pohjanmaalta tarkastelemistani henkirikostapauksista. Esimerkiksi Anna Hintan tapaus osoittaa, että vaikka Annaan kohdistuneesta pitkäaikaisesta väkivallasta saatiin yhä enemmän todisteita, syytettyä aviomiestä Heikkiä kohtaan ei missään vaiheessa kohdistettu epäilystä teon suunnitelmallisuudesta. Kaisa Yrjäksen tapauksessa taas syytetyn Jaakon oma vakuutus toimi vapauttavan tuomion perusteena, sillä muita todisteita kuin aviomiehen kertomusta yhdestä Kaisaan kohdistuneesta lyönnistä ei saatu.

Tuomarin, lautamiesten ja syyttäjien todistajille esitettyihin kysymyksiin vaikutti oleellisesti se, minkälaisia ennakkotietoja tapauksesta oli saatavilla. Selkeissä henkirikostapauksissa, kuten Antti Långin ja Matti Kosolan murhissa, nopea reagointi olikin tärkeää. On silti tärkeää pohtia, miten ja kuinka nopeasti naisiin kohdistuneeseen väkivaltaan haluttiin reagoida. Tutkimukseni on osoittanut sen, että käräjämiehet kohtelivat henkirikoksesta syytettyjä eriarvoisesti, joka vastavuoroisesti määritteli sen, millaiseksi henkirikostutkinta muodostui. Kohtelu vaikuttaa perustuneen niin sukupuolittuneisiin ajatusmalleihin, käräjämiesten pitäjäkunnittaisiin eroihin sekä kuolemantapauksista saatuihin ennakkotietoihin. Naissyytettyjen menneisyyteen, maineeseen ja käytökseen keskityttiin huomattavasti enemmän kuin miespuolisten syytettyjen, ja huomioita näistä esittivät etenkin henkirikostutkinnan syyttäjinä toimineet nimismiehet ja lautamiehet. He esittivät naissyytetyistä negatiivisia huomioita, jotka perusteltiin yleiseksi, yhteisöissä kiertäneiksi tiedoksi. Käräjämiehet vaikenivat samoista asioista silloin kun henkirikoksesta syytettiin miestä.

Vaikkei puukkojunkkari-ilmion syntyvaihe todistanutkaan naisten tekemien ja/tai heihin kohdistuneiden surmien määrällistä lisääntymistä, en kuitenkaan tämän tutkimuksen perusteella sulje pois sitä mahdollisuutta, etteikö ilmiö jossakin määrin vaikuttanut myös maakunnan naisväestöön ja heidän elämäänsä. Tutkimuksessani esille nousseet kotikuri ja virkavaltakuri eivät olleet maakunnalle ominaista *puukkojunkkariutta*, sillä tällaisia kurin muotoja esiintyi myös muualla Suomessa. Tutkimuksessani esiintyviä naissurmaajia ei myöskään voi suoranaisesti kutsua naispuolisiksi häjyiksi tai

³¹² Henkirikokseen kuolleen naisuhrin vastuulle saatettiin jälkikäteen vierittää osasy pariskunnan yhteiselämän epäsoveliaisuudesta ja riitaisuudesta ja siten myös tapahtuneesta henkirikoksesta. Lindstedt Cronberg 2009, 251–288.

puukkojunnareiksi, sillä kuten johdannossa kirjoitin, termiin liitetty myös muita piirteitä kuin yksilön rikoshistorian moninaisuus ja väkivalta.³¹³

Tarkastelemani tapaukset herättävät kuitenkin kysymyksiä puukkojunnari-ilmion naiseen liittyvästä rikollisuudesta ja väkivallasta. Tutkimukseni osoittaa nimittäin sen, että miehen naiseen kohdistama väkivalta helposti jäi piilorikollisuudeksi, sillä ilmiantajia tai väkivaltaan puuttuneita ei löytynyt edes kansan valvonnasta osittain vastuussa olevista järjestysmiehistä. Ilmiölle ominaista, miesten keskinäistä väkivaltaa on voinut olla helpommin havaittavissa ja siten myös tuomittavissa kuin naiseen kohdistunutta väkivaltaa. Käsillä oleva tutkimus antaa aihetta puukkojunnari-ilmion jatkotutkimukselle, sillä etenkin naiseen kohdistuvan väkivallan laajempi tarkastelu voi auttaa ymmärtämään paremmin ilmiön luonnetta. Ennen kaikkea, tutkimukseni luo uudenlaista pohjaa sille, miten eri tavoin ilmiötä voitaisiin tulevaisuudessa tutkia ja määritellä.

Naisten kokemusten laajamittaisen tarkastelun koko ilmiön ajanjakson aikana mahdollistaa esimerkiksi lapsenmurhia, pahoinpitelyitä ja henkirikoksia käsittelevät tuomiokirjat. Näiden kautta väkivaltaa voidaan tarkastella vaikkapa kontrollin näkökulmasta. Millä tavalla naisten avioitumista pyrittiin kontrolloimaan, ja oliko kontrollitoimenpiteiden taustalla myös jonkinlaista naiseen kohdistunutta väkivaltaa?³¹⁴ Se, kuinka aktiivisesti naiset pyrkivät vastustamaan heihin kohdistunutta väkivaltaa, ja minkälaisia mahdollisuuksia heillä oli suojella ja puolustaa itseään, on ilmiön vaikutuspiirissä myös mielenkiintoinen tutkimuskysymys. Tämän lisäksi naisväestön oma väkivaltaisuus on vielä tutkimatta. Minkälaista väkivaltaa naiset käyttivät, keneen, ja missä yhteyksissä? Oliko naisten käyttämä väkivalta eri tavoin kontrolloitua kuin miesten?

³¹³ Ks. tämä tutkimus s. 3. Puukkojunnariuteen on liitetty mm. kylätappelut, kerskailu, runsas alkoholinkäyttö, varkaus, väkivalta ja muu häiriökäyttäytyminen.

³¹⁴ Esimerkiksi maakunnan lapsenmurhien kasvua on alustavasti selitetty heikentyneellä arvojärjestelmällä, jolloin ulkoaviollisiin suhteisiin suhtauduttiin aiempaa suopeammin. Ylikangas 1973, 186, 251; Ylikangas 1976, 176. Lapsenmurhien lisääntymistä maakunnassa ei kuitenkaan ole vielä tarkasteltu esimerkiksi seksuaalisen väkivallan näkökulmasta. Miikka Vuorela huomauttaa väitöskirjassaan, että autonomian ajan seksuaalista väkivaltaa koskevat tilastot voivat olla epäluotettavia, sillä etenkin alemman sosiaaliluokan naisilla oli hyvin korkea kynnys ilmoittaa raiskauksen tekijästä oman maineensa ja tulevaisuudennäkymiensä takia. Vuorela 2021, 104–114. Mahdollisten seksuaalirikosten tutkimista on siis hankalaa toteuttaa etenkin tilastollisten tutkimuksien myötä, mutta ei täysin mahdotonta oikeuden tuomiokirjojen yksityiskohtaisen tarkastelun kautta. Aihetta onkin mielenkiintoista pohtia jatkotutkimuksen kannalta.

Torpparin vaimoa Klaara Matintytärtä sekä kahta muuta naista epäiltiin vuonna 1827 Klaaran miehen torppari Antti Pertunpoika Konimäen surmaamisesta. Klaara, kaksi muuta naista ja kaksi miestä vapautettiin syytteistä todisteiden puutteessa ja heidän kieltäessään henkirikoksen. Vuotta myöhemmin nimismiehen vaimoa Liisa Danielintytär Topparia syytettiin miehensä nimismies Eero Topparin surmaamisesta yhdessä pariskunnan pojan Juhaniin kanssa, ja koska äiti ja poika kiistivät rikoksen eikä todisteita löytynyt, ei heitä voitu tuomita. Syyllisyyden kielsivät myös talollinen Jöran Nordling ja renki Juhani Mannil, joiden epäiltiin ryöstäneen ja lyöneen kuoliaaksi kotiinsa matkalla olleen lesken Reetta Martoissin elokuussa 1829. Nordling ja Mannil vapautettiin henkirikossyytteestä todisteiden puutteessa. Samoin toimi myös rengin vaimo Anna Juhantytär Nevanperä, jota syytettiin isänsä Juhani Iisakinpoika Nevanperän surmaamisesta vuonna 1830. Hovioikeus siirsi Juhaniin tapauksen tutkittavaksi tulevaisuuteen. Nimismies Adolf Forssel väitti vuonna 1831, että hänet oli väärin ilmiannettu itsellisen Susanna Hyövälidin kuoliaaksi lyömisestä, sillä nimismies oli pahoinpidellyt häntä piiskalla. Oikeus tuomitsi ilmiantajan sakkoihin. Seuraavana vuonna torppari Tuomas Matinpoika Sui vapautettiin syytteestä, jossa hänen epäiltiin surmanneen talollisen leski Hedvig Danielintytär Suin kirveellä, sillä henkirikoksesta ei saatu tarpeeksi todisteita.³¹⁵

Edellä olevat tapaukset ovat muutamia esimerkkejä siitä, minkälaisia henkirikoksia Etelä-Pohjanmaan maakunnan naisiin epäiltiin kohdistuneen, ja minkälaisia henkirikoksia heidän itse epäiltiin tehneen pian vuoden 1825 jälkeen, joka on rajattu ilmiön syntyvaiheen päättymisajankohdaksi.³¹⁶ Kyseisten henkirikosten tutkinnat pääosin näyttävät päättyneen todisteiden puutteeseen. Mielenkiintoista on huomata esimerkiksi se, kuinka myös naiset saivat vapauttavia tuomioita. Tämä viittaa siihen, että oikeudellisen todistelun vaikeuksista hyötyivät myös maakunnan naiset. Samat vaikeudet vaikuttivat esimerkiksi vielä Ruotsissa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, jolloin Göötan hovioikeus vapautti 133 henkirikoksesta epäillyistä naissyytetystä jopa 45 naista. Heidän lisäksi 10 naisen kohdalla tapaus jätettiin käsiteltäväksi tulevaisuuteen. Näiden vapauttavien tuomioiden taustalla oli muun muassa vahvojen todisteiden puuttuminen.³¹⁷

³¹⁵ Tapaukset on poimittu Backmanin työstä, jossa Backman luetteloi epäillyt ja tuomitut henkirikokset lyhyillä tiivistelmillä. Backman 1984, 315, 335, 373–374, 381–382, 402–403, 413.

³¹⁶ Ylikangas 1976, 9–16.

³¹⁷ Nilsson 2017, 27.

Puukkojunkkari-ilmioille ominainen, miesten välinen kuolettava väkivalta vaikuttaa olleen ainakin ilmiön syntyvaiheessa myös maakunnan naisten tiedossa ja mielissä. Torppari Antti Långin vuoden 1813 tammikuuisessa murhassa todistaja Ulriikka Silfversten nimittäin kertoi käräjillä yhden syytetyn, itsellisen Anna Maria Ahlqvistin sanoneen hänelle Antin murhan jälkeen seuraavaa:

*Jos joku muu kuin me olisi murhannut Antti Långin, silloin jonkinlaisia kysymyksiä siitä ei tapahtuisi, mutta nyt suhtaudutaan asiaan aika vakavasti, vaikka me pikemminkin ansaitsemme palkinnon kuin rangaistuksen teosta, koska Antti Lång oli paha mies.*³¹⁸

Mikäli todistaja kertoi lausuman oikein ja totuudellisesti, Anna Marian huomautukseen sisältyi tietynlainen väittämä eriarvoisuudesta. Hän saattoi tarkoittaa eriarvoisuudella tekijöiden sukupuolta, heidän sosiaalista asemaansa tai yhden syytetyn läheistä suhdetta uhriin — tai kaikkia yhdessä. Anna Maria oli oikeassa, sillä tapaukseen suhtauduttiin vakavasti ja hän päätyi odottamansa kehruhuoneen sijasta hirttolavalle. Anna Marian kyseinen kommentti sekä se, että naiskolmikko yhdessä oli pidemmän aikaa suunnitellut murhaa, kysynyt useita ihmisiä murhaamaan Antin heidän puolestaan ja lopulta yrittänyt lavastaa Antin kuoleman tiellä tapahtuneeksi, tappelusta johtuneeksi kuolemaksi, kokonaisuudessaan viestivät siitä, ettei ainakaan puukkojunkkari-ilmion syntyvaihe pitänyt sisällään vain miesten keskinäistä väkivaltaa ja uhoamista.

Antin murhanneet naiset eivät pyrkineet piilottamaan uhrin ruumista tai suunnitelleet lavastavansa kuolemaa itsemurhaksi, vaan heidän mielestään luotettavin vaihtoehto oli näyttää, että Antti oli joutunut *tappeluun* ja/tai että hänen päälleen oli hyökätty. He yrittivät lavastaa Antin kuoleman miesten välisen väkivallan seuraukseksi. Pelkästään jo tämä yksityiskohta on mielestäni merkki siitä että maakunnan naiset olivat tietoisia tuon ajan ja paikan miesvaltaisesta, miesten keskeisestä väkivallasta. Näin ollen murhateko voidaan yhdistää puukkojunkkari-ilmioon. Samaan kategoriaan on luettavissa myös talollisen Matti Kosolan murha, jonka tekemiseen hänen vaimonsa Sofia suostutteli omat veljenpoikansa — uhrin murha yritettiin lavastaa miesten väliseksi yhteenotoksi.³¹⁹

³¹⁸ ”Om någon annan än vi hade mördat Anders Lång, så skulle någon fråga denne ej skedt, men nu tagas saka ganska strängt, ehuru vi snarare förtjena belöning än straff för gärningen ty Anders Lång vor en elak menniskje.” Maalahden kärjäkunnan välikäräjät 29.1.1813. (KA Vaasa)

³¹⁹ Lars-Otto Backman on havainnut, että maakunnassa henkirikosten määrä nousi etenkin vuosien 1810–1815 aikana erittäin jyrkästi ja laski taas hetkellisesti vuoteen 1820 mennessä. Antti Långin ja Matti Kosolan murhat ajoittuvat tälle 5 vuoden jyrkälle nousukaudelle. Backman 1989, 143–146.

Nähtäväksi jääkin, olivatko Antti Långin ja Matti Kosolan murhat ainoita laadultaan, vai onko ilmiöstä laajemminkin havaittavissa jonkinlaista aktiivisuutta myös naisväestön puolelta.

Loppulause

Tässä työssä olen tarkastellut Etelä-Pohjanmaan puukkojunkkari-ilmion väkivallan oikeudellista kontekstia selvittääkseni sitä, millaisena miesten ja naisten käyttämä väkivalta on nähty etenkin tuon ajan oikeuden eri näkökulmista.

Tutkimustehtäväni kysymyksiin olen löytänyt seuraavia vastauksia:

1. Puukkojunkkari-ilmion syntyvaiheessa oikeusjärjestelmä ja yhteisö suhtautui naisten ja miesten väliseen väkivaltaan kahtiajakautuneesti. Suurin osa arjessa väkivaltaa läheltä seuranneista miehistä ja naisista ei puuttunut miehen naiseen kohdistamaan väkivaltaan. Tuomiokirjojen perusteella oikeus ei tosin odottanutkaan yhteisön puuttuvan avioparin sisäiseen väkivaltaan. Naiseen kohdistuneen väkivallan sietokyky osaltaan määritteli sitä, milloin, miten ja kuka henkirikokseen reagoi.
2. Henkirikoksesta epäillyn tekijän sukupuolella oli vaikutusta siihen, kuinka intensiivisesti tutkintaprosessi eteni. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että todistajille esitetyt kysymykset eivät jakautuneet todistajien sukupuolen mukaan eriarvoisesti, vaan syytetyn. Oikeusjärjestelmä myös suhtautui hyvin jyrkästi naisen surmatessa uhrinsa väkivaltaisesti aseella, mutta vähätteli vuorostaan pitkään jatkunutta, raskaana olleen naisen pahoinpitelyä erilaisilla aseilla. Kyseisessä tapauksessa vähättelyä oli oman näkemykseni mukaan oikeuden sanavalinnat, tutkinnan erilaiset puutteellisuudet ja syytetylle langetettu tuomio.
3. Henkirikoksesta syytetyt naiset ja miehet käyttivät käräjillä ääntään erilaisten taktiikoiden muodoissa. He pyrkivät toimimaan oikeudessa heidän omasta mielestään sopivilla menetelmillä. Sukupuolittunut eroavaisuus näkyy kuitenkin siinä, kenen syytetyn kertomuksille annettiin enemmän painoarvoa. Miesten jyrkät kiellot henkirikoksen osallisuudesta yhdessä tapauksien muiden tekijöiden kanssa merkittäväällä tavalla vaikuttivat henkirikostutkinnan kulkuun kaikissa niissä tarkastelemissani henkirikoksissa, jossa syytettynä oli mies.

Vaikka henkirikostutkinnan kulkuun vaikutti moni muukin tekijä, on ilmeistä, että nais- ja miessyytettyihin suhtauduttiin eriarvoisesti. Se mihin miehen kohdalla suhtauduttiin suopeasti oli naisen kohdalla ainakin moraalisesti tuomittavaa. Esimerkiksi miehen ja naisen alkoholinkäyttöön suhtauduttiin eri tavoin, samoin kuin maineeseen.

Henkirikoksessa, jossa syytettynä oli yksi tai useampi nainen, käräjämiehet keskittyivät naisten maineeseen ja menneisyyteen, tunne-elämään ja käyttäytymiseen selkeästi enemmän kuin niissä henkirikoksissa, joissa syytettynä oli miehiä. Myös avioparien keskinäistä epäsopua ja riitaisuutta arvoitettiin henkirikoksen yhteydessä sukupuolittuneesti. Naissyytetyiden kohdalla avioparin keskinäinen epäsopu tuki epäilystä teon suunnitelmallisuudesta, kun taas miessyytetyiden kohdalla jopa väkivaltaista riitaisuutta, epäsopua tai uhkauksia ei pidetty merkinä teon suunnitelmallisuudesta.

Tietystä näkökulmasta tutkimukseni kyseenalaistaa puukkojunkkari-ilmiöstä luotua kuvaa, sillä naisiin kohdistunut ja naisten tekemä väkivalta ei ollut vierasta. Etenkin naisiin kohdistunutta lähisuhdeväkivaltaa peiteltiin erittäin taitavasti etenkin yhteisön toimesta. Naiseen kohdistunut väkivalta nousikin käsiteltäväksi vasta silloin kun uhri yritti itse hakea oikeutta, ja silloin kun väkivallasta tuli kuolettavaa.

Ilmiön historiassa esiintyvä naisten ja miesten välinen väkivalta on mielenkiintoinen jatkotutkimuskohde. Jatkotutkimuksen voisi laajentaa koskemaan Etelä-Pohjanmaan maakunnassa esiintyneitä lapsenmurhia, ei-kuolemaan johtaneita pahoinpitelyitä ja seksuaalista väkivaltaa. Tutkimus puukkojunkkari-ilmiön naisiin kohdistuvasta ja naisten tekemästä väkivallasta voi paremmin auttaa ymmärtämään ilmiön luonnetta ja kehityskulkua aina sen loppuun 1880-luvulle asti. Aihetta olisi mielenkiintoista tutkia autonomian ajan koulutuksen, epävirallisen ja virallisen kontrollin sekä lainsäädännön näkökulmista. Tutkimalla enemmän esivallan ja maallikoiden väkivaltaa käsittelevien moraalikäsitteiden yhteentörmäystä oikeudellisissa konteksteissa voitaisiin myös nykypäivän sukupuolittunutta väkivaltaa tarkastella uusista tutkimusnäkökulmista. Tutkimuksesta voisi olla hyötyä esimerkiksi nyky-Suomessa esiintyvän sukupuolittuneen väkivallan kuten perheväkivallan korkeiden ja matalien esiintymisjaksojen tutkimukselle.

Tutkimukseni nosti esille myös laajemmin etenkin 1800-lukua koskevaa jatkotutkimustarvetta, kuten oikeushistorian tutkimuksen tarvetta. Tutkimuksessani kiinnitin nimittäin huomiota siihen, miten alioikeus huomioi ylempien oikeusasteiden vaatimuksia ja peilasi ohjeistuksia omaan toimintaansa. Käräjämiehet tuomarin lisäksi näyttävät tutkimukseni perusteella olleen hyvin perillä siitä, mitä ylemmät oikeusasteet odottivat henkirikostutkinnalta. Tuomiokirjoissa tämä näkyy käräjämiesten taktikointina silloin kun syytetyltä pyrittiin saamaan tunnustus. Kahdessa tapauksessa alioikeus halusi

saada syytetyille langettamat tuomiot pitämään myös ylemmissä oikeusasteissa, jolloin alioikeus korosti tai vähätteli henkirikostutkinnassa esiin tulleita asiakohtia. Tältä pohjalta maallikoiden, maallikkoviranomaisten kuten lautamiesten, ja esivallan virkavallan työntekijöiden oikeustietämys on mielenkiintoinen tutkimusaihe. Oikeustietämystä voisi tarkastella esimerkiksi siitä näkökulmasta, millä tavalla todistajia ja syytetyitä kuulusteltiin, ja minkälaista tietoa käräjämiehet arvottivat käräjäoikeusprosessissa — ja mistä erilaista tietoa hankittiin ja saatiin.

Tämän lisäksi maallikkoviranomaisten ja virkavallan puuttuminen yhteisössä esiintyneisiin rikoksiin, etenkin väkivaltarikoksiin, voisi olla hedelmällinen jatkotutkimusaihe. Kansalaisten ja esivallan välisten suhteiden tutkimusta voisi toteuttaa vaikkapa epävirallisen ja virallisen kontrollin näkökulmista. Erilaiset oikeusasteet kuten ali- ja hovioikeus olivat vastuussa tuomion langettamisesta, mutta keiden vastuulla ja tehtävänä oli puuttua, ilmiantaa, vangita ja tutkia tai avustaa tutkimaan tapahtunutta rikosta?

Lopuksi haluan vielä huomauttaa, että tässä työssä käsittelemäni kaksi raskaana olleen naisen henkirikostapausta toimivat hyvänä pohjana aiheen mahdolliselle jatkotutkimukselle. Alaluvun 2.4. lopussa ehdottamani raskaana olleen naisen pahoinpitelemistä, keskenmenoja ja kuolemaa käsittelevän oikeusprosessin tutkinta on jo lähtökohdiltaan rankka tutkimusaihe, mutta mahdollisesti myös tarpeellinen. Voisi olettaa, että raskaana ja siten erityisen haavoittuvaisessa tilassa olevan naisen suojeleminen väkivallalta olisi ollut ensisijaisen tärkeää, ja tällöin naista kohtaan tehty pahoinpitys oltaisiin myös nähty hyvin tuomittavana. Tutkimukseni ei vastaa tätä ennako-oletusta, ja aihe vaatiikin laajempaa tutkimusta.

Liitteet

Liite 1

- v. 1804; Syytetty: talollinen Jaakko Yrjäs, Per Yrjäs. Uhri: talollisen vaimo Kaisa Yrjäs. Kaisa sai keskenmenon 10.10.1804 ja kuoli pian tapahtuneen jälkeen. Kaisa oli kertonut tuttavilleen miehensä Jaakon lyöneen häntä mahaan aikaisemmin elokuussa 1804. Jaakko vapautettiin vaimonsa kuoleman aiheuttamisen syytteestä.
- v. 1812; Syytetty: talollisen vaimo Sofia Kosola, torppari Arvi Toppari, itsellinen Kustaa Eskola. Uhri: talollinen Matti Kosola. Mattia puukotettiin kuolettavasti 10.2.1812 Arvin ja Kustaan toimesta, ja uhrin vaimoa Sofiaa epäiltiin murhan suunnittelusta. Arvi ja Kustaa tuomittiin vuonna 1816 lähetettäväksi pakkotyöhön, Sofia menehtyi Korsholman linnassa elokuussa 1813.
- v. 1813; Syytetty: torpparin vaimo Kristiina Lång, sotilaan leski Valpuri Svefvar, itsellinen Anna Maria Ahlqvist, itsellinen Katariina Ahlqvist. Uhri: torppari Antti Lång. Antti puukotettiin ja pahoinpideltiin kuoliaaksi 7.1.1813. Uhrin vaimo Kristiina sekä Valpuri ja Anna Maria olivat yhdessä suunnitelleet murhaa noin vuoden verran. Naiskolmikko kärsi teosta kuolemanrangaistukset, Katariina Ahlqvistille tuomittiin vitsarangaistus sillä hän ei ollut estellyt muita syytettyjä.
- v.1818; Syytetty: talollinen Heikki Hintta. Uhri: talollisen vaimo Anna Hintta. Anna sai keskenmenon 27.12.1818 ja kuoli itse 31.12.1818. Annan kuoleman aiheuttamisesta syytettiin uhrin miestä Heikkiä. Heikille langetettiin teosta sakkorangaistus.
- v. 1815; Syytetty: itsellinen Matti Sarviluoma. Uhri: itsellisen vaimo Liisa Sarviluoma. Uhri löytyi kuolleena Isojoesta 31.10.1815. Liisan kuoleman aiheuttamisesta epäiltiin tämän miestä Mattia. Tapaus siirrettiin todisteiden puutteessa ratkaistavaksi tulevaisuuteen.
- v. 1825; Syytetty: nimismies Josef Timming. Uhri: talollisen vaimo Riitta Hakala. Josefia epäiltiin Riitan kuoleman aiheuttamisesta pahoinpideltyään tätä 25.6.1825. Joosefille langetettiin Riitan pahoinpitelystä sakkorangaistus.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Painamattomat lähteet

KANSALLISARKISTO (KA), HELSINKI

Senaatin Oikeusosasto, alistetut aktit

132, 193/1816

KANSALLISARKISTO (KA), VAASA

Vaasan hovioikeus, alistetut aktit

12/1805

23, 45/1812

29/1813

2/1816

78/1816

36,76/1820

Etelä-Pohjanmaan tuomiokunta

Uudenkaarlepyyn kärjäkunnan syyskäräjät 6.12.1804

Keski-Pohjanmaan alinen tuomiokunta

Lapuan kärjäkunnan talvikäräjät 17.2.1812

19.2.1812

28.2.1812

Korsholman eteläinen tuomiokunta

Lapväärtin kärjäkunnan välikäräjät 26.1.1816

26.4.1816

	13.6.1816
Lapväärtin kärjäkunnan talvikäräjät	16.3.1816
	19.3.1816
Korsholman pohjoinen tuomiokunta	
Maalahden kärjäkunnan välikäräjät	28—30.1.1813
Laihian kärjäkunnan syyskäräjät	2.12.1818
	25.11.1819
	21.10.1820
Laihian kärjäkunnan talvikäräjät	21.4.1819
	19—20.4.1820
Laihian kärjäkunnan välikäräjät	29.6.1819
	22.1.1820
	15.5.1820
	3.11.1820
Vähänkyrön kärjäkunnan välikäräjät	28.7.1825
	19.9.1825
	13.10.1825
	28.10.1825

Sanakirjat ja hakuteokset

Ahlman, Ferd 1874: *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja*. G.W. Edlund, Helsinki.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1866: *Ruotsalais-Suomalainen luettelo tawallisista wirka- ja lakisanoista*. Helsinki.

https://books.google.fi/books?id=H5NfGtjvD_oC&pg=PP9&lpg=PP9&dq=Ruotsalais-Suomalainen+luettelo+tawallisista+wirka-+ja+lakisanoista&source=bl&ots=qPrxqvF6Yc&sig=ACfU3U2F_ZKV1GQj-pUxoe9DNHGTG8jneQ&hl=fi&sa=X&ved=2ahUKEwjBgPKC2-32AhWHzosKHV4MBLEQ6AF6BAgCEAM#v=onepage&q&f=false

Tutkimuskirjallisuus

- Ahlbeck-Rehn, Jutta 2005: ”Pienuuden suuruus – mikrohistorian ja diskurssianalyysin välimaastossa. Esimerkkinä yksittäinen dokumentti.” Teoksessa *Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat*, s. 255–273. Toim. Andersson, Marja & Anttila, Anu-Hanna & Rantanen, Pekka. Turun historiallinen yhdistys, Turku.
- Alkio, Santeri 1894: *Puukkojunkkarit. Kuvauksia nyrkkivallan ajoilta*. Werner Söderström, Porvoo.
- Alanen, Yrjö 1931: *Puukkojunkkarien aika. Kappale Etelä-Pohjanmaan historiaa viime vuosisadan keskivaiheilta*. Otava, Helsinki.
- Apo, Satu 1995: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Barclay, Katie 2017: ”Narrative, Law and Emotion: Husband Killers in Early Nineteenth-Century Ireland.” In *The Journal of Legal History*, 2 (38), p. 203–227. Routledge.
- Backman, Lars-Otto 1984: *Brott mot annans liv i Syd-Österbotten under 1800-talet*. Del I, Vaasa.
- Backman, Lars-Otto 1989: *Analys av brott mot annans liv i Syd-Österbotten 1800–1849*. Vaasa.
- Backman, Lars-Otto 1990: *Analys av brott mot annans liv i Syd-Österbotten 1850–1899. Sammandrag 1800–1899*. Vaasa.
- Eilola, Jari 1997: ”Naapurin piika kirjusi olutta sarvet molemmilla sivuillaan. Huhut ja kunnia noituusjutuissa 1600-luvun pikkukaupungeissa.” Teoksessa *Huhut, unet,*

sodomiitit, moraalinvartijat, elämäkerrat, puhuttelusanat ja ammattinimikkeet, s. 88–118. Toim. Roiko-Jokela, Heikki. Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 3, Kopi-Jyvä Oy, Jyväskylä.

Eilola, Jari 2002: ” ”Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin” Patriarkalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen.” Teoksessa *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450—1860)*, s. 100–127. Toim. Einonen, Piia & Karonen, Petri. SKS, Helsinki.

Eilola, Jari 2003: ” ”Cuca tiesi cugin mielen? Kengä kenegän sydämen?” Maine ja luotettavuus uuden ajan alun pikkukaupungeissa.” Teoksessa *Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta*, s. 121–158. Toim. Eilola, Jari. Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 6, Kopijyvä Oy, Jyväskylä.

Eilola, Jari 2009: ”Gossip, social knowledge, and the process of social stigmatization.” Teoksessa *Hopes and fears for the future in early modern Sweden, 1500—1800*, s. 159–183. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Eilola, Jari 2012: ”Negotiated Truth. The Discursive Interplay between the Town Courts and the Townsfolk in the Early Modern Age.” In *Frühneuzeit-Info* 1–2 (23), p. 119–127. Institut für die Erforschung der Frühen Neuzeit, Wien.

Eisner, Manuel 2003: ”Long-Term Historical Trends in Violent Crime.” In *Crime and Justice* (30) 2003, p. 83–142. The University of Chicago Press.

Emsley, Clive 1999: ”The policing of crime in the nineteenth century.” Teoksessa *Crime and control in Europe from the past to the present*, s. 144–164. Toim. Lappalainen, Mirikka & Hirvonen, Pekka. HakaPaino, Helsinki.

Haavio-Mannila, Elina 1958: *Kylätappelut. Sosiologinen tutkimus Suomen kylätappeluinstituutiosta*. WSOY, Porvoo.

Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere.

Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. SHS, Helsinki.

- Juntunen, Alpo 1983: *Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa*. Siirtolaisuustutkimuksia A10, Siirtolaisinstituutti, Helsinki.
- Jokiaho, Mika 2002: ”Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä.” Teoksessa *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450—1860)*, s. 203–220. Toim. Einonen, Piia & Karonen, Petri. SKS, Helsinki.
- Kallio, Reino 1982: *Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Kallio, Reino 2009: *Häiriköintiä ja henkirikoksia. Eteläpohjalaisnuoret paikallisen kurinpidon kohteena sääty-yhteiskunnan aikana*. Omakustanne, Helsinki.
- Karonen, Petri 2000: ” ”Kunnes kuolema meidät erottaa” Yhteisö ja ”suunniteltu” henkirikos Turussa vuonna 1643.” Teoksessa *Rikos historiassa*, s. 55–86. Toim. Matikainen, Olli. Jyväskylän historiallinen arkisto vol. 5. Kopijyvä, Jyväskylä.
- Kekkonen, Jukka 1991: ”Autonomian ajan rikosoikeus.” Teoksessa *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*, s. 258–269. Toim. Letto-Vanamo, Pia. Gaudeamus, Jyväskylä.
- Kietäväinen-Sirén, Hanna 2008: ”Hyväksytyt ja kielletyt aviolliset väkivalta 1600-luvun loppupuolen itäsuomalaisissa maaseutuyhteisöissä.” *J@rgonia* 6 (15), s. 1–24 Jyväskylän yliopisto.
- Koskivirta, Anu 2001: *Sisäinen vihollinen. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Väitöskirja, Helsingin Yliopisto.
- Koskivirta, Anu 2009: ”Parantaja, kuolinsyytutkija ja syyntakeeton murhaaja. Välskäri-kirurgi Geissen veriteko yhteisöllisen kriisin kuvastimessa.” Teoksessa *Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*, s. 272–323. Toim. Eilola, Jari. SKS, Helsinki.

- Koskivirta, Anu 2014: ”Kuolemansyyntä selvittäminen. Lainsäädäntö, vastuuviranomaiset ja asiakirja-aineistot Suomessa 1600-luvulta nykyaikaan.” *Genos* 4 (85) 2021, s. 194–209. Suomen Sukututkimusseura, Helsinki.
- Koskivirta, Anu 2021: ”Virkakunta varkaissa. Savon ja Karjalan lääninhallituksen johdon väärinkäytökset ja niiden kitkeminen 1800-luvun alussa.” *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 5 (21) 2021, s. 66–92.
- Letto-Vanamo, Pia 1987: ”Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen virallismenettelyyn. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksista 1600-luvulla.” Teoksessa *Oikeutta ja historiaa. Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja*, s.126–139. Toim. Eriksson, Lars D. WSOY, Juva.
- Letto-Vanamo, Pia 1991: ”Tuomioistuinmenettelyn historiaa – rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin.” Teoksessa *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*, s. 28–42. Toim. Letto-Vanamo, Pia. Gaudeamus, Jyväskylä.
- Lidman, Satu 2013: ”Violence or justice? Gender-specific structures and strategies in early modern Europe.” In *The History of the Family* 3 (18) p. 238–260. Routledge.
- Lidman, Satu 2015: *Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari 2017: *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus, Tallinna.
- Liliequist, Jonas 2002: ”Käänteinen vaimokuri — diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun.” Teoksessa *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*, s. 73–99. Toim. Einonen, Piia & Karonen, Petri. SKS, Helsinki.
- Lindstedt Cronberg, Marie 1997: *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*. Väitöskirja, Lund universitet, Lund.

- Lindstedt Cronberg, Marie 2004: ”I husbondemaktens tid. Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige.” Teoksessa *Våldets mening. Makt, minne, myt*, s. 87–117. Toim. Österberg, Eva & Lindstedt Cronberg, Marie. Nordic Academic Press, Lund.
- Lindstedt Cronberg, Marie 2009: *Med våldsamt hand: hustrumisshandel i 1800-talets Sverige. En studie av rättsliga, kyrkliga och politiska sammanhang*. Lund Universitet (Mediatryck), Lund.
- Löfström, Jan 1999: ”Se nyt vaan on semmonen” – Sukupuoliero agraarikulttuurissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Löytönen, Teija: ”Minäkö tutkija? Johdanto laadulliseen/postpositivistiseen tutkimukseen.” Teatterikorkeakoulu. <https://www.xip.fi/tutkija/0402.htm> (Luettu 31.4.2022).
- Muiluvuori, Jukka 2014: *Vaasan linna 1863–2013 ja suomalaista vankeinhoitoa 1700-luvulta nykyaikaan*. Vaasan vankila & Rikosseuraamuslaitos, Vaasa.
- Nilsson, Roddy 2017: ”Hat, förtvivlan och kärlek. Kvinnors dödliga våld under senare delen av 1800-talet.” I *Historisk Tidskrift* 1 (137) 2017, s. 3–36. Göteborgs universitet.
- Nousiainen, Kevät 1991: ”Oikeudenkäytön modernisoituminen.” Teoksessa *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*, s. 286–306. Toim. Letto-Vanamo, Pia. Gaudeamus, Jyväskylä.
- Nousiainen, Kevät 1993: *Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön modernille ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, Helsinki.
- Nousiainen Kevät & Pylkkänen Anu 2001: *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki.
- Ollila, Anne 2010: *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Paulaharju, Samuli 1932: *Härmän aukeilta*. W.S.O.Y, Porvoo.

- Pihlajamäki, Heikki 1996: *Evidence, Crime and the Legal Profession — The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Pihlajamäki, Heikki 2004: *Johdatus varhaismoderniin oikeushistoriaan*. Helsingin yliopisto.
- Rajala, Juha 2004: *Kurittajia ja puukkosankareita. Väkivalta ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rautelin, Mona 2009: *En förutbestämd sanning. Barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Ronkainen, Suvi 1998: *Sukupuolistunut väkivalta ja sen tutkimus Suomessa – Tutkimuksen katveet valokeilassa*. Naistutkimusraportteja 2/1998, Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Ronkainen, Suvi 2004: ”Kvantitatiivisuus, tulkinnallisuus ja feministinen tutkimus.” Teoksessa *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*, s. 44–69. Toim. Liljeström, Marianne. Vastapaino, Tampere.
- Ronkainen, Suvi 2017: ”Mitä väkivalta on? Erojen tärkeydestä, yhteyksien näkemisestä.” Teoksessa *Sukupuolistunut väkivalta: oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*, s. 19–35. Toim. Niemi, Johanna & Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi. Vastapaino, Tallinna.
- Saarenheimo, Juhani 1994: ”Tuomioistuinten asiakirjat.” Teoksessa *Suomen historian asiakirjalähteet*, s. 151–167. Toim. Orrman, Eljas & Pispala, Elisa. Kansallisarkisto & WSOY, Porvoo.
- Saarimäki, Pasi 2010: *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.

- Spierenburg, Pieter 1994: "Faces of violence: Homicide trends and cultural meanings: Amsterdam, 1431-1816." In *Journal of Social History* 4 (27) 1994, p. 701-716. Erasmus University.
- Spierenburg, Pieter 1997: "How violent were women? Court cases in Amsterdam, 1650—1810." In *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History and Societies* 1 (1), p. 9-28. Librairie Droz.
- Utriainen, Terhi 1994: "Kohdun hauta. Naisen ja kuoleman jatkumosta." Teoksessa *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*, s. 243–257. Toim. Heinämaa, Sara & Näre, Sari. Gaudeamus, Helsinki.
- Vaino-Korhonen, Kirsi 2012: *Ujostelemattomat. Kätilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*. WSOY, Helsinki.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2019: "Lekmäns skriftliga och rättsliga kunnande i början av 1800-talet. Rannsakningsfångar som skrivare av besvärs- och nådeansökningar i Åbo slottshäkte 1838–1850" I *Historisk Tidskrift för Finland* 2 (104) 2019, p. 218–247.
- Van der Heijden, Manon & Pluskota, Marion 2015: "Leniency versus Toughening? The Prosecution of Male and Female Violence in 19th Century Holland." In *Journal of Social History* 1 (49) 2015, p. 149–167. Oxford University Press
- Verkko, Veli 1933: *Biologisluntoisten tekijäin vaikutuksesta henki- ja pahoinpitelyrikollisuuteen. Tilastollis-kriminologinen tutkimus*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.
- Verkko, Veli 1949: *Lähimmäisen ja oman henki. Sosiaalipatologisia tutkimuksia Suomen kansasta*. K.J. Gummerus Osakeyhtiö, Jyväskylä.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 2009: *Neljä ruumista*. Teos, Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 2010; *Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 2015: *Juomareiden valtakunta 1500—1850. Suomalaisten känni ja kulttuuri*. Teos, Helsinki.

- Virrankoski, Pentti 1970: *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Turun Yliopiston Suomen historian laitos. Erikoispainoissarja, osa IV.
- Virtanen, Veikko 1944: *Suomen vankeinhoito 1808–1831*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Vuorela, Miikka 2021: *Autonomian ajan rikos ja rangaistus oikeustilaston valossa – tutkimus rikollisuuden ja rangaistuskäytännön kehityksestä Suomessa ja muissa Pohjoismaissa vuosina 1809–1917*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Wiener, Martin J. 2006: *Men of blood. Violence, manliness, and criminal justice in Victorian England*. Cambridge University Press, New York.
- Ylikangas, Heikki 1973: *Väkivallanaallon synty. Puukkojunkkarikauden alku Etelä-Pohjanmaalla*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja, N:o 3, Helsinki.
- Ylikangas, Heikki 1976: *Puukkojukkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Ylikangas, Heikki 1996: *Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä*. Suomen Nimismiesyhdistys, Kauhava.
- Ylikangas, Heikki 1998: *The Knife Fighters. Violent crime in Southern Ostrobothnia 1790–1825*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Ylikangas, Heikki 2017: *Aina sitä jokin naula vetää. Erityispiirteet Etelä-Pohjanmaan historiassa*. Art House, Helsinki.